

บทที่ 4

ผลของการวิจัย

การนำเสนอผลการศึกษาความเชื่อและการพึ่งตนเองด้านสุขภาพอนามัยของชุมชน ตำบลขัวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ นี้ ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

ตอนที่ 2 ความเชื่อของชุมชนเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย

ตอนที่ 3 ความสามารถในการพึ่งตนเองด้านสุขภาพอนามัยของชุมชน

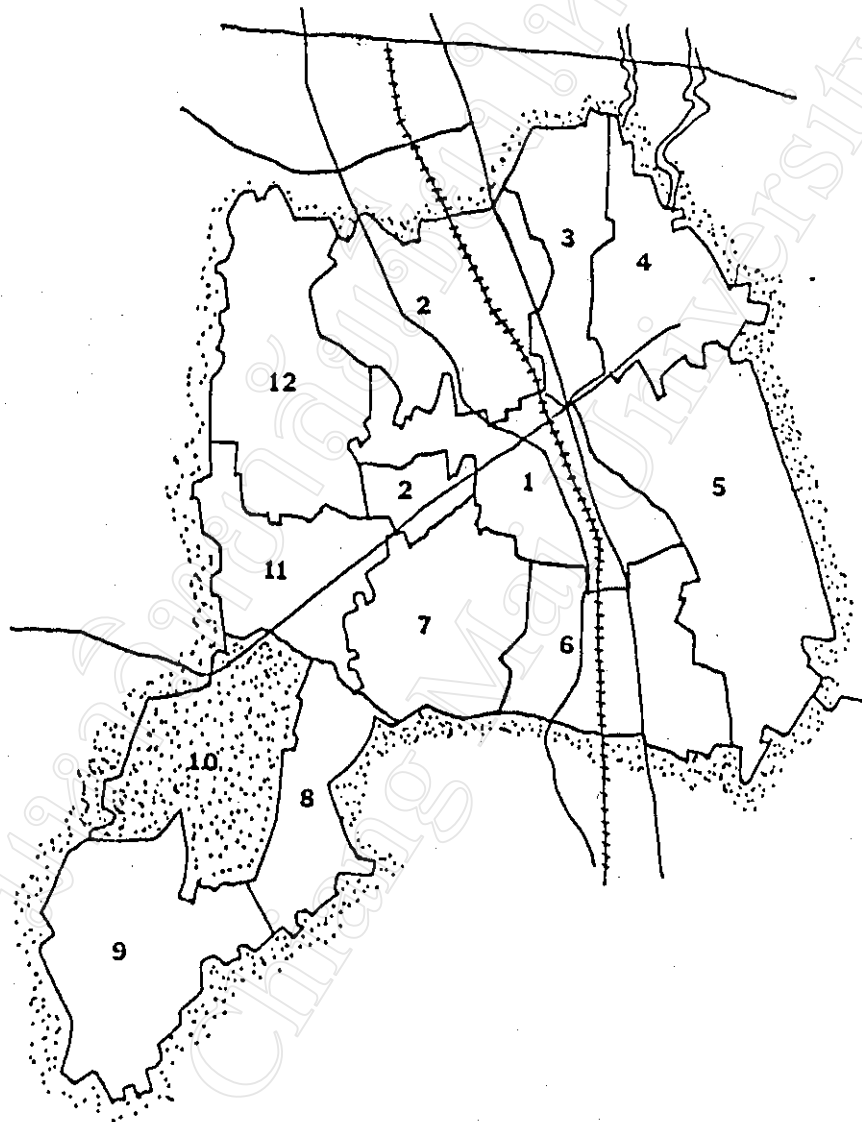
รายละเอียดของแต่ละตอนมี ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

1. สภาพทางภูมิศาสตร์

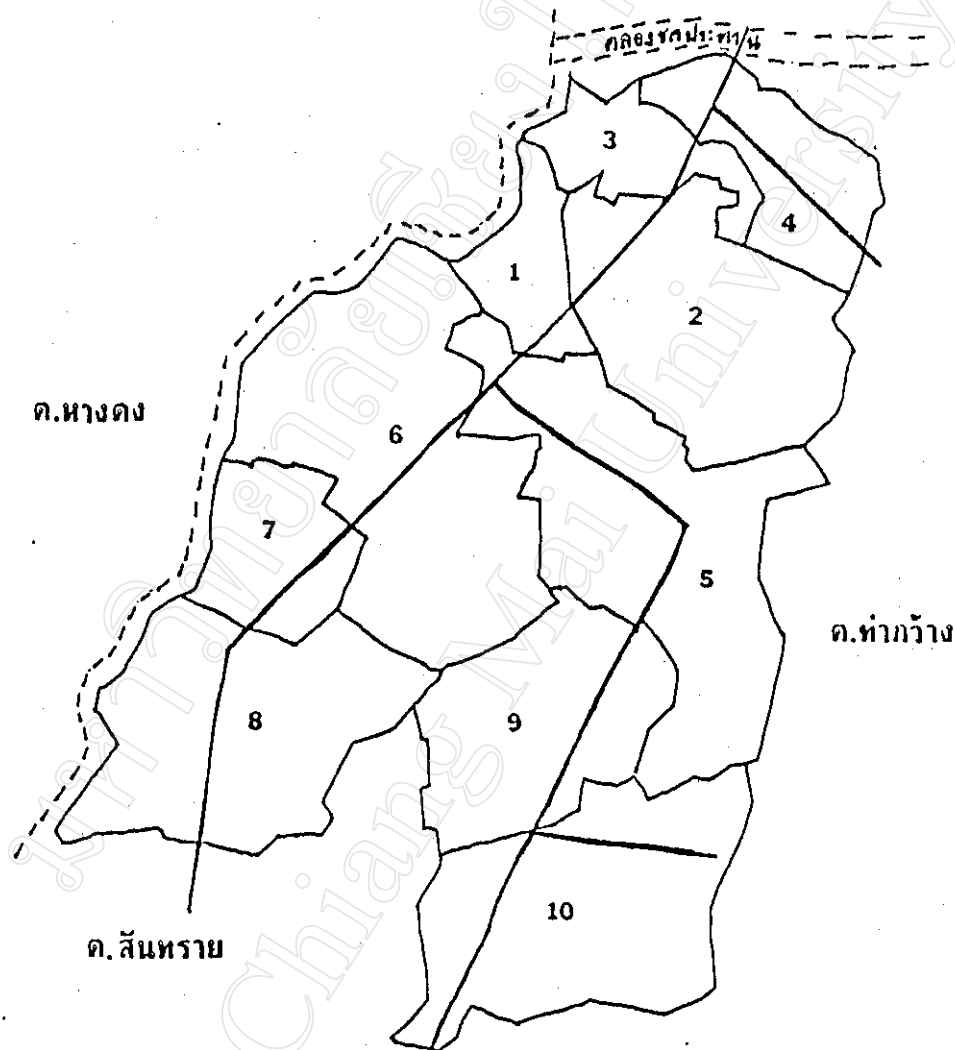
บ้านเดื่องก ตั้งอยู่หมู่ที่ 10 ตำบลขัวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้าน ขนาดปานกลาง ที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่ม เกิดจากการทับถมของตะกอนที่มากับน้ำ และมีลำเหมือง คลองชลประทานที่นำน้ำจากแม่น้ำปิงผ่านพื้นที่ จึงเหมาะในการทำเกษตร สภาพภูมิอากาศ ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ตามปกติ ฤดูฝนจะเริ่มตั้งแต่ เดือน กรกฎาคม ถึงเดือนตุลาคม ฤดูหนาวจะเริ่มตั้งแต่ เดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์ ฤดูร้อน ตั้งแต่ เดือน มีนาคม ถึง เดือน มิถุนายน แต่สภาพการพัฒนาประเทศในปัจจุบันมีผลทำให้สภาพและสิ่งแวดล้อมของประเทศเปลี่ยนแปลง ซึ่งก็มีผลกระทบต่อสภาพภูมิอากาศของบ้านเดื่องก ทำให้ฤดูต่าง ๆ แปรปรวนไป โดยภูมิอากาศเริ่มแห้งแล้งลง เกิดพายุฟ้าคะนอง ฝนจะเริ่มตกในเดือน พฤษภาคม และ มีปริมาณฝนน้อยมาก อากาศจะร้อนขึ้น และร้อนมากในช่วงเดือนเมษายน ในฤดูหนาว อากาศจะไม่หนาวมาก จะหนาวเพียงตอนเช้าเท่านั้น และ ค่อย ๆ อบอ้าวขึ้น ในช่วงกลางวัน ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่มีอากาศหนาวเย็นทั้งวัน

ภาพ 1 แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอสารภี

1. ตำบลยางเนิ้ง	7. ตำบลหนองแฝก
2. ตำบลหนองผึ่ง	8. ตำบลท่ากว้าง
3. ตำบลไชยสถาน	9. ตำบลสันทราย
4. ตำบลป่าบาง	10. ตำบลข้าวมุง
5. ตำบลชมพู	11. ตำบลดอนแก้ว
6. ตำบลสารภี	12. ตำบลท่าวังตาล

ภาพ 2 แผนที่แสดงที่ตั้งตำบลขัวมุง

1. บ้านป่าเดือ	6. บ้านหัวดง
2. บ้านศรีมูลเรือง	7. บ้านหัวดง
3. บ้านปากเหมือง	8. บ้านต้นผึ้ง (ไร่ดง)
4. บ้านท่ามะโอ	9. บ้านเดื่องก
5. บ้านขัวมุง	10. บ้านเดื่องก

บ้านเดื่องก อยู่ห่างจากเชียงใหม่ไปทางทิศใต้ ตามถนนสายดอนแก้ว เดื่องก เป็นระยะทาง 24 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอสารภีเป็นระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตร การเดินทางเข้าไปในหมู่บ้านใช้เส้นทางยางเนิ้ง - ขัวมุง เป็นถนนลาดยางไปมาสะดวก ซึ่งสามารถอธิบายเส้นทางการเดินทางเข้าหมู่บ้านได้เป็นช่วง ๆ ดังนี้

ช่วงที่ 1 จากเชียงใหม่ ถึง สี่แยก ตำบลยางเนิ้ง อำเภอสารภี ซึ่งอยู่ก่อนถึงที่ว่าการอำเภอสารภี ประมาณ 300 เมตร มีระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตร ตลอด 2 ข้างทางมีต้นยางอายุหลายร้อยปี ปลูกอยู่ตลอดสาย

ช่วงที่ 2 จากสี่แยกยางเนิ้ง ถึงสะพานน้ำใจ ตำบลดอนแก้ว อำเภอสารภี ระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร ผ่านโรงเรียนมัธยมสารภีพิทยาคม ผ่านทุ่งนาอันกว้างใหญ่ที่อยู่ทั้ง 2 ข้างทาง และสามารถมองเห็น วัดพระนอนป่าเกดใต้ ผ่านสุสานบ้านหนองแฝก จนถึงสี่แยกน้ำใจ ซึ่งหากมองทางขวามือจะพบทางไปชลประทานแม่ปิงเก่า ทางซ้ายมือจะเป็นทางไปจังหวัดลำพูน และหากตรงไป จะพบสะพานน้ำใจ

ช่วงที่ 3 จากสะพานน้ำใจ ถึงสามแยกขัวมุง ระยะทางประมาณ 4 กิโลเมตร จากสะพานประมาณ 50 เมตร จะมีตลาดนัดปากเหมือง จากนั้นจะผ่านโรงเรียนบ้านปากเหมือง ซึ่งเป็นโรงเรียน ระดับ ประถมศึกษา ซึ่งตั้งอยู่ในหมู่ที่ 3 ผ่านทางแยกวัดศรีมูลเรือง ตลาดเข้าวัดป่าเดื่อ ตรงไปจนถึงสามแยกขัวมุง จะพบว่ามีศาลาที่พัก ตั้งอยู่ตรง 3 แยก และมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ตรงสามแยกนี้ด้วย ในช่วงนี้ ตลอด 2 ข้างทางจะประกอบด้วย บ้าน เรือน ที่อยู่อาศัย ของคนในชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็นห้องแถวบ้าง บ้านเป็นหลังมีรั้วล้อมบ้าง

ช่วงที่ 4 จากสามแยกขัวมุง ถึงหมู่บ้าน หมู่ที่ 10 บ้านเดื่องก ซึ่งจากสามแยก หากต้องการจะเดินทางไปบ้านเดื่องก หมู่ที่ 10 จะต้องเลี้ยวซ้าย ผ่านวัดขัวมุง ซึ่งตรงหน้าวัด จะมีซุ้มสูงผ่านเข้าหมู่บ้านจนถึง หมู่ที่ 10 บ้านเดื่องก ซึ่งในช่วงนี้มีระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร

การเดินทางจากตัวเมืองเชียงใหม่ ไปตำบลขัวมุงและบ้านเดื่องก สามารถใช้อีกเส้นทาง คือ สี่แยกป่าแดดแล้วเลี้ยวไปตามเส้นทางเรียบแม่น้ำปิงฝั่งตะวันตก เส้นทางสะดวกเช่นกัน เมื่อถึงขัวมุงแล้วก็ต่อไปหมู่ 9 และ 10 ดังกล่าวมา

การคมนาคมของคนในหมู่บ้านนอกจากจะมีรถสองแถวรับจ้างจำนวน 3 คัน ที่จอดรอผู้โดยสาร ณ ตำบลสันทราย แล้ว คนในชุมชนมีการครอบครองยานพาหนะเป็นของตนเอง ซึ่งในชุมชนบ้านเดื่องกมีจำนวนยานพาหนะดังนี้

รถยนต์ปิกอัพ จำนวน 30 คัน

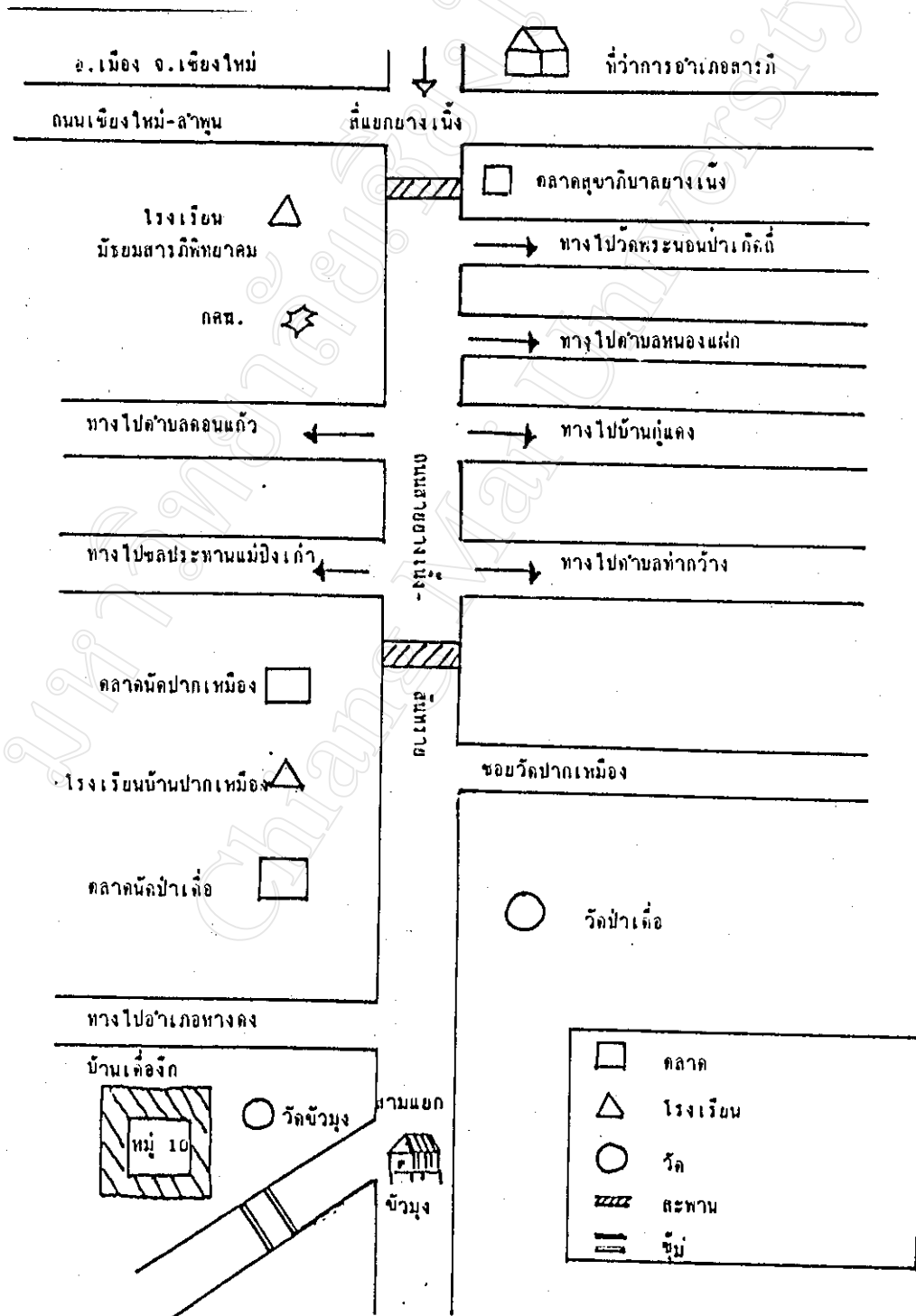
รถจักรยานยนต์ จำนวน 150 คัน

รถจักรยาน 2 ล้อ จำนวน 80 คัน

ดังนั้น การเดินทางติดต่อสื่อสารของคนในชุมชน จึงต้องใช้ยานพาหนะของตน แต่ ในกรณีที่ไม่มีรถยนต์ก็จะใช้รถจักรยานยนต์ขับออกจากหมู่บ้าน มาจอดไว้ที่ตลาดยางเน็งแล้วจึงขึ้นรถสองแถว รับจ้าง ไปในที่ต่าง ๆ ตามต้องการ

การคมนาคมของคนในหมู่บ้านจึงมีความสะดวกสบาย สามารถเดินทางจากหมู่บ้านหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่ง หรือจากตำบลหนึ่งไปยังตำบลอื่น หรือ ตัวเมืองได้สะดวก

ภาพ 3 แผนที่แสดงระยะทางเข้าหมู่บ้านเดื่องก

2. ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

บ้านเดื่องก เป็นหมู่บ้านเก่าแก่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานยาวนานหลายชั่วอายุ ผู้วิจัยได้ค้นหาเอกสารประวัติของชุมชนแต่หาไม่ได้ อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน จำนวน 3 ท่าน คือ นายพรหม แปงสุดตา อายุ 81 ปี นายตีบ ฟองมูล อายุ 84 ปี นายมูล สายโพธิ์ อายุ 71 ปี และผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน คือ นายอินตา ศรีสมบัติผู้ใหญ่บ้าน นายศรีนวล อุ่นตะ แพทย์ประจำตำบล กล่าวได้ว่า ชุมชนนี้ ก่อตั้งขึ้นมาเมื่อใดไม่มีใครทราบแน่ชัด คนในหมู่บ้านจะเป็นญาติกันส่วนใหญ่ ไม่มีครอบครัวอื่นอพยพเข้ามา ต้นตระกูลใหญ่ในหมู่บ้าน คือ “ฟองมูล” ในสมัยรัชกาลที่ 5 ให้มีการตั้งนามสกุล และได้มีการนำเอาชื่อพ่อคำมูล และแม่ฟอง ซึ่งเป็นผู้อาวุโสมารวมกันตั้งเป็นนามสกุล คือ “ฟองมูล” ตระกูลฟองมูลจึงเป็นต้นตระกูลของหมู่บ้านมาจนถึงปัจจุบัน หมู่บ้านนี้ส่วนใหญ่จะเป็นพี่น้องกัน นายศรีนวล อุ่นตะ แพทย์ประจำตำบลกล่าวว่า แต่ก่อนชาวบ้านจะรับใครเข้ามาเป็นเขย จะต้องเป็นคนในหมู่บ้านเท่านั้น ไม่รับคนนอกและวิธีการคัดเลือกเขยโดยดูจากฝ่ามือ หากชายใดที่มีมือสากแสดงว่าเป็นคนในหมู่บ้าน เนื่องจากมือที่สากแสดงให้เห็นว่า เป็นคนขยันทำมาหากิน ขยันทำไร่ทำนา

แต่เดิมนั้น หมู่ 10 บ้านเดื่องก มีอาณาเขต รวมหมู่ 9 ด้วยแต่เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ใหญ่ จึงได้มีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็นหมู่ 9 และหมู่ 10 ตามกฎหมาย และยังคงใช้ชื่อหมู่บ้าน เหมือนเดิม คือ เดื่องกจึงทำให้หมู่ 10 และ หมู่ 9 มีชื่อเดียวกัน (พ่อนานดา ไชยชนะ สัมภาษณ์ กรกฎาคม 2541)

คำ “เดื่องก” นี้ นายพรหม แปงสุดตา และนายตีบ ฟองมูล ผู้อาวุโสของหมู่บ้านกล่าวว่า เดิมหมู่บ้านนี้มีเหมือง มีแม่น้ำล้อมรอบหมู่บ้าน และหมู่บ้านเป็นป่าเป็นดงมีต้นไม้เตี้ยอยู่มากต้นไม้เตี้ยนี้เป็นต้นไม้ที่ใหญ่ เป็นไม้เก่าแก่ และเป็นสิ่งที่ชาวบ้านอนุรักษ์ไว้มีอยู่วันหนึ่ง ต้นไม้เตี้ยเกิดล้มลงพาดผ่าน แม่น้ำ เลยทำให้ชาวบ้าน ได้อาศัยต้นไม้ที่ล้มนี้เป็นสะพานข้ามไปมาเพื่อทำนาทำไร่ และประกอบกับ ต้นไม้ที่ลมนั้น ไม่ตาย แต่กลับมียอดงอกขึ้นมา มีลักษณะโค้ง งอ ซึ่งตรงกับคำท้องถิ่นว่า “กีกัก” เลยทำให้ชาวบ้านเรียกหมู่บ้านตนเองว่า “เดื่องก”

สภาพของชุมชนในสมัยที่ผู้ให้สัมภาษณ์ยังเด็ก ๆ อยู่ นั้น ชุมชนยังไม่ได้มีการพัฒนา มีบ้านเรือนอยู่น้อย การคมนาคมติดต่อลำบากต้องใช้การเดินทางเป็นหลัก ชุมชนจะมีความสัมพันธ์กัน มีความเอื้ออาทร มีเวลา การดำเนินชีวิตในชุมชนไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายมากนัก

ส่วนใหญ่ใช้เทคโนโลยีในชุมชนที่หาง่าย เช่น การนำดินปั้นเป็นเหยือกใส่น้ำซึ่งต่างจากปัจจุบันนี้ ชุมชนต้องแสวงหาฟิงพาสังคมภายนอก การใช้จ่ายของชุมชนมีมากขึ้นคนอยู่ในชุมชนน้อยลง ถึงแม้ว่าจะมีบ้านเรือนมากขึ้นก็ตาม เพราะคนในชุมชนต้องออกไปทำงานนอกบ้าน คนที่อยู่ในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นคนเฒ่าคนแก่มากกว่า

ปัจจุบันประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเดื่องกัก เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย โดยมีจำนวนประชากรชาย 234 คน ประชากรหญิง 268 คน ประชากรรวม 502 คน จำนวนหลังคาเรือน 151 หลังคาเรือน เมื่อแบ่งตามกลุ่มอายุจะพบว่ากลุ่มประชากรที่มีมากที่สุด คือกลุ่มอายุระหว่าง 19 - 50 ปี ดังแสดงในตาราง

ตาราง 1 จำนวนประชากรแยกตามช่วงอายุและเพศของหมู่บ้านเดื่องกัก ปี 2540

ช่วงอายุ	จำนวนประชากร ทั้งหมด	ชาย	หญิง
แรกเกิด - 1 ปี	3	2	1
2 ปี - 5 ปี	25	14	11
6 ปี - 12 ปี	47	23	24
13 ปี - 15 ปี	18	10	8
16 ปี - 18 ปี	22	12	10
19 ปี - 50 ปี	281	129	152
51 ปี - 60 ปี	44	23	21
มากกว่า 60 ปี ขึ้นไป	62	21	41
รวม	502	234	268

ที่มา : ข้อมูลจาก จปฐ. 2 แบบประมวลผลและเปรียบเทียบเป้าหมายข้อมูลความ
จำเป็นพื้นฐานของครัวเรือน รายหมู่บ้านประจำปี 2540

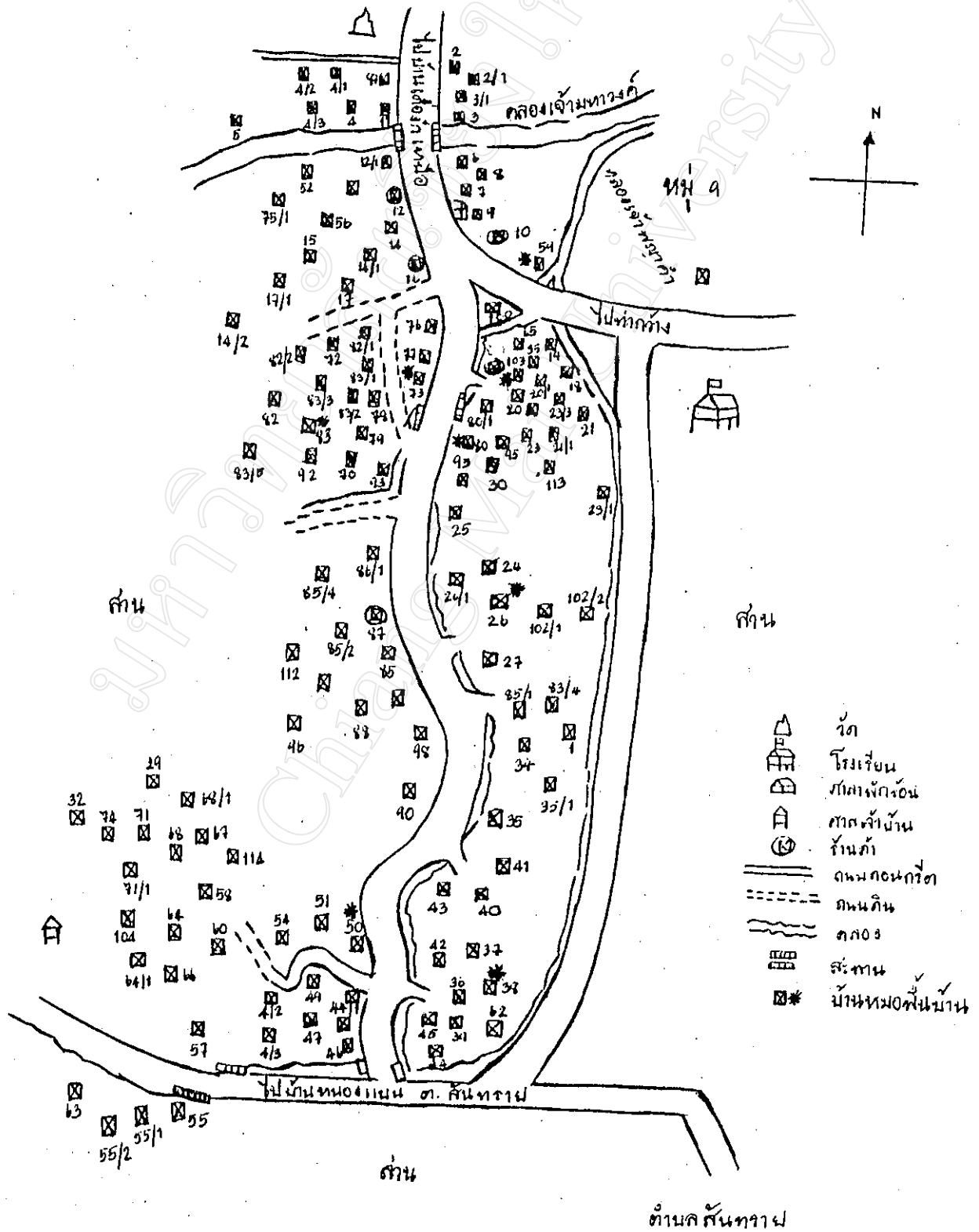
ตาราง 2 อัตราการเกิดและการตายของหมู่บ้านเดื่องก ในปี 2539 - 2540 มีดังนี้

รายการ	ปี พ.ศ./จำนวน	
	2539	2540
การเกิดมีชีพ	3 ราย	4 ราย
การตาย	5 ราย	7 ราย

ที่มา : ข้อมูลจากแบบรายงานสรุปบัญชี 1-11 ระดับตำบล ของสถานีอนามัย
ตำบลซำม่วง ประจำปี 2540

ชาวบ้านเดื่องก ตั้งบ้านเรือน 2 ฟากถนนเป็นแนวยาวจากทิศเหนือ ไปทิศใต้ แต่ละฟากถนนมีบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ ติดต่อกันตลอด บ้านที่ปลูกติดกันจะมีการปลูกต้นไม้ ทั้งไม้ดอกไม้ประดับ และต้นไม้ประเภทสมุนไพรไว้เป็นรั้วบ้าน มีเพียงส่วนน้อยที่ก่อสร้างรั้วบ้านถาวร ภายในหมู่บ้านสามารถเดินทะลุไปมาหากันได้เกือบทุกบ้าน โดยไม่จำเป็นต้องเดินตามทางในหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านรู้จักกันหมด

ภาพ 4 แผนที่หมู่บ้าน หมู่ 10 บ้านเดืองก

3. การปกครอง

การปกครองของหมู่บ้านเดิมจากจากการบอกเล่าของนายมูล สายโพธิ์ อายุ 71 ปี เป็นผู้ใหญ่บ้านเดิมระหว่างปี 2502 - 2516 นายอินโสม วุฒิ อายุ 61 ปี เป็นผู้ใหญ่บ้านเดิมระหว่างปี 2516 - 2530 และนายอินตา ศรีสมบัติ อายุ 57 ปี ผู้ใหญ่บ้านเดิมคนปัจจุบัน ในอดีตการปกครองของหมู่บ้าน ประกอบด้วย พ่อหลวงและผู้ช่วย 2 คน ไม่มีการรวมหมู่บ้าน มีแต่สมาชิกสภาตำบล ที่พ่อหลวงคัดเลือกคนในหมู่บ้าน มา 2 คน สำหรับคนที่จะมาทำกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน พ่อหลวงจะใช้วิธีขอความช่วยเหลือ จากชาวบ้านที่มีความสามารถในด้านต่าง ๆ มาช่วยดำเนินกิจกรรมเป็นคราว ๆ ไป ไม่มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรม ส่วนใหญ่พ่อหลวงจะเป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรมของหมู่บ้านเอง สมัยนั้นยังไม่มีเสียงตามสาย เหมือนปัจจุบัน เวลาแจ้งข่าวจะใช้วิธีการให้ผู้ช่วยเป็นลำม (คนไล่บอก) ชาวบ้านให้มาประชุม วิธีลำม คือ ให้การตีกระลอก (ตีเกราะ) เรียกคน การตีเกราะบอกชาวบ้านจะมีหลายวิธี นายมูล สายโพธิ์ เล่าว่า ถ้าตีกลองจะเป็นการแจ้งให้ชาวบ้านทราบว่า ไปประชุมกันที่วัด หากตีเกราะจะหมายถึงประชุมที่บ้านผู้ใหญ่วillage ซึ่งวิธีการแบบนี้ทำให้ผู้ใหญ่วillage ได้ใกล้ชิดกับชาวบ้านมาก เพราะได้พบปะกันบ่อย ๆ

การดูแลความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเป็นหูเป็นตาให้ผู้ใหญ่วillage บ้าน ถ้าพบเจอคนที่มีความประพฤติ ที่ไม่ดีไม่ถูกต้อง ก็จะมาบอกผู้ใหญ่วillage วิธีการลงโทษของผู้ใหญ่วillage ก็คือ หากบุคคลใดถูกชาวบ้านมาแจ้งกับผู้ใหญ่วillage ว่า มีความประพฤติไม่ดี 3 คนขึ้นไป ผู้ใหญ่วillage จะเรียกมาว่ากล่าวตักเตือนก่อน ถ้าหากตักเตือนถึง 3 ครั้ง ความประพฤติไม่ดีขึ้น ก็จะจับส่งอำเภอ

การปกครองของหมู่บ้านในขณะนี้ เริ่มเป็นระบบมากขึ้น เริ่มมีการบริหารโดยใช้ระบบกรรมการหมู่บ้านปัจจุบัน มีนายอินตา ศรีสมบัติ เป็นผู้ใหญ่วillage และมีการรวมหมู่บ้านประกอบไปด้วย

1. นายแก้ว มั่งมูล	ทำหน้าที่	เบิกจ่ายดูแลการเงินของหมู่บ้าน
2. นายแดง คำวงศ์	ทำหน้าที่	เบิกจ่ายดูแลการเงินของหมู่บ้าน
3. นายศรีนวล อุ่นดี	ทำหน้าที่	เบิกจ่ายดูแลการเงินของหมู่บ้าน
4. นายประเวศ วิวัฒนาวิวัฒน์	ทำหน้าที่	ปรึกษาด้านการเกษตร
และเลขานุการ
5. นายบุญ แปงสุดตา	ทำหน้าที่	ช่วยเหลือทั่วไป
6. นายประเสริฐ กันทา	ทำหน้าที่	ช่วยเหลือทั่วไป

7. นายใจ อินทชัย	ทำหน้าที่	ช่วยเหลือทั่วไป
8. นายทุน รัตนะ	ทำหน้าที่	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
9. นายเกษตร ฟองมูล	ทำหน้าที่	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

หมู่บ้านเดื่องจ๊ก มีเสียงตามสายภายในหมู่บ้าน เพื่อให้เผยแพร่ข่าวสารและเรียกประชุม (ข้อมูลจากนายทุน รัตนะ สัมภาษณ์ 17 กุมภาพันธ์ 2541) จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า การประชุมของชาวบ้าน ส่วนใหญ่ผู้ที่มาประชุม จะเป็นชายมากกว่าหญิง เนื่องจาก ผู้หญิงจะไปทำงานรับจ้างภายในหมู่บ้าน จะมีบางคนเท่านั้นที่สนใจแต่ก็ไม่ได้เข้าร่วมประชุมด้วย แต่อาจจะแอบฟังอยู่รอบ ๆ ตามได้ต้นไม้ห่างออกไป กลุ่มวัยรุ่นและเด็กจะไม่มี อาจเป็นไปได้ว่าช่วงนั้น (ประชุมเวลาประมาณ 13.30 - 14.30 น.) กำลังไปโรงเรียน และไม่ใช่วันเสาร์ - อาทิตย์

4. ความสัมพันธ์ทางสังคมและประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน

ประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเดื่องจ๊กก็จะมีความสัมพันธ์ทางสังคม ในลักษณะความเป็นเครือญาติสูงมาก เนื่องจากหมู่บ้านนี้ไม่มีการอพยพ จากคนภายนอกเข้ามาในหมู่บ้าน นอกจากผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านข้างเคียง เขามาเป็นแขกหรือมาจากที่อื่น แต่จะมีน้อยมาก การแต่งงานของคนในชุมชน จะมีลักษณะบ้านเหนือไปแต่งงานกับบ้านใต้ (ข้อมูลจากนายพรหม แปงสุดตา) และจากการบอกเล่าของ นายดีบ ฟองมูล ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน กล่าวว่า หมู่บ้านนี้ส่วนใหญ่ จะเป็นญาติพี่น้องกัน การขยายครอบครัวก็ใช้พื้นที่ของพ่อแม่ ปลูกอยู่ข้าง ๆ กัน นามสกุลใหญ่ของหมู่บ้านคือ “ฟองมูล” ซึ่งเป็นต้นตระกูลของหมู่บ้านแล้วยังเป็นตระกูลที่มีมากที่สุดที่สุดในหมู่บ้าน และประกอบกับเป็นตระกูลที่มีบุตรชายมาก เลยทำให้มีการสืบทอดตระกูลไว้ได้มากมายจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาสำเนาทะเบียนบ้านพบว่า ในหมู่บ้านเดื่องจ๊กมีตระกูลใหญ่ ๆ ตามลำดับดังนี้

1. ตระกูลฟองมูล	มีผู้อยู่ในตระกูลนี้	จำนวน 30 คน
2. ตระกูลอินต๊ะวงศ์	มีผู้อยู่ในตระกูลนี้	จำนวน 29 คน
3. ตระกูลปินตา	มีผู้อยู่ในตระกูลนี้	จำนวน 29 คน
4. ตระกูลแปงสุดตา	มีผู้อยู่ในตระกูลนี้	จำนวน 19 คน
5. ตระกูลญานะวงษา	มีผู้อยู่ในตระกูลนี้	จำนวน 13 คน

ลักษณะครอบครัวของคนในชุมชนบ้านเดื่องก ในอดีตนั้นบุคคลในครอบครัวแต่ละคน มีหน้าที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือผู้ชายทำนา น้ำที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ออกไปทำนา ผู้หญิง จะเป็นแม่บ้าน คอยดูแลเลี้ยงดูบุตร ทำกับข้าว และดูแลบ้าน รูปแบบของครอบครัวเป็น ครอบครัวขยายคืออยู่รวมกัน ปัจจุบันบุคคลใน ครอบครัวมีหน้าที่เท่าเทียมกัน คือทั้งพ่อบ้าน และแม่บ้านต่างก็ต้องช่วยกันทำมาหากินในขณะที่พ่อบ้านทำสวน แม่บ้าน ก็ต้องออกไปรับจ้าง ภาระหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตร ยกให้เป็นหน้าที่ของปู่ ย่า ตา ยาย หรือสถานเลี้ยงเด็กเล็ก และโรงเรียน ดูแล รูปแบบของครอบครัวยังคงเป็นครอบครัวขยายอยู่ กล่าวคือ หากลูกหลานแต่งงานก็แยก ครอบครัวออกไป แต่ระบบความสัมพันธ์ก็เสมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน เนื่องจากการแยก บ้านเป็นเพียง แยกออกมาปลูกใหม่ ในบริเวณใกล้เคียงบ้านของพ่อแม่เท่านั้น โดยไม่ได้แยก ออกจากหมู่บ้าน มีส่วนน้อยเท่านั้นที่แยกออกไป

แม้ว่าหมู่บ้านเดื่องกจะอยู่ใกล้ความเจริญ แต่รูปแบบความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ก็มีได้สูญหาย การเยี่ยมเยียนไปมาหาสู่กันระหว่างครอบครัว การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และ การร่วมกิจกรรมกันของคนในชุมชน ยังมีปรากฏให้เห็น กล่าวคือ เมื่อสมาชิกในครอบครัว เจ็บป่วยครอบครัวอื่น ๆ จะมาเยี่ยมและให้กำลังใจ ให้คำแนะนำ ทั้งกลางวันและกลางคืน โดยเฉพาะกลางวันจะมีคนในชุมชนมาเยี่ยมเยียนพร้อม ๆ กัน หลายครอบครัว และมาอยู่เป็นเพื่อน นอกจากนี้ นายทุน รัตนะ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กล่าวว่า ยามเจ็บไข้ได้ป่วย ที่จำเป็นต้องไปพักรักษาอยู่ โรงพยาบาล ชาวบ้านก็มีได้ละทิ้ง ก็ยังมีการไปเยี่ยมเยียนโดยร่วมกันเหมารถไปเยี่ยม เวลาว่างงานบุญต่าง ๆ ชุมชนจะร่วมใจร่วมกายกันช่วยงานกันอย่างแข็งขัน เช่น หากบ้านใดมี งานศพ ชาวบ้านจะหยุดงานอื่น ๆ ทั้งหมดและไปช่วยงานศพ โดยแต่ละบ้านจะต้องมีตัวแทน ไปร่วมงานอย่างน้อยบ้านละคน หรือหากมีกิจกรรมของชุมชน ก็จะมีการร่วมกิจกรรมด้วยกัน เช่น กิจกรรมของวัด โรงเรียน สาธารณสมบัติ ได้แก่ การทอดผ้าป่า กรฐิน งานปอยหลวง เป็นต้น

ชาวบ้านในหมู่บ้านเดื่องกทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ในหมู่บ้านมีวัด 1 วัด ชื่อ วัด อุทุมพราราม ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 และเป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมทางศาสนาตลอดจน กิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชน พระครูอุทุมพรพิทักษ์ เจ้าอาวาส ปัจจุบันได้มรณภาพ ตำแหน่งนี้ยัง ว่างอยู่วัดนี้มีพระ อยู่ 4 องค์ นายติบ ฟองมูล กล่าวว่า เดิมวัดอุทุมพรารามมีชื่อว่า วัดเดื่องก ต่อมาเปลี่ยนเป็น วัดอุทุมพราราม เนื่องจากสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้เปลี่ยนชื่อเพื่อ ความไพเราะ วัดมีบทบาทต่อชุมชน คือเป็นศูนย์รวมพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเช่น ประเพณี

สงกรานต์ ชุมชนจะมีการขนทรายเข้าวัด ฟังเทศน์หรือประเพณีแห่ไม้ค้ำ หรือแม้แต่มีกการประชมในหมู่บ้าน บางครั้งใช้สถานที่วัดเป็นที่ประชม

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านได้ให้ความเห็นว่า ในระยะ 5 - 10 ปี ที่ผ่านมา สังคมและวัฒนธรรมได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก หลังจากเกิดนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือที่ลำพูน คนในชุมชนได้ละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมและหันไปทำงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น นอกจากนั้น การพัฒนาถนนหนทางจากเดิมที่เป็นดินลูกรัง มาเป็นถนนลาดยางทำให้การคมนาคมดีขึ้น การเดินทางระหว่างชุมชนกับหมู่บ้านสะดวกสบาย คนในชุมชนจึงออกจากหมู่บ้านเข้าสู่เมืองมากขึ้น แม้แต่ประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่เคยดำรงสืบทอดจากบรรพชนก็มีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น วัฒนธรรมการพึ่งพาโดยการลงแขกที่ชาวบ้านนัดกันมาช่วยทำนา ปลูกข้าว และเกี่ยวข้าวหมุนเวียนกันไป ซึ่งในปัจจุบันได้มีการจ้างแรงงานแทน ทั้งนี้เพราะชุมชนได้เปลี่ยนอาชีพจากการทำนาเป็นทำสวนลำไยแทน หรือประเพณีฟ้อนผี ซึ่งเป็นประเพณีแก้บนหรือเป็นการฟ้อนเพื่อบูชาผีบรรพบุรุษ หรือเจ้าทรงที่นับถือ โดยจะเชิญชาวบ้านร่วมกันฟ้อนผีที่บ้านของผู้ที่แก้บน ปัจจุบันประเพณีนี้ก็ไม่มีให้เห็นในหมู่บ้านเช่นกัน เนื่องจากคนในชุมชนได้รับการศึกษามากขึ้น การศึกษาจึงมีบทบาททำให้คนในชุมชนเปลี่ยนความคิด จึงทำให้ความเชื่อในเรื่องของการฟ้อนผีหายไป สำหรับประเพณีทานสลากภัตถึงแม้ว่ายังมีอยู่แต่เปลี่ยนแปลงด้านเวลา เนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจที่ฝืดเคืองจึงทำให้คนในชุมชนจัดทำทานสลากภัตปีเว้นปี แทนการทำทุกปีเหมือนแต่ก่อน

ส่วนประเพณีที่ยังคงมีอยู่ในชุมชน แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป เช่น ประเพณีการแต่งงาน ซึ่งแต่เดิมเมื่อมีพิธีการแต่งงาน ผู้ใหญ่ฝ่ายชายจะมาเจรจาสู่ขอหญิงที่ตนรักจากพ่อแม่ฝ่ายหญิง เพื่อเสียผีและจัดขบวนขันหมากมาที่บ้านฝ่ายหญิง จากนั้นมีการผูกข้อมือจากผู้อาวโสและนำคู่บ่าว - สาวเข้าห้องหอเป็นอันเสร็จพิธี แต่ปัจจุบันนอกจากมีพิธีกรรมดังกล่าวแล้วยังต้องมีการจัดงานเลี้ยงฉลอง ซึ่งงานเลี้ยงจะใหญ่ขนาดไหนก็ขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าบ่าว - เจ้าสาว

จากการบอกเล่าของ นายถา ไชยชนะ ผู้อาวโสของหมู่บ้าน และชาวบ้านบ้านเดืองก อันประกอบด้วย นางศรีนวล ศรีสมบัติ นางสาวแสงดาว กองใจ นายศรีนวล อุ่นดี นายคำปวน พองจันทร์ดา และนายอินตา ศรีสมบัติ ประเพณีที่ยังคงมีอยู่ได้แก่

ประเพณีแห่ไม้ค้ำ คือการนำไม้ค้ำมาตกแต่งประดับประดาไว้บนรถ และมีขบวนแห่จากบ้านหรือจุดที่ชุมชนกำหนดไว้ นำไปที่วัด พระจะทำการเทศน์ให้ศีลให้พร และนำ

ไม้ค้ำไปค้ำตามต้นโพธิ์ในวัด (ไม้สะหลี) โดยชาวบ้านถือว่าเป็นการทำบุญที่ทำให้อายุยืนยาว จะมีขึ้นในวันที่ 14 เมษายน ของทุกปี

ประเพณีเดือนยี่เป็ง ซึ่งมีขึ้นในเดือนพฤศจิกายน หรือเดือนสิบสองตรงกับวันลอยกระทง ของชาวไทย ในวันนี้จะมีการไปวัด ฟังเทศน์มหาชาติ และตอนค่ำจะตกแต่งประดับประดาโดยเชื่อว่า เป็นการรับพระเวสสันดรเข้าเมือง ตามที่ได้ฟังจากการเทศน์ของพระ และมีการจุดประทัด จุดประทีป โคมไฟ

ทานสลากภัต หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "ก๋วยสลาก" ชาวบ้านจะจัดเตรียมสิ่งของ เช่น ข้าว ขนม ผลไม้ ลงในชะลอม หรือถังน้ำ (ในปัจจุบัน) นำไปวัด แล้วทางวัดจะมีใบสลากหรือเส้น ว่า พระองค์ไหนได้ของคนไหน เมื่อแจกก็ให้พรแก่เจ้าของ หากสิ่งของไม่มี พระองค์ใดมารับจะนำเข้าวิหารเป็นของพระเจ้าหรือพระพุทธ หรือนำเข้าเป็นของวัด ทานสลากภัต จะมีขึ้นในเดือน 10 แรมแปดค่ำ ถือว่า สามารถทำบุญหรืออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ (บรรพบุรุษ, ญาติ) และให้แก่ตนเอง ในภายภาคหน้า เมื่อตนล่วงลับไปแล้ว

ประเพณีการทานเจดีย์ทราย ในวันที่สองของประเพณีตรุษสงกรานต์ ที่เรียกว่าวันเนา หรือชาวบ้านเรียกว่า เป็นวันเนา เป็นวันแต่งเครื่องไทยทาน และวันเตรียมอาหารไว้สำหรับถวายพระวันรุ่งขึ้น เมื่อตกเย็นจะมีการไปขนทรายจากแม่น้ำที่ใกล้บ้าน ไปกองไว้ที่วัด เพื่อก่อเจดีย์ทรายไว้ถวายในวันรุ่งขึ้น การทานเจดีย์ทราย มีความเป็นมาว่า ในสมัยเมื่อพระพุทธเจ้า ยังพระชาติเป็นชายสามัญเป็นคนยากจน รับจ้างตัดฟืนขาย แต่เป็นผู้มีศีลธรรมดี อยู่มาวันหนึ่ง ได้เห็นทรายสะอาดขาวในป่าแห่งหนึ่ง จึงจัดก่อเป็นเจดีย์แล้วฉีกเสื้อ จัดทำเป็นธง และอธิษฐานขอให้บุญเกื้อหนุนให้เกิดเป็นพระพุทธเจ้าโปรดสัตว์โลก เมื่อตายไปแล้วก็ได้เกิดมาเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่อศาสนา

ประเพณีการปล่อยนกปล่อยปลา ประเพณีการปล่อยนกปล่อยปลาเป็นความเชื่อในทางศาสนาอีกอย่างหนึ่งที่ว่า เมื่อปล่อยนกปล่อยปลาแล้วจะช่วยต่ออายุให้ผู้นั้นยืนยาวออกไปอีก ประเพณีนี้จึงได้มีการทำขึ้นทุก ๆ ปี เช่น ในวันขึ้นปีใหม่ หรือครบวันเกิด หรือแม้แต่มีเคราะห์ก็มักจะทำกัน

การทานตุ่ง ในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับทานตุ่งหรือธง จากตำนานเมืองหิรัญนครเงินยางศรีเชียงใหม่ได้กล่าวว่า ตุ่งสามารถช่วยให้มนุษย์หลุดพ้นจากการตกนรกได้ ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับทางศาสนาของชาวบ้านในอดีต

ตุ้งมีหลายชนิด และมีขนาดต่าง ๆ กัน ขนาดเล็ก ๆ กว้างประมาณ 3 - 4 นิ้ว ยาว 6 - 8 นิ้ว จนถึงยาว 7,000 วา (14 กม.) กว้าง 5,000 วา (10 กม.) และตุ้งมีตั้งแต่ทำจากกระดาษจนถึงทำด้วยโลหะ เช่น ทองเหลือง, ทองคำ หรือ เงินเป็นต้น

ทั้งตุ้งและข้อที่ทำด้วยกระดาษสีต่าง ๆ จะใช้ปักที่กองเจดีย์ทราย ส่วนตุ้งโย (ตุ้งที่ทอด้วยด้าย หรือไหม หรือแพร) หรือตุ้งใหญ่ อาจมีขนาดกว้างประมาณ 20 นิ้ว ยาวประมาณ 3 - 4 วา ถือว่าเป็นยิ่งยาวยิ่งดี มีอานิสงส์มาก จะปักไว้ที่หน้าวัด หรือสิ่งปลูกสร้างที่ทำการฉลองในเวลาว่างปอยหลวง

ตุ้งที่ถือเวลาแห่ฐิน เรียกว่า ตุ้งตะขาบ ใช้ถือในขบวนแห่ ซึ่งมีความเชื่อกันว่าการทอดกฐินมีอานิสงส์มาก จนแม้แต่สัตว์ เช่น จรเข้ ตะขาบ ก็อยากร่วมทำบุญด้วย จึงขอให้ทำรูปของตัวรวมขบวนด้วย และยังมีตุ้งอีกประเภทหนึ่งที่ใช้ในการถือนำศพไปสู่สุสาน คือ ตุ้งสามหาง มักจะทำด้วยกระดาษสา หรือผ้าดิบสีขาว ตุ้งสามหาง มีความเชื่อเกี่ยวกับตุ้งชนิดนี้ว่า มนุษย์เราทุกคนย่อมมีวันแพ้พระยามัจจุราช จะต้องถึงแก่ความตายทุกคน การถือนางขานำหน้าศพเป็นการยอมต่อมัจจุราช ส่วนธงชายสามแฉกนั้นหมายถึง พระรัตนตรัยเท่านั้นที่นำหน้าวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติได้

งานประเพณีปอยหลวง ประเพณีปอยหลวง เป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมาหลายสิบปี ซึ่งจะมีขึ้นเมื่อทางวัดมีการฉลองสิ่งก่อสร้าง ในวันที่ได้สร้างเสร็จสิ้นลง เช่น อุโบสถ, วิหาร โดยกำหนดให้ศรัทธา ของวัดนั้น (หมายถึง กลุ่มชาวบ้านที่ใช้วัดนั้นในการทำกิจกรรมทางศาสนา) นำต้นคร้วตาน (ข้าวของที่ใช้ในการทำบุญตามแต่ความต้องการของวัด เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ถ้วย ชาม ซึ่งประดับประดาด้วยดอกไม้กระดาษ) โดยใช้ของถวายทาน ตามแต่ศรัทธาของชาวบ้าน และบอกบุญไปยังวัดข้างเคียง ให้มาร่วมฉลองด้วย

ในงานปอยหลวงโดยมากมี 3 วันคือ

1. วันดา ซึ่งชาวบ้านจะเตรียมต้นดอก (ดอกไม้สำหรับใช้ประดับของที่จะนำไปถวาย และของถวายอาจเป็น โต๊ะ เก้าอี้ แก้ว ของใช้ ฯลฯ บนยอดเป็นเงินสดแล้วแต่ศรัทธา)
2. วันฮอม เป็นวันที่ศรัทธาวันอื่นมาร่วมทำบุญด้วย ทุกบ้านที่รู้จัก และเป็นบ้านที่วัดให้มีคร้วตาน ซึ่งแต่ละบ้านจะมีการเลี้ยงอาหาร เครื่องดื่มกันทั้ง 3 วัน
3. วันคร้วตานเข้าวัด ในวันนั้น ชาวบ้านจะนำคร้วตานร่วมกลุ่มเป็นสายตามถนน ขอย แล้วเดินไปวัดพร้อมกัน แล้วนำไปถวายพระที่วัด เพื่อให้ศีลให้พร

เมื่อวัดรับของถวายทานแล้วจะนำเงินมารวมกันให้กรรมการวัดตัดสินใจว่าจะนำไปทำอะไร ถ้าเป็นสิ่งที่งกก็จะเก็บไว้ที่วัด หากชาวบ้านมีงานหรือมีความจำเป็นต้องใช้ก็สามารถมายืมที่วัดไปใช้ได้ แต่ต้องรับผิดชอบ ดูแลและนำส่งให้เรียบร้อย

ประเพณีดำหัว คือการนำสิ่งของเครื่องสักการะ เช่น หมากสุ่ม พลุสุ่ม หรือขนมหมาก ขนมหพ น้ำมันส้มป่อย เสื้อผ้า เช่น เสื้อ ผ้าเช็ดตัว ผ้าขาวม้า ฯลฯ อาหารแห้ง เช่น ปลาเค็ม ปลากระป๋อง ผลไม้อะไรก็ได้ตามแต่กำลังหรือเจตนาของเรา แม้จะมีเฉพาะแต่ดอกไม้ ธูปเทียน และน้ำส้มป่อยก็ได้ สิ่งที่ขาดไม่ได้คือ น้ำส้มป่อย

บุคคลที่ไปดำหัว คือบุคคลที่มีบุญคุณแก่เรา หรือผู้ที่เราเคารพนับถือเช่น บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ญาติผู้ใหญ่ เป็นต้น เรียกว่า เป็นการแสดงกตเวทิตอบแทนบุญคุณท่านไปขอโศลกกรรมจากท่าน ท่านจะให้พรแก่เรา ไม่ใช่เราไปอวยพรให้ท่าน เป็นการพบกันอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง คือในยามปีใหม่เช่นนี้

เมื่อเราเตรียมสิ่งของแล้ว อาจไปคนเดียวหรือหลายคนแล้วแต่มีญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูงมากน้อย ส่วนมากมักไปกันเป็นหมู่คณะ ถ้าใกล้ก็เดินทางด้วยเท้าไป ถิ่นขันใส่ของ พานดอกไม้ ขันใส่น้ำส้มป่อย และขันใส่น้ำสำหรับรดกัน ถ้าไกลก็ไปด้วยรถยนต์ตามความนิยมสมัยปัจจุบัน

เมื่อไปถึงบ้านที่เราจะดำหัว ก็พากันขึ้นไปบนบ้าน ทักทายปราศรัยถามไถ่กันตามธรรมเนียม เพราะล้วนแต่คนที่รู้จักคุ้นเคยกันทั้งสิ้น เจ้าของบ้านก็ต้อนรับด้วยขนมบ้างหรืออื่น ๆ ตลอดจนข้าวปลาอาหาร ถ้าเป็นตอนที่ควรรับประทานทั้งนี้ แล้วแต่โอกาสและจังหวะ เมื่อคุยกันพอสมควรแล้วก็นำสิ่งของที่มา "ดำหัว" นั้นประเคนท่านผู้ที่เราไปดำหัว เช่นเดียวกับประเคนของแก่พระ เมื่อท่านรับแล้วท่านจะให้พรแก่เรา พรนั้นมีต่าง ๆ กันแล้วแต่วิหารของท่าน

ประเพณีรดน้ำ นิยมรดน้ำกันเฉพาะวันพระยววัน และวันปากปีบ้างเล็กน้อย ในขบวนดำหัวเมื่อยกขบวนไปดำหัวแล้วพบกับขบวนอื่น การรดน้ำอย่างสนุกสนานก็เกิดขึ้นแล้วขออนุญาต รดน้ำกันตามบ้านเรือนต่าง ๆ ก่อนจะรดก็ขออนุญาต ถ้าเขาไม่พร้อมก็ไม่รด การรดน้ำจะรดกันอย่างสุภาพ ขออนุญาตซึ่งกันและกัน ถ้าเต็มใจรด เขาก็เอียงไหล่ให้รด ถ้าไม่เต็มใจก็ไม่อนุญาต มันเป็นเรื่องไมตรีชนิดหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ การรดน้ำจึงมีความหมาย เขาจะรดน้ำพร้อมกับการอวยพร พรทั้งหลายมักมีความหมายไปทางรัก ๆ ใคร่ ๆ เป็นลักษณะเกี่ยวทางอ้อม

ประเพณีวันเข้าพรรษา คำว่า "พรรษา" ในทั่วไปแปลว่า ปี คือระยะที่ครบรอบ 12 เดือน หรือเวลาที่โลกเดินทางรอบดวงอาทิตย์ครั้งหนึ่ง แต่ในที่นี้แปลว่า ฤดูฝน ฉะนั้นคำ

ว่า "เข้าพรรษา" คือเข้าฤดูฝน เมื่อเข้าฤดูฝนแล้วพระสงฆ์จะต้องหยุด การเดินทางไปที่ต่าง ๆ และพักอยู่ที่ใดที่หนึ่งโดยไม่ไปแรมคืนที่อื่นภายในกำหนด 3 เดือนเรียกว่า "เข้าพรรษา" ซึ่งพระสงฆ์จะต้องอยู่ภายในวัดที่ตนอธิฐานพรรษาไว้ตลอด 3 เดือน

กาลเวลาที่นิยม เรียกกันว่า ฤดูฝน หรือที่เราเรียกว่า วัสสานนั้นมีกำหนด 4 เดือน คือ ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ไปจนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 การจำพรรษาของพระสงฆ์มีกำหนด 3 เดือน คือตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 จนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12

การจำพรรษาของพระสงฆ์นี้แบ่งออกเป็น 2 ระยะเวลา คือระยะแรกเรียกว่า บุริมพรรษา แปลว่า พรรษาแรก หรือพรรษาดัน นับตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 จนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ระยะเวลาหลัง เรียกว่า ปัจฉิมพรรษา หรือพรรษาหลัง ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 9 จนถึงวัน 15 ค่ำ เดือน 12 เป็นพิธีการของคณะสงฆ์ แต่สำหรับประชาชน ชาวบ้านจะเข้าพรรษาดังตั้งแต่วันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8. และออกพรรษา ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11

พิธีการเข้าพรรษา วันนีถือนีถือว่าเป็นวันสำคัญยิ่งในพุทธศาสนา ดังนั้นจะมีพิธีการที่แยกออกไปเป็นพิธีสำหรับสงฆ์และประชาชน

ประเพณีการแต่งงาน เริ่มโดยผู้ใหญ่ฝ่ายชาย (ผู้อาวุโส หรือบุคคลที่ฝ่ายชายนับถือหรือพ่อแม่) มาเจรจาสู่ขอหญิงที่ตนรักจากพ่อแม่ฝ่ายหญิง ว่าต้องเสียผี (จัดสำหรับเลี้ยงผีปู่ฝ่ายหญิง) ด้วยเงินเท่าไร จากนั้นก็จัดขบวนขันหมากมาที่บ้านฝ่ายหญิง ทางญาติฝ่ายหญิงที่นำเจ้าสาวไปซ่อนไว้ในห้องฝ่ายชายต้องผ่านประตูเงินประตูทอง ด้วยเหล้าบ้าง เงินบ้างแล้วแต่ฐานะของเจ้าบ่าว จากนั้น จูงมือเจ้าสาวไปรับการผูกข้อมือจากผู้อาวุโสที่เจ้าบ่าว เจ้าสาวเคารพนับถือ และจากนั้น ผู้อาวุโสจะจูงคู่บ่าว - สาว เข้าห้องหอด้วยด้ายมงคล พร้อมกับผูกข้อมือ ซึ่งเก็บไว้ 3 วัน หรือ 7 วัน (ผู้ปู้ที่นอนให้คู่บ่าว - สาว เป็นคู่ครองที่อยู่ด้วยกันราบรื่นหรือไม่ทะเลาะกัน ซึ่งถือว่าจะทำให้คู่บ่าว - สาว นั้นอยู่ด้วยกันและรักกันตลอดไป)

ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ในวันดา (ก่อนวันทำบุญขึ้นบ้านใหม่) จะมีมีคฤชายก หรือผู้ จัดทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ ซึ่งมีเครื่องเช่น ไห้ว เป็นสวดดวงวางไว้ 4 ทิศ (สวดดวงประกอบด้วย เมี่ยง, บุหรี่, กล้วย, อ้อย, ห่อข้าว ธงสีขนาดเล็ก เพื่อเป็นการบวงสรวงท้าวมหาพรหมให้อยู่ดีมีสุข) วันทำบุญจะนิมนต์พระมาเทศน์ 9 รูป บางที่อาจ 5 หรือ 1 รูป แล้วแต่ รวมทั้งทำพิธีสืบชะตา โดยจัดห่มไม้ค้ำ มีกล้วย อ้อย มะพร้าว ด้ายสายสิญจน์ล้อมบ้าน และล้อมวงกลมให้เจ้าของบ้าน ลูกหลานอยู่ข้างใน พระถือสายสิญจน์ เทศน์ เมื่อเสร็จจะพรมน้ำมนต์เลี้ยงเพล และนำสวดดวงที่จัดทำไว้ไปวางไว้ที่จุดต่าง ๆ ที่มุมบ้าน เป็นเสร็จพิธี

ประเพณีงานศพ เมื่อมีคนตาย ชาวบ้านจะนำคนตายไว้ในโลงศพ ส่วนมากจะเก็บศพไว้ประมาณ 3 - 7 วัน แล้วแต่ฐานะของบุคคล ทุกวันจะมีชาวบ้านมาช่วยงานศพ โดยทำอาหารเลี้ยงญาติมิตรทุกวัน กลางคืนมีการนิมนต์พระมาสวดทุกคืน มีการเลี้ยงอาหารว่างตอนกลางคืน และในวันนำศพไปเผาที่สุสานในหมู่บ้านตอนเช้ามีดี ญาติมิตรของผู้ตายจะห่อข้าว ห่อเล็ก ๆ ใส่ในย่ามสีขาว โดยถือว่าเป็นเสบียงสำหรับผู้ตาย ที่เอาไว้ใช้ในการเดินทางไปภพหน้า ในวันนั้น ตอนเช้ามีการเลี้ยงเพลพระ และทำพิธีบวชลูกหลานผู้ตายหรือที่เรียกว่า บวชต่อหน้าศพ แท้ศพจากบ้านหรือวัด มีคนแบกตุงสามหางและสะพายย่ามห่อข้าวหน้าศพ เมื่อถึงสุสาน ทำพิธีบังสกุล ญาติหรือบุคคลที่รู้จัก เพื่อนจะอาบน้ำด้วยหรือรดน้ำศพ และสัปเหร่อใช้น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพเพราะถือว่าน้ำมะพร้าวเป็นน้ำบริสุทธิ์สามารถล้างมนทินแก่ผู้ตายให้ไปสู่ภพภูมิที่ดี แล้วจึงนำศพใส่โลงและนำไปเผาที่เชิงตะกอน

ประเพณีบวชนาค ก่อนบวชเป็นเณรจะต้องเป็นนาคก่อน โดยแต่งตั้งผู้มีเครื่องประดับตามฐานะ ญาติจะไปรับนาคหรือขอนาคจากวัดชวมุง (เจ้าคณะตำบล) และแห่มาที่วัดอุทุมพราราม โดยให้นาคนั่งรถ นั่งม้า หรือขี่คอคน จากนั้นจะนุ่งหม้อขาว 1 คืบ และทำการบวชเป็นเณรในวันรุ่งขึ้น

ประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้ ชาวบ้านเดิinggก็ยังปฏิบัติอยู่เป็นประจำ แต่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบไปบ้างตามสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังที่กล่าวมาในตอนต้น

5. กลุ่ม/องค์กรในชุมชน

ชุมชนมีการรวมกลุ่ม ทั้งที่หน่วยงานของรัฐเข้ามาสนับสนุนและเป็นการรวมกลุ่มกันเองของชุมชน ดังนั้น ลักษณะกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน จึงสามารถจำแนกได้ดังนี้

1. กลุ่มที่กระทรวงสาธารณสุขจัดตั้ง และเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุนที่พบในหมู่บ้านมีดังนี้

1.1 กองทุนยา เป็นการระดมทุนจากชาวบ้านทุกหลังคาเรือน ทุนละ 10-20 บาท เพื่อดึงเป็นกองทุนยาในหมู่บ้าน ให้มียาจำเป็นใช้ในหมู่บ้านโดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการซื้อยาจากหน่วยงานของรัฐ เามาให้ชาวบ้านซื้อในราคาต้นทุน กองทุนยานี้จึงตั้งอยู่ที่บ้าน นายเกษตร ฟองมูล ซึ่งเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน กองทุนยานี้มีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่วันที่ 30 มกราคม 2535 มีสมาชิกจำนวน 135 คน สำหรับสรรพคุณของยาที่ซื้อจากกองทุนยา ชาวบ้านมีความพอใจตามสภาพความเป็นจริง กล่าวคือ ชาวบ้านมีความเข้าใจว่ายาจากกองทุนเป็นยาแก้ไขปัญาเฉพาะหน้า

ได้ดี ไม่ใช่มีไว้สำหรับการรักษาพยาบาลอาการเจ็บป่วยที่มากหรือรุนแรง แต่ช่วยได้เวลามีอาการปวดหัว เป็นไข้ หรือปวดเมื่อยร่างกาย ถึงแม้ว่าเป็นยาระงับและรักษาอาการเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ชาวบ้านก็พอใจเพราะสามารถไปซื้อได้เมื่อต้องการ โดยเฉพาะวันหยุดราชการจะไปสถานีนอนามัยก็ไม่พบเจ้าหน้าที่ สำหรับกองทุนยานี้มีการจำหน่ายเกลืออนามัยรวมอยู่ด้วย

1.2 กองทุนสุขภาพอาหาร เป็นโครงการของสถานีนอนามัยตำบลชะมูนที่จัดให้อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 15 คน เข้ารับการอบรมเกี่ยวกับเรื่องงานคุ้มครองผู้บริโภค แล้วให้อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้านเหล่านี้ไปขยายผลในหมู่บ้านของตนเอง โดยเข้าไปจัดตั้งกองทุนสุขภาพอาหาร เพื่อดูแลความปลอดภัยของการกินอาหาร โดยมีการระดมทุนกันในกลุ่มแม่บ้านเพื่อให้กู้ยืมไปซื้อเครื่องใช้ในครัวเรือน กองทุนนี้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่วันที่ 28 กรกฎาคม 2526 มีสมาชิกจำนวน 14 คน

1.3 กลุ่มหมอเมือง กลุ่มหมอเมืองนี้เกิดขึ้นจากสำนักงานสาธารณสุข อำเภอสารภีมองเห็นว่าในตำบลชะมูนยังมีหมอพื้นบ้านอยู่ในแต่ละชุมชนกระจัดกระจาย จึงได้สนับสนุนและเป็นตัวประสานให้มีการรวมตัวของหมอพื้นบ้านในชุมชนต่าง ๆ ของตำบลชะมูนขึ้นเป็นกลุ่มหมอเมือง เพื่อเป็นการส่งเสริมฟื้นฟูด้านการแพทย์แผนไทย ซึ่งในหมู่ 10 บ้านเดื่องก มีหมอพื้นบ้านอยู่ในกลุ่มจำนวน 3 คน ทำหน้าที่เป็นหมอปีบนวดให้กับชุมชน มีสำนักงานอยู่ที่โรงพยาบาลสารภีและสถานีนอนามัยตำบลชะมูน มีชาวบ้านสนใจมารับบริการพอสมควร ทั้งที่มาจากตำบลชะมูนเองและมาจากที่อื่น กลุ่มหมอเมืองนี้ถือว่าเป็นการส่งเสริมอาชีพหมอพื้นบ้านให้กับชาวบ้านด้วย

2. กลุ่มที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร โดยสำนักงานเกษตรอำเภอเข้าไปช่วยเหลือและสนับสนุน

2.1 กลุ่มเกษตร มี นายศรีนวล อินตะ เป็นหัวหน้าสมาชิก กลุ่มนี้จัดตั้งขึ้นเพราะต้องการรวมตัวจำหน่าย พืชผลไม้ในหมู่บ้าน และการใช้น้ำเพื่อการเกษตร การแบ่งและจัดสรรน้ำเข้านา สวนของชุมชน

2.2 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร มีนางศรีไพ วัฒนาวีวัฒน์ เป็นประธานกลุ่ม กลุ่มแม่บ้านเป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมเพื่อการพัฒนา ที่ชาวบ้านอาศัยประโยชน์จากกิจกรรมของกลุ่ม เช่น เมื่อมีกิจกรรมภายในหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้านจะลงแขกทำอาหาร จัดดอกไม้ นอกจากนี้ยังมีการฝึกอาชีพ เช่น ตัดเย็บเสื้อผ้า ถนอมอาหาร

3. กลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้น จากการรวมตัวของสมาชิก ภายในชุมชน เพื่อช่วยเหลือกันและกัน ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญ ดังนี้

3.1 กลุ่มสงเคราะห์ราษฎร มี นายอินตา ศรีสมบัติ เป็นประธาน เป็นการ จัดตั้งอย่างเป็นทางการ เพื่อช่วยเหลือด้านสวัสดิการสังคม

3.2 กลุ่มฌาปนกิจศพ เป็นกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์ ช่วยเหลือด้านสวัสดิการ สำหรับชาวบ้าน ประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับคือ การมีค่าใช้จ่ายสำหรับงานศพ ไม่ต้องไปกู้ยืม จากใคร

กลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนทั้งที่เกิดขึ้นเองจากการรวมตัวของชุมชน และที่เกิดขึ้น จากการที่หน่วยงานของรัฐเข้าไปจัดตั้งให้ดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ชาวบ้านมีความพอใจเนื่อง จากเห็นความสำคัญในกิจกรรมที่แต่ละกลุ่มดำเนินการว่าเป็นกิจกรรมที่ให้ความช่วยเหลือ อย่างแท้จริง เป็นกิจกรรมที่ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยไม่ต้องมีขั้นตอนที่ยุ่งยาก ชาวบ้าน ถือว่าเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนถึงแม้ว่าชาวบ้านไม่ได้เป็นสมาชิกในทุกกลุ่ม แต่ เมื่อมีการขอความร่วมมือมาไม่ว่าจะเป็นเรื่องใด ทุกคนก็มีความเต็มใจและให้ความร่วมมือด้วย ทุกครั้ง

6. การศึกษาในชุมชน

การศึกษาของชาวบ้าน บ้านเดื่องกในอดีตรับคำบอกเล่าของ นายตีบ ฟองมูล อายุ 84 ปี การศึกษาจำกัดเฉพาะผู้ชายเป็นส่วนใหญ่โดยผ่านการบวชเรียน หลัง พ.ศ. 2464 มีการตั้งโรงเรียนที่ตำบลขัวมุง และในปี พ.ศ. 2499 จึงมีโรงเรียนในบ้านเดื่องก เอง นายตีบ กล่าวว่า สมัยของเขาส่วนมากจบ ป.4 บางคนจบมาแล้วยังอ่านหนังสือไม่ได้

โรงเรียนบ้านเดื่องก หรือโรงเรียนวัดอุทุมพราราม มีนายทรงทัต วุฒิแฮม เป็น ครูใหญ่ ในโรงเรียนมีครูทั้งหมด 7 คน เปิดสอนระดับชั้นเด็กเล็ก ชั้นอนุบาลและประถมศึกษา ปีที่ 1-6 โดยมีจำนวนนักเรียน 4 คน 6 คน และ 64 คน ตามลำดับ (ข้อมูลจาก จปฐ.2 แบบประมวลผลและเทียบเป้าหมาย ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานของครัวเรือนราย หมู่บ้าน ประจำปี 2540) โรงเรียนนั้นนอกจากจะให้ความรู้ตามปกติแล้ว ยังได้ให้ความรู้แก่ ชาวบ้านสามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวัน เช่น ความรู้ทางด้านเกษตร สามารถใช้ในการ เพาะปลูกพืชผัก นอกจากโรงเรียนที่มีบทบาทหน้าที่ให้ความรู้แก่คนในชุมชนแล้ว หน่วยงาน อื่น ๆ ก็มีบทบาทในด้านการศึกษาร่วมกัน เช่น หน่วยงานทางด้านเกษตรให้ความรู้เกี่ยวกับการ เกษตร พัฒนาชุมชน ให้ความรู้ทางด้านวิชาชีพ และหน่วยงานทางด้านสาธารณสุขทั้งภาครัฐ และเอกชนให้ความรู้ในเรื่องสุขภาพอนามัย ซึ่งจะออกมาในรูปแบบของการให้ข่าวสาร

สาธารณสุข ในด้านการป้องกันโรค ส่งเสริมสุขภาพ การดูแลสุขภาพตนเองรวมทั้งการฟื้นฟูสมรรถภาพ ซึ่งข่าวสารด้านสาธารณสุขเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนปัจจุบัน จึงทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับชุมชน และสอดคล้องกับความเชื่อของชุมชนรวมทั้งสภาพของชุมชนที่เป็นอยู่ นอกจากนั้นชุมชนสามารถเป็นตัวส่งสารต่อคนอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารขึ้น

ปัจจุบันชุมชนให้ความสนใจในการศึกษามากขึ้น จากการสัมภาษณ์พบว่า ชาวบ้านส่งบุตรของตนเรียนไม่ต่ำกว่าระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 ชาวบ้านได้รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยจากแหล่งต่าง ๆ คือ หอกระจายข่าว เสียงตามสายในหมู่บ้าน วิทยุ โทรทัศน์ โปสเตอร์ แผ่นพับ หนังสือพิมพ์ และสถานที่ที่เป็นแหล่งให้ข้อมูลข่าวสารด้านสาธารณสุข คือ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน สถานีอนามัย ศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน บ้านอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการศึกษา ชาวบ้านก็ได้เข้าไปเป็นที่ปรึกษาของโรงเรียน เช่น นายมูล สายโพธิ์ และ นายอินโสม วุฒิ ซึ่งได้เข้าไปมีส่วนกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยเฉพาะนายอินโสม วุฒิ เล่าว่า ตนเองเคยเสนอให้โรงเรียน เปิดสอนหลักสูตรชั้นอนุบาลทางโรงเรียนก็เห็นด้วย และเปิดสอนมาจนทุกวันนี้ นอกจากนั้น คนในชุมชนยังมีส่วนช่วยกิจกรรมของโรงเรียน เช่น งานวันเด็ก เป็นต้น

7. การประกอบอาชีพของคนในชุมชน

เดิมชาวบ้านมีอาชีพทำนา ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนเป็นสวนลำไย ราว พ.ศ. 2510 หรือ 30 กว่าปีมาแล้ว ทั้งนี้เพราะบุตรหลานที่จบการศึกษาไปทำงานที่อื่น ทำให้ขาดแรงงานการทำสวนลำไย สามารถทำได้เอง ใช้แรงงานน้อย และผลผลิตได้ราคาดี ดังนั้นชาวบ้านทั้งหมดจึงหันมาปลูกลำไยเป็นอาชีพหลักและมีการปลูกพืชล้มลุก เช่น พริกและผักในสวนลำไย นอกจากนี้ชาวบ้านยังประกอบอาชีพรับจ้าง เช่น การรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมและรับจ้างรายวันหลังจากว่างจากอาชีพหลัก เช่น รับจ้างปลูกกระเทียม ในบางครอบครัว ก็มีการเข้าไปทำงานรับจ้างใน ตัวอำเภอ หรือ ตัวจังหวัดแบบเข้าไปเย็นกลับ ครอบครัวหนึ่ง ๆ อาจประกอบอาชีพหลาย ๆ อย่าง ควบคู่กันไป (ดูตารางที่ 3)

ตาราง 3 แสดงอาชีพของชาวบ้านดั้งเดิม

ลำดับที่	อาชีพ	จำนวนหลังคาเรือน	ร้อยละ
1	เกษตรกรรม	103	68
2	รับจ้าง/ลูกจ้าง	23	15
3	ค้าขาย	15	10
4	รับราชการ	7	5
5	เลี้ยงสัตว์	3	2
	รวม	151	100

ข้อมูลจาก การสนทนากลุ่ม แม่บ้าน พ่อบ้าน เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน 2541

ด้านรายได้ของชุมชน รายได้หลักได้จากการทำสวนลำไย ประมาณ 90% ของชาวบ้านมีการถือครองที่ดินโดยเป็นเจ้าของที่เฉลี่ยครัวเรือนละ 4 - 5 ไร่ รายได้เฉลี่ยจากการเก็บเกี่ยวผลลำไยประมาณ 20,000 บาทถึง 50,000 บาทต่อปี ในระหว่างที่รอการเก็บเกี่ยวผลลำไยชาวบ้านมีรายได้จากการรับจ้างและการปลูกผักหรือพืชหมุนเวียนในบริเวณ รอบต้นลำไย เช่น ผักชี พริก ซึ่งใช้เวลาปลูก 1 - 3 เดือน ผลผลิตที่ได้จะขายให้พ่อค้าคนกลางทั้งในหมู่บ้านและต่างถิ่น

8. สภาพาสุขภาพอนามัยของชุมชน

สุขภาพอนามัยของชาวบ้านดั้งเดิม จากการสนทนากลุ่ม พบว่า ชาวบ้านมีความเห็นว่าการดูแลสุขภาพอนามัยของชาวบ้านให้แข็งแรง ปราศจากโรคนั้นมาจากการที่ ชาวบ้านมีการออกกำลังกายในรูปแบบของการทำงานอย่างสม่ำเสมอ และเป็นงานที่ไม่สร้างภาวะเครียดให้กับชาวบ้าน ชาวบ้านทำงานด้วยความสบายใจจะทำเมื่อไหร่ อย่างไร ไม่มีใครมากำหนดกฎเกณฑ์ เป็นการทำงานที่เป็นอิสระ ชาวบ้านได้รับแต่อากาศที่ดีเนื่องจากชุมชนนี้ไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม ภายในหมู่บ้านมีแต่ต้นไม้ ไม่มีควันพิษ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะตื่นตอนเช้า (05.00 น.) ได้รับอากาศที่บริสุทธิ์เป็นประจำ ส่วนอาหารนั้น ชาวบ้านนิยมรับประทานพืชผักที่มีทั้งปลูกเองหรือหาได้จากที่ขึ้นเองตามธรรมชาติซึ่งไม่มีสารพิษ เช่น ชาวบ้านจะปลูกผักประเภท ผักกาด ถั่วฝักยาว มะเขือ กระหล่ำปลี พริก ขิง ข่า ตะไคร้ มะนาว ชะอม หรือบางประเภทก็จะขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ตำลึง กระเทียม ชะอม หน่อไม้ มะลุ่ม ขี้เหล็ก ซึ่งผักเหล่านี้ไม่มีสารพิษ และบางอย่างเป็นอาหารประเภทสมุนไพร ซึ่งถือว่าเป็นการป้องกันโรคไปในตัว สำหรับอาหาร

ประเภทเนื้อสัตว์ก็สามารถหาได้ในสวนลำไยซึ่งเป็นอาหารพวกปลา เช่น ปลาช่อน ปลาดุก ปลาดตะเพียน ปลานมอ ปลาสลิด เป็นต้น

สำหรับความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านซึ่งพบบ่อย ๆ ได้แก่ ไข้หวัด ปวดท้อง ปวดศีรษะ ปวดกล้ามเนื้อ ปวดข้อ ปวดกระดูก เชื้อราที่เท้า มะเร็งไขปลา (งูสวัด ไฟลามทุ่ง) ท้องเดิน โรคกระเพาะอาหาร และโรคเรื้อรังที่พบได้บ่อยในผู้ใหญ่ คือ โรคความดันโลหิตสูง เบาหวาน สำหรับโรคที่มักพบในเด็ก ได้แก่ ไข้หวัด หัด อีสุกอีใส และจากการศึกษาข้อมูลด้านสุขภาพของสถานีนามัยตำบลขามเฒ่าพบว่า ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บของคนในชุมชนที่เป็นสาเหตุของการเจ็บป่วยประจำปี 2540 อันดับ 1 ได้แก่ ระบบทางเดินหายใจ รองลงมา คือ โรคระบบย่อยอาหาร โรคผิวหนัง โรคไหลเวียนเลือด และโรคติดเชื้อตามลำดับ

สภากะอนามัยแม่และเด็กในหมู่บ้านพบว่า ในปัจจุบัน 100% แม่คลอดที่โรงพยาบาล และกลับมาดูแลมารดาและทารกหลังคลอดที่บ้านตามแบบพื้นบ้าน ดังนั้นจึงทำให้เด็กที่ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ ประกอบกับสถานีนามัยได้ออกให้ความรู้และให้บริการฉีดวัคซีนเด็กภายในหมู่บ้านด้วย จึงเป็นการสะดวกสบายที่พ่อแม่จะนำเด็กมารับวัคซีน มารดาหลังคลอดนิยมการอยู่เดือน หากลูกที่เกิดมาเป็นเพศชายจะอยู่เดือนเป็นเวลา 25 วัน หากลูกที่เกิดมาเป็นเพศหญิงจะอยู่เดือนเป็นเวลา 32 วัน ซึ่งรายละเอียดในเรื่องนี้จะกล่าวถึงในตอนต่อไป

ในด้านสุขาภิบาลในหมู่บ้าน จากการสังเกตพบว่า การสร้างบ้านของแต่ละครอบครัวที่แยกมาจากครอบครัวหลัก จะสร้างภายในอาณาบริเวณเดียวกับพ่อแม่ ลักษณะของบ้านหากเป็นบ้านเก่าจะเป็นบ้านที่ยกได้สูง เป็นบ้านไม้ชั้นเดียว หากเป็นบ้านที่สร้างใหม่จะมีลักษณะเป็น 2 ชั้น ครึ่งไม้ครึ่งตึก การดูแลสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมภายในบ้านเป็นไปอย่างเรียบร้อย สะอาด น่าอยู่ ผู้คนในชุมชนจะทำความสะอาดบ้านเรือน และบริเวณบ้านไว้อย่างเรียบร้อย มีการจัดปลูกต้นไม้ทั้งไม้ดอกไม้ประดับ หรือพวกไม้สมุนไพรไว้เป็นรั้วบ้าน มีบางบ้านเท่านั้นที่เป็นรั้วมิดชิดด้วยอิฐปูน หรือเหล็ก หมู่บ้านเดี๋ยงก มีส่วนใช้ทุกครัวเรือน มีขยะตั้งไว้ในหมู่บ้านเป็นจุด ๆ และได้ทำการกำจัดขยะด้วยวิธีการขุดหลุมแล้วเผา บ้านเดี๋ยงกมีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือนไม่มีน้ำประปาแต่จะมีแม่น้ำปิงไหลผ่าน ปัจจุบันไม่สามารถนำมาใช้ดื่มกินได้ เพราะแม่น้ำสกปรกจึงใช้ในการเกษตรเท่านั้น สำหรับน้ำที่ใช้ดื่มจึงใช้น้ำบ่อ น้ำฝน หรือน้ำบาดาล มากองหรือต้มแล้วบริโภคหรือบางครั้งครอบครัวจะใช้วิธีซื้อน้ำดื่ม สำหรับบางครอบครัวที่ใช้การกรองน้ำดื่มนั้นจะใช้วิธีการกรองโดยการนำน้ำใส่โอ่งแดงที่ภายในโอ่งจะประกอบด้วย ตะแกรง ทราย ถ่าน ก้อนอิฐ แล้วให้น้ำผ่านสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ออกมาตามท่อที่ต่อจากโอ่งไว้ และครอบครัวที่ซื้อน้ำดื่มจะเป็น

ครอบครัวที่มีฐานะดีหรือในกรณีน้ำบาดาลคุณภาพไม่ดีมีตะกอน ใช้วิธีการกรองแล้วไม่ได้ผลจำเป็นต้องซื้อน้ำดื่ม

ชุมชนมีการพัฒนาหมู่บ้านเพื่อทำความสะอาดถนนและที่สาธารณะ การขุดลำเหมืองเพื่อให้หมู่บ้านสะอาดอยู่เป็นประจำ โดยผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านได้ปรึกษากันและประกาศให้คนในชุมชนทราบและมาร่วมกันพัฒนา

เมื่อเกิดการเจ็บป่วย ชาวบ้านจะเลือกแหล่งรักษาเยียวยาตามความเชื่อ และการรับรู้เกี่ยวกับประสิทธิภาพของแหล่งหรือวิธีการรักษาโดยแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ แหล่งการรักษาเยียวยาภายในหมู่บ้าน และแหล่งการรักษาเยียวยาภายนอกหมู่บ้าน

1. แหล่งบริการด้านสุขภาพภายในหมู่บ้าน มีดังนี้

1.1 ร้านขายยาในหมู่บ้านมีอยู่ 2 ร้าน ซึ่งเป็นร้านขายของชำและมีการขายยาประเภท ยาซอง (ยาผงแดงพม่า) ยาชุด ให้บริการตามความต้องการของผู้ซื้อ โดยผู้ซื้อจะเป็นผู้ระบุชนิดหรือยี่ห้อและจำนวนยาที่ต้องการ ยาเหล่านี้มักเป็นยาที่ใช้บรรเทาอาการปวดเล็กน้อย ที่พบบ่อยเป็นประจำ เช่น เป็นไข้ ปวดหัว ปวดท้อง แน่นท้อง ปวดตามข้อ ไข้หวัด เป็นต้น

1.2 ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน ในหมู่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านนายเกษตร ฟองมูล ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านด้วย ลักษณะของยาเป็นพวกยาตำราหลวงขององค์การเภสัชกรรม ซึ่งเป็นยาพื้น ๆ รักษาตัวเดียวโดด ๆ เช่น รักษาโรคปวดหัว ปวดฟัน เป็นไข้

1.3 อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ซึ่งมีความสามารถในการตรวจวัดความดันโลหิต วัดไข้ ตรวจปัสสาวะ และสามารถจ่ายยารักษาโรคพื้น ๆ เช่น ไข้หวัด ปวดหัว โรคกระเพาะ และให้คำแนะนำในการป้องกันดูแลรักษาสุขภาพอนามัยในครัวเรือน เช่น แนะนำสตรีที่มีบุตรให้ไปฉีดวัคซีนป้องกันโรค แนะนำวิธีการเลี้ยงลูกให้แก่ชุมชน และให้ความรู้เกี่ยวกับโรคต่าง ๆ แก่ชุมชน

สำหรับวิธีการสรรหาบุคคลที่มาทำหน้าที่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขในหมู่ 10 นั้น ผู้ใหญ่บ้านเป็นคนเลือกและเสนอชื่อ ผู้ที่เห็นว่าเป็นคนเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความตั้งใจในการทำงานเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน และที่สำคัญผู้ที่ได้รับการเสนอชื่อต้องมีใจรักในบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย รวมทั้งต้องเป็นบุคคลที่ชาวบ้านยอมรับ ซึ่งอาสาสมัคร

สาธารณสุขประจำหมู่บ้าน หมู่ 10 กลุ่มนี้ เป็นมาตั้งแต่เริ่มแรกยังไม่มีเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลเลย

เมื่อสอบถามชาวบ้าน ถึงความพึงพอใจในการทำงานของอาสาสมัครสาธารณสุขและการเป็นที่ยอมรับของชุมชน พบว่า ส่วนใหญ่ยอมรับในความสามารถและความเหมาะสมตลอดจนคุณสมบัติของการเป็นผู้เสียสละทำงานเพื่อส่วนรวม และมีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุข ดังกล่าว เพราะโดยบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขแล้ว อาสาสมัครสาธารณสุขมีหน้าที่ในการสำรวจสภาวะสุขภาพอนามัยของชุมชนสามารถดำเนินการขังน้ำหน้าเด็ก หยอดวัคซีนป้องกันโรค และวัดความดันโลหิตให้กับคนในชุมชนได้ รวมทั้งให้คำแนะนำในการป้องกันสุขภาพในครัวเรือนและจ่ายยารักษาโรคพื้น ๆ ได้ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จึงทำให้ชุมชนพอใจที่มีคนเข้าไปถามไถ่ถึงสภาวะสุขภาพและเข้าไปให้บริการดูแลสุขภาพให้ถึงบ้าน อย่างน้อยชาวบ้านก็รู้สึกกว่าอาสาสมัครสาธารณสุขเป็นหูเป็นตาในด้านสุขภาพอนามัยให้กับคนในชุมชน

1.4 แพทย์ประจำตำบล ได้แก่ นายศรีนวล อุ่นดีะ มีหน้าที่คอยสังเกตตรวจตราความเจ็บไข้ที่เกิดขึ้นแก่ชาวบ้านในตำบลชวมุง และแนะนำกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้ดูแลชาวบ้านในการป้องกันโรคในชุมชน

1.5 หมอพื้นบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันดั้งเดิมที่เป็นองค์ประกอบในการทำหน้าที่ดูแลสุขภาพของคนในชุมชน ถึงแม้ว่าหมู่บ้านเดิกรังจะมีคามเจริญทางด้านบริการสาธารณสุข ชาวบ้านยังไม่ได้ละทิ้งพิธีกรรมในการบำบัดความเจ็บป่วย แบบพื้นบ้านไปทั้งหมด ในหมู่บ้านยังมีหมอพื้นบ้านที่ทำหน้าที่ในการแก้ไขปัญาสุขภาพของคนในชุมชนตามลักษณะความเชื่อและการรับรู้ในประสิทธิภาพของการรักษาที่แต่ละคนอาจมีความสามารถ หรือมีบทบาทแตกต่างกันไป มีรายละเอียดดังนี้

1) แม่มูล ปันทอง เป็นหมอสมนไพร อายุ 77 ปี อยู่บ้านเลขที่ 50 หมู่ที่ 10 ตำบลชวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีบุตรทั้งหมด 7 คน แม่มูลเล่าว่า เป็นหมอสมนไพรโดยได้รับการถ่ายทอดจากพ่อ แต่เดิมนั้นพ่อจะถ่ายทอดวิชาให้กับลูกชายมากกว่าตนเอง แต่ไม่มีใครสนใจเท่าตนเอง และตัวแม่มูลอาศัยการเรียนรู้จากที่เคยเห็นการรักษาของพ่อและพยายามจดจำและสอบถามจากพ่อบ่อย ๆ ซึ่งความรู้เรื่องของการรักษาต่าง ๆ รวมทั้งการรักษาด้วยยาสมุนไพรไม่มีการถ่ายทอดให้กับคนนอกครอบครัวที่ไม่ใช่ญาติหรือลูกหลาน ดังนั้นเมื่อพ่อเสียชีวิตลงจึงไม่มีลูกหลานคนไหนเป็นหมอสมนไพรต่อจากพ่อ ตนเองมีใจชอบงานนี้จึงรับหน้าที่ให้การรักษาความเจ็บป่วยให้กับชาวบ้าน และก็มีคนพึงพอใจในการรักษา

ของตน ส่วนใหญ่มาให้รักษาแล้วบอกว่าหาย สำหรับความรู้ในเรื่องยาสมุนไพรลูกหลานของแม่มูลเองก็ไม่มีใครให้ความสนใจ จึงคิดว่าความรู้เรื่องนี้คงจะจบลงที่ตนเองไม่มีการสืบทอดต่อไปแล้ว โรคที่แม่มูลสามารถรักษาได้ เช่น ริดสีดวง ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก กินอาหารผิด และโรคไข้ช้างไขเอี้ย สำหรับโรคไข้ช้างไขเอี้ย แม่มูลบอกว่าเดี๋ยวนี้เรียกว่าโรคไทฟอยด์ เพราะดูจากอาการผู้ป่วยจะมีอาการหนาวสั่น จับไข้เป็นบางเวลา ซึ่งอาการเหล่านี้หมอที่อนามัยบอกว่าเป็นโรคไทฟอยด์ เมื่อมีคนเข้ามาให้แม่มูลรักษาจะไม่คิดค่ารักษาแต่อย่างใด จะถือว่าเป็นการช่วยเหลือเพื่อนบ้าน แต่เมื่อตนรักษาไปแล้วชาวบ้านก็จะนำน้ำขมิ้นสับป่นมาด้าหัวแทน

นอกจากความสามารถในเรื่องของสมุนไพรแล้ว แม่มุลยังมีความสามารถในการเป่าเสกรักษาโรคอีกด้วย จึงทำให้ในปัจจุบันยังมีชาวบ้านมาให้แม่มูลรักษาอยู่บ้าง เช่นรักษาโรคบ่แข็งไขป่า (งูสวัด) ซึ่งรักษาด้วยการเป่าเสก และไฟไหม้ น้ำร้อนลวก สำหรับโรคอื่น ๆ เช่น ท้องเดิน หอบหืด ปวดหัว ไข้ช้างไขเอี้ย (ทัยฟอยด์) จะไปรักษากับยาแผนปัจจุบันที่โรงพยาบาล คลินิกหรือสถานอนามัยมากกว่า สำหรับการเป็นหมอสมุนไพรแม่มูลกล่าวว่า จะใช้ชีวิตความเป็นอยู่เหมือนคนปกติโดยทั่วไป (ส่วนตำรับยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคของแม่มูลสามารถดูได้ที่ภาคผนวก)

2) แม่สุกันทา หมิ่นอินทรชัย อายุ 65 พักอยู่บ้านเลขที่ 59 หมู่ที่ 10 ตำบลข้าวมุง มีบุตรทั้งหมด 6 คน เป็นร่างทรง โดยได้รับการถ่ายทอดมาจากร่างทรงคนก่อนที่มีอายุมากแล้ว และได้เป็นร่างทรงมาหลาย 10 ปี แต่ยังไม่เคยมีใครมาสืบทอด จึงต้องการหาคนมาสืบทอดแทน เมื่อมีการด้าหัวเจ้าบ้านในวันที่ 17 เดือนเมษายน ซึ่งถือว่าเป็นวันปากปี ปีไหนจำไม่ได้แล้ว แม่สุกันทา ได้ไปร่วมงานด้วย ซึ่งเป็นการไปร่วมงานเป็นประจำเหมือนทุกปี ซึ่งตอนนั้นแม่สุกันทาพูดว่าตนเองไม่รู้สึกรู้ว่าตนเองขึ้นไป อยู่บนหอเจ้าบ้าน และไปเป็นเจ้าทรงในตอนนั้นได้อย่างไร ตั้งแต่นั้นมาตนจึงได้สืบทอดมาจนทุกวันนี้ และในปัจจุบันร่างทรงคนเก่าก็ได้เสียชีวิตไปแล้ว

ร่างทรงมีหน้าที่ดูแลสุขภาพและความเป็นอยู่ให้กับชาวบ้าน ในกรณีที่มีการเจ็บป่วยจากการผัดผี หรือเลี้ยง ผีบ้าน ผีเรือนไม่ดีพอ ซึ่งอาการของโรคมีเพียงเล็กน้อย เช่น ไข้ ปวดเมื่อย (ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนที่ 2 เรื่องของความเชื่อ) ร่างทรงในปัจจุบันนี้ไม่ได้รับการรักษาโรคให้กับชาวบ้านแล้ว แต่เป็นร่างทรงให้ในงานประเพณีของหมู่บ้านเท่านั้น ซึ่ง 1 ปี จะเป็นทรง 1 ครั้ง โดยเป็นร่างทรงให้กับเจ้าพ่อมงคลสวนใหญ่จะทรงในวันปีใหม่ ประมาณวันที่ 16 หรือ 17 เดือนเมษายน ของทุกปี ในการเป็นร่างทรงครั้งนี้ จะมีพิธีด้าหัว

ซึ่งจะมีชาวบ้านมาดำหัวที่หอเจ้าบ้าน ซึ่งอยู่ท้ายหมู่บ้านใช้เวลาประมาณ 1 วัน จะมีการเก็บเงินกันซื้อ อาหารเลี้ยงกันในวันนั้น และของที่ใส่ดำหัวเจ้าทรงประกอบด้วย

- ดันดอกดันเทียน 1 ดัน
- ส้ารับกำข้าว 4 ส้ารับ
- ดันหมาก 1 ดัน

จากนั้นเจ้าทรงจะนำด้ายสายสิญจน์มามัดมือชาวบ้านที่มาดำหัวเพื่อเป็นสิริมงคล แม่สุกันทาเล่าว่า ในขณะที่เป็นเจ้าทรงสามารถมองเห็นอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านแต่ละคนได้ เช่น จะเห็นว่าบางคนมีอาการ เจ็บฟัน ปวดหัว ปวดเมื่อย เป็นไข้ เมื่อเห็นก็จะทักและบอกชาวบ้านไป เมื่อชาวบ้านถูกร่างทรงทัก ก็จะต้องไปทำบุญสะเดาะเคราะห์หรือไป รักษาต่อไป เมื่อหายแล้วชาวบ้านจะต้องกลับมาดำหัวกับหอเจ้าบ้าน หรือदानขันข้าวกับหอเจ้าบ้าน

3) พ่อพรหม แแบ่งสุดตา อายุ 81 ปี เป็นหมอเป่าเสก อยู่บ้านเลขที่ 83 หมู่ 10 ตำบลขัวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีบุตรทั้งหมด 8 คน เข้าเป็นหมอเป่าเสกได้โดยมีความสนใจส่วนตัว จึงได้หาตำรารับตำรามาดูเอง และพยายามศึกษาและเรียนรู้ด้วยตนเองมาตลอด เพราะต้องการช่วยเหลือชาวบ้าน ซึ่งสมัยก่อนการเจ็บป่วยจะหาหมอรักษา ยากมาก และโรงพยาบาลอยู่ไกลเดินทางไปมาลำบากมาก พ่อพรหมเล่าว่า การเป็นหมอเป่าเสกนั้น ต้องห้ามกินของยาง หมายถึง อาหารที่เป็นยาง เช่น ขนุน เหล้า เพราะถ้ากินแล้วจะทำให้มนต์เสื่อม แต่สำหรับตัวพ่อพรหมเองจะกินทุกอย่างไม่มีข้อห้าม แต่ถ้ากินแล้ว เช่น เหล้า ก็จะไม่รักษาใคร โรคส่วนใหญ่ที่พ่อพรหมรักษาเป็นโรคตาแดง ตุ่มคัน ตุ่มพิษ เจ็บตา ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก ก้างติดคอ การรักษาจะมีลักษณะ ถ้ามีใครมาขอร้องให้รักษา ก็รักษาให้ไม่คิดค่ารักษา แต่ค่าตอบแทนจะออกมาในรูปแบบของการนำสิ่งของมาดำหัวเพื่อเป็นการระลึกถึงบุญคุณพร้อมกับนำเงินใส่ซองให้ 10 บาท 20 บาท แล้วแต่กำลังทรัพย์ของแต่ละคน

วิธีการรักษาของพ่อพรหม คือ เมื่อมีชาวบ้านที่แพ้ฝุ่น ผื่นคัน มาให้รักษาก็จะใช้ข้าวแบ่งมาปั้น เป่ามนต์ แล้วนำไปเช็ดที่ผิวหนังบริเวณที่เป็น (เรียกว่า เป่าพิษ เป่าย้า) แล้วก็ให้น้ำมนต์ไปกินที่บ้านด้วย ซึ่งในปัจจุบันนี้ก็ยังมีชาวบ้านมาหาพ่อพรหมเพื่อให้รักษาอยู่เรื่อย ๆ ส่วนใหญ่ จะเป็นผู้สูงอายุและเด็ก

4) พ่อติบ ขิงขา อายุ 72 ปี เป็นหมอเป่าเสก อยู่บ้านเลขที่ 26 หมู่ที่ 10 ตำบลขัวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีบุตรทั้งหมด 10 คน เข้ามาเป็นหมอเป่าเสกโดยได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อโดยพ่อติบเล่าว่า พ่อของพ่อติบเป็นหมอเป่าเสกที่เก่งมากในหมู่บ้านและจะไปรักษาให้กับชาวบ้านถึงบ้านของคนป่วย และได้ถ่ายทอดวิชามาให้ตนทั้ง ๆ ที่ก็มีพี่

ชายอีก 2 คน แต่พ่อเลือกตนเองเพราะเห็นว่าเป็นคนค่อนข้างจะเรียนรู้ได้เร็วกว่าพี่น้องคนอื่น ๆ และพ่อค่อนข้างจะรักตนเองมากกว่าพี่น้องคนอื่น ๆ จึงเคียดแค้นเอาตัวตน แต่ตัวพ่อดิบเองไม่ได้เรียนหนังสือและไม่รู้หนังสือ จึงทำให้ตนเองไม่อยากเป็นเท่าไรนัก และไม่เคยไปรักษาคนป่วยที่ไหนเลย จะรักษาเฉพาะคนที่ต้องการให้ช่วยเหลือและมารักษาที่บ้านของพ่อดิบเอง เท่านั้น โรคที่พ่อดิบรักษาส่วนใหญ่จะเป็นโรคตาแดง, มะเร็งไขปลา (บ่งไขปลา หรือ งูสวัด), ไฟไหม้, น้ำร้อนลวก, เป็นตุ่มตามแขนขา ปวดท้อง ก้างติดคอ

วิธีการรักษา คือ วิธีการเป่าเสก และให้น้ำมันดมकिन เมื่อชาวบ้านหายป่วยก็จะนำสิ่งของมาดำนหัว พร้อมกับนำเงินใส่ซองให้ประมาณ 10 บาท 20 บาท เพื่อเป็นการระลึกถึงบุญคุณที่รักษาและเพื่อเป็นการตอบแทน พ่อดิบจะเป็นคนที่ถือครุมาก เพราะฉะนั้นหากใครมาให้รักษาแล้วไม่กลับมาดำนหัว จะทำให้พ่อดิบเกิดอาการไม่สบายคือ จะมีอาการปวดหัว ปวดตัว แม่สุ ภรรยาพ่อดิบจึงต้องเป็นคนดำนหัวแทน โดยการนำน้ำมันส้มปล่อยมาให้พ่อดิบลูบหัว

ปัจจุบันนี้ก็ยังมีคนมาให้พ่อดิบรักษาอยู่ มีทั้งเด็ก วัยรุ่น คนแก่ ชาวบ้านที่มาให้พ่อดิบรักษา ส่วนใหญ่ได้แก่ผู้ที่ไม่รู้จะไปรักษาที่ไหนดี หรือยังนึกไม่ออก หรือยังไม่อยากไปโรงพยาบาลหรือไปมาแล้วไม่หายก็กลับมาให้พ่อดิบรักษา พ่อดิบบอกว่า เหมือนลุงอยู่ไหน เขาได้ฟัง พ่อเขาสนใจก็มาหา

5) แม่จันทร์ บุญฮา อายุ 70 ปี เป็นหมอบีบขนาด จับจุด เป็นน้องของพ่อพรหม แปงสุดตา อยู่บ้านเลขที่ 81 หมู่ 10 ตำบลขัวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านที่มารักษาคือเป็นโรค ปวดเส้น ปวดกระดูก ข้อพับ เคล็ด ชัดยอกของแขนขา เข้ามาเป็นหมอบีบขนาด โดยการที่ตนเองเคยมีอาการปวดเมื่อย และได้รับการบีบขนาดจากหมอบีบขนาดมาก่อน และได้จดจำวิธีบีบขนาด และพยายามดูว่าหมอบีบขนาดนั้นทำให้ตนเองอย่างไรจึงหาย บีบขนาดตรงไหนบ้างถ้าไม่รู้ก็จะซักถาม ซึ่งในขณะที่ทำการนวดจะมีการพูดคุยด้วยกันตลอด ซึ่งตนเองก็จะพยายามซักถามอยู่เสมอและได้นำวิธีการบีบขนาดนั้นมาใช้รักษาบุตรหลานของตนเมื่อได้รักษาไปแล้วหาย จึงทำให้มีการบอกต่อไปเรื่อย ๆ จนทำให้ชาวบ้านนิยมมาให้ตนรักษา ข้อห้ามสำหรับหมอบีบขนาดนั้นไม่มี สามารถปฏิบัติตนเหมือนบุคคลธรรมดาส่วนค่ารักษานั้น ก็ไม่มีการเรียกร้อย จะเหมือนกับหมออื่น ๆ คือ ผู้ที่มารักษาเมื่อหายก็จะมาดำนหัวขอมาลาโทษ แล้วเอาเงินใส่ซองให้ 50 บาทบ้าง 100 บาทบ้าง วิธีการบีบขนาดนั้นก็ไม่ต้องใช้ยาหรือน้ำมันอะไรมาช่วยจะใช้มือของหมอบีบ รัด นวด และจับเส้นเท่านั้น ปัจจุบันก็ยังมีการมาขอให้รักษาอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีตั้งแต่เด็ก วัยรุ่น จนถึงผู้สูงอายุ สำหรับ

เด็กวัยรุ่นนั้นมักเกิดจากการเคล็ดขัดยอกจากการไปเล่นกีฬา เช่น ฟุตบอล ซึ่งจากการสนทนากลุ่มเยาวชนเมื่อเดือนตุลาคม 2541 พบว่า กลุ่มเยาวชนเหล่านี้ชอบเล่นกีฬาประเภทฟุตบอล และหลายครั้งที่เล่นแล้วมักจะมีอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ ก็เคยมาให้แม่จันทร์ บุญฮา ปีนวดให้อยู่เป็นประจำ

ในกรณีพ่อพรหม พอดีบ แม่มูล แม่จันทร์ รวมทั้งแม่สุกันทา เมื่อสอบถามถึงสภาพโรคภัยไข้เจ็บของชุมชน ทุกคนมีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า เมื่อก่อนประมาณ 40 - 50 ปีที่แล้ว ชุมชนบ้านเดือจิกยังไม่ได้รับการพัฒนา หมู่บ้านเป็นป่าเป็นดง การคมนาคมลำบากต้องใช้การเดินเท้าเป็นหลักแต่ชาวบ้านก็ไม่ได้เจ็บป่วยอะไรมากนัก แต่ถ้ามีการเจ็บป่วยเกิดขึ้นคนในชุมชนจะมีการช่วยเหลือกันเองโดยอาศัยหมอพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งก็คือกลุ่มของพวกตนเองเป็นผู้รักษา แต่บางรายถ้าเป็นไม่มากก็อาจจะรักษาด้วยตนเอง เช่น ไปเก็บใบไม้ ต้นไม้ ซึ่งเป็นยาสมุนไพรที่รู้จักมาต้มกิน โรคที่มักจะเกิดกับชุมชนเมื่อก่อนได้แก่ มะเร็งไขป่า (งูสวัด) เจ็บตา ตาแดง ปวดเมื่อย ไข้ป่า โรคระบาด ต่างกับสมัยนี้ที่คนส่วนใหญ่จะเจ็บป่วยกันมากทั้งที่เป็นโรคติดต่อ และโรคเรื้อรัง โรคภูมิแพ้ต่าง ๆ เช่น โรคเอดส์ ความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคเกาต์ โรคหัวใจ รวมทั้งอุบัติเหตุจากยานพาหนะ

6) พ่อหมอศรีนวล อุ่นตะ อายุ 50 ปี เป็นหมอบีบนวด พักอยู่บ้านเลขที่ 73 หมู่ 10 ตำบลขัวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีบุตร 2 คน นอกจากเป็นหมอบีบนวดแล้ว พ่อหมอศรีนวลยังเป็นแพทย์ประจำตำบลขัวมุงด้วย พ่อหมอเล่าว่าในอำเภอสารภีมี หมอพื้นบ้านอยู่มากทั้งยังสามารถทำการดูแลสุขภาพของคนในชุมชนอยู่ เมื่อทางสำนักงานสาธารณสุขอำเภอทราบและพบว่าหมอฟื้นบ้านดังกล่าวอยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนกระจัดกระจายจึงได้สนับสนุนและเป็นตัวประสานและจัดเวทีให้หมอฟื้นบ้านในแต่ละชุมชนของอำเภอสารภีรวมตัวกันเป็นกลุ่มและเกิดเป็นชมรมขึ้นมาชื่อว่า ชมรมธรรมสารวัตรประจักษ์ศิลปการแพทย์แผนไทย ระดับอำเภอ และได้เชิญให้พ่อหมอเข้าร่วมกิจกรรม ด้วยมีความรักในงานการแพทย์แผนไทยและต้องการเสียสละตนเองเพื่อทำงานให้ส่วนรวมจึงตกลงเข้ามาทำงานนี้ โดยทำหน้าที่เป็นเลขานุการให้กับชมรม และได้รับการศึกษาอบรมการเป็นหมอบีบนวด ซึ่งทางสำนักงานสาธารณสุขอำเภอสารภีจัดอบรมให้ โดยมีหมอโพ (พฤทธิพล สุขป้อม เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ซึ่งได้รับการศึกษาจากอายุรเวท วิทยาลัยกรุงเทพ หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง (ปวส.) 3 ปี และได้ไปประกอบโรคศิลป์ สาขาผดุงครรภ์ เภสัชกรรม เวชกรรมและแบบอายุรเวท) เป็นผู้ถ่ายทอดวิชาให้ นอกจากนี้ พ่อหมอยังได้ศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเอง จากแม่หมออัมพร ณ ลำปาง ซึ่งเป็นหมอบีบนวดในโครงการฟื้นฟูการนวดไทย ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภญ. สำลี ใจดี

(เภสัชกรรม จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย) และอาจารย์สุเวทย์ ทองเลิศ ซึ่งเป็นหมอบีบนวด จากศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน อำเภอสารภี และเป็นประธานคนตาบอดภาคเหนือ พ่อหมอศรีนวล เล่าต่อว่า ในระยะแรก ๆ ของการตั้งชมรม ตัวพ่อหมอจะลงมาทำงานด้านการรักษาอย่างเต็มที่ แต่มาปัจจุบัน มีหมอบีบนวดในชมรมมากขึ้น พ่อหมอจึงหันมาทำหน้าที่การบริหารงานให้กับชมรมมากกว่าการไปรักษา เพราะพ่อหมอมีหน้าที่เป็นเลขานุการให้กับชมรม นอกจากนี้แล้วพ่อหมอศรีนวล ยังมีหน้าที่เป็น รองประธานชมรมแพทย์แผนไทย 8 อำเภอในจังหวัดเชียงใหม่อีกด้วย

7) แม่หมอบุญศรี คำเรือง อายุ 41 ปี เป็นหมอบีบนวด อยู่บ้านเลขที่ 103 หมู่ 10 ตำบลข้าวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีบุตร 2 คน

8) แม่หมอนาง ปินตา อายุ 42 ปี เป็นหมอบีบนวด อยู่บ้านเลขที่ 38 หมู่ 10 ตำบลข้าวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีบุตร 2 คน

แม่หมอบุญศรี คำเรือง และแม่หมอนาง ปินตา ทั้งคู่เป็นหมอบีบนวด ของหมู่ 10 เมื่อทางสถานีนอนามัยตำบลข้าวมุง ได้จัดทำคลินิกบริการบีบนวด แผนโบราณขึ้นที่สถานีนอนามัย ได้เชิญอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านทั้ง 2 คนนี้ให้เข้ามาเป็นหมอบีบนวด ซึ่งทางสถานีนอนามัยได้จัดการฝึกอบรมให้โดยได้มีหมอโพ (พุทธพิณ สุขป้อม) มาสอนและฝึกอบรมให้หลังจากนั้นก็ไปเรียนเพิ่มเติมกันเอง กับหมอสุเวทย์ ทองเลิศ เช่นเดียวกับพ่อหมอศรีนวล อุ่นตะ

แม่หมอบุญศรี เล่าว่า ครั้งแรกก็ไม่ได้คิดจะเป็นหมอบีบนวด พอทางสถานีนอนามัยข้าวมุงมาเชิญ ก็เห็นว่าตนเองก็อยู่ว่าง ๆ จึงคิดจะมาเป็นหมอบีบนวดดู และประกอบกับมีความคิดว่า ถ้าตนเองมีความรู้ด้านนี้ก็สามารนำไปใช้กับพ่อ แม่ พี่ น้อง ลูกหลาน และสามีของตนเองได้ด้วยจึงทำให้เป็นหมอบีบนวดมาจนถึงปัจจุบันนี้

สำหรับแม่หมอนาง ปินตา เล่าว่า ตนเองมีใจชอบอยู่แล้ว พอสถานีนอนามัยมาเชิญจึงเต็มใจเข้ามาฝึกอบรม และยึดเป็นอาชีพได้จนปัจจุบัน

กลุ่มผู้ป่วยที่มาให้พ่อหมอศรีนวล อุ่นตะ แม่หมอบุญศรี คำเรือง และแม่หมอนาง ปินตา รักษาจะเป็นคนไข้กลุ่มเดียวกัน คือ ผู้ที่มีอาการปวดเมื่อย คอเคล็ด แขนขาเคล็ดขัดยอก และกลุ่มคนที่มาใช้บริการจะเป็นกลุ่มคนวัยทำงานจนถึงกลุ่มผู้สูงอายุ สถานที่ให้บริการบีบนวด คือ สถานที่ของสถานีนอนามัย และโรงพยาบาลสารภี โดยทั้ง 2 แห่งนี้ จะมีห้องสำหรับบีบนวด และจัดเตรียมอุปกรณ์ไว้พร้อม เช่น ที่นอน เต้า สำหรับต้มสมุนไพร และมีห้องอบสมุนไพรแยกไว้ต่างหาก

เวลาทำงานของหมอนวดทั้ง 3 คน แบ่งเวลาดังนี้
วันจันทร์ ถึง วันศุกร์ เวลา 8.00 - 16.30 น. จะไปรักษาที่

โรงพยาบาลสารภี

วันเสาร์ อาทิตย์ เวลา 8.00 - 16.30 น. รักษาที่สถานีนอนามัย ตำบลข้าวเม่ง สำหรับสถานีนอนามัยตำบลข้าวเม่ง ในวันจันทร์ - วันศุกร์ มีหมอนวดจากหมู่บ้านใน ตำบลข้าวเม่งมาให้บริการรักษา

วิธีการรักษาของหมอนวดทั้ง 3 ท่าน ใช้วิธีการบีบนิ้วที่ผสมผสาน กันระหว่าง การบีบนิ้วสายพระราชนำนัก คือการบีบนิ้วกดจุดเพื่อบำบัด และการบีบนิ้ว สายเชลยศักดิ์ คือการบีบนิ้วเพื่อผ่อนคลายกล้ามเนื้อ ซึ่งการบีบนิ้วแต่ละครั้งจะใช้เวลาการ บีบนิ้ว คนละ 2 - 4 ชั่วโมง หลังจากนั้น จะเป็นการประคบบริเวณที่ปวดเมื่อยด้วยสมุนไพร นานประมาณ ครึ่ง ถึง หนึ่ง ชั่วโมง (ซึ่งส่วนผสมของสมุนไพรที่ใช้ประคบสามารถดูได้ที่ ภาคผนวก)

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ชาวบ้านที่มารับบริการมีความพอ ใจในการบีบนิ้ว ในขณะที่หมอนวดบีบนิ้วให้ บางคนก็นอนหลับตาเฉย ๆ บางคนก็คุยกัน ไปเรื่อย ๆ ผู้ที่มาบีบนิ้ว บางคนจะมารักษามากกว่า 1 ครั้ง ส่วนใหญ่จะเป็นคนในตำบล ข้าวเม่ง แต่ก็มีบางคนที่มาจากที่อื่นด้วย เช่น จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับตำบลข้าวเม่ง จากการสอบถามทราบว่า มีการบอกเล่าต่อกันมาจึงลองมารักษาดู

หลังจากประคบด้วยสมุนไพรแล้ว ผู้ป่วยต้องอบสมุนไพรใน ห้องอบด้วย ซึ่งตัวยาสมุนไพรที่ใช้ในการอบจะเป็นตัวเดียวกันกับที่ใช้ประคบ แต่จากการ สังเกตพบว่า ผู้ป่วยส่วนใหญ่หลังจากนวด ประคบแล้วมักจะกลับบ้านเลยไม่อบสมุนไพรต่อ

ค่าบริการหมอนวดจะคิดค่าบริการบีบนิ้วครั้งละ 50 บาท และค่าประคบอีก 20 บาท ค่าอบสมุนไพร 30 บาท รวมแล้วค่าบริการทั้งหมดเป็นจำนวน 100 บาท

สำหรับวิธีการบีบนิ้ว จากการสัมภาษณ์ หมอโพ (หมอพุทธธิล สุขป้อม) เล่าว่า วิธีการนวด จะแบ่งออกเป็น 2 สาย คือ

สายพระราชนำนัก เป็นลักษณะการบีบนิ้วกดจุด ซึ่งเป็นการนวด เพื่อหวังผลในการรักษาโรค จะเรียกว่า การนวดบำบัด โรคที่รักษา คือ โรคปวดกล้ามเนื้อ ปวด ข้อ ปวดเข่า ตกหมอน คอเคล็ด วิธีการจะไม่ได้ผาดโผน จะให้นิ้วหัวแม่มืออย่างเดียว และนวดเฉพาะที่

สายเชลยศักดิ์ คือการนวดทั่วไป นวดเพื่อผ่อนคลายกล้ามเนื้อแก้ปวดเมื่อย วิธีการนวด จะนวดทั้งตัว มีการดัด ดึง งอ คือใช้ข้อนิ้วทุกส่วนในร่างกายทำการนวด ลักษณะนวดจะดูผาดโผน

หลังจากที่ทำการทำการนวดเรียบร้อยแล้ว จะต้องตามด้วยการประคบ และอบตัวด้วยยาสมุนไพร

2. แหล่งบริการด้านสุขภาพภายนอกหมู่บ้าน มีดังนี้

2.1 สถานีอนามัยตำบลขัวมุง ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 7 บ้านห้วยดง อำเภอสารภี ตำบลขัวมุง ห่างจากหมู่บ้านไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 2 กิโลเมตร มีเจ้าหน้าที่ประจำจำนวน 4 คน และเป็นที่ยอมรับนับถือจากชาวบ้านดี เนื่องจากเจ้าหน้าที่ทั้ง 4 คน เป็นคนในอำเภอสารภีทั้งสิ้น

ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มาใช้บริการ ณ สถานีอนามัยตำบลขัวมุงจะเป็นกรณีที่รักษาด้วยตนเองแล้วไม่หาย เช่น ปวดหัว เป็นไข้ มีบาดแผล ปวดท้อง หรือเป็นโรคเรื้อรัง เช่น ความดันโลหิตสูง โรคกระเพาะอาหาร สุขภาพจิต หรือในกรณีมารับบริการฉีดภูมิคุ้มกันโรค ยาคุมกำเนิด และฝากครรภ์ เป็นต้น ผู้ที่มาใช้บริการส่วนมากแล้วจะเป็นกลุ่มคนที่มีฐานะเศรษฐกิจและการศึกษาในระดับต่ำถึงปานกลาง

ชาวบ้านไม่นิยมไปรักษาที่โรงพยาบาลสารภี มักจะรับการรักษาที่สถานีอนามัย หรือถ้าครอบครัวใดมีฐานะทางเศรษฐกิจดีก็จะไปรักษาที่คลินิก เพราะไปโรงพยาบาลแล้วเสียเวลา (ขั้นตอนมาก คนไข้มาก) เสียค่าใช้จ่ายในการเดินทาง การรักษาที่คลินิกจะสะดวกสบายกว่า รักษาแล้วหายเร็ว ในกรณีที่รักษาที่สถานีอนามัย เพราะคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ที่ตนรู้จักดี

2.2 โรงพยาบาลสารภี ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 147 ตำบลสารภี อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นโรงพยาบาลขนาด 60 เตียง มีแพทย์ประจำ จำนวน 2 คน พยาบาลทั้งหมด จำนวน 48 คน อยู่ห่างจากตำบลขัวมุงประมาณ 9 กิโลเมตร

2.3 คลินิกในตำบลขัวมุง มี 1 แห่ง ได้แก่คลินิกหมอโชติ ตั้งอยู่บ้านป่าเดื่อ หมู่ที่ 1 ตำบลขัวมุง แต่คลินิกที่ชาวบ้านหมู่ 10 นิยมไปรักษา คือ คลินิกนายแพทย์ชัชวาลย์ ซึ่งเคยเป็นแพทย์ประจำโรงพยาบาลสารภี แต่ปัจจุบันได้ย้ายออกจากโรงพยาบาลสารภีแล้ว คลินิกนี้ตั้งอยู่ ตำบลหนองช้างค้ำ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับตำบลท่า

จากข้อมูลของชุมชนดังกล่าวมาจะเห็นว่าชุมชนยังมีวัฒนธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับ
ความเชื่อและในคุณค่าของความเชื่อเหล่านี้จะเชื่อมโยงกับความเชื่อด้านสุขภาพอนามัย ดังจะ
ได้กล่าวถึงต่อไป

ความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย เป็นความเชื่อที่มีลักษณะการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิม คือ ความเชื่อในเรื่องข้อห้ามต่าง ๆ ความเชื่อในเรื่องการรักษาแบบพื้นบ้าน และความเชื่อใหม่แทรกเข้ามาอันเป็นผลมาจากการบริการด้านสุขภาพอนามัยของรัฐ รวมถึงการศึกษาของชุมชน เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของโรค ความเชื่อในประสิทธิภาพของการรักษาพยาบาลที่ชาวบ้านยอมรับไปเป็นวิธีการดำเนินชีวิตของตนเองเวลาเจ็บป่วย จากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบความเชื่อของชาวบ้านได้อีก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ความเชื่อเรื่องสาเหตุของการเกิดโรค

ความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านบ้านเดืองักเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยเกี่ยวข้องกับ การนับถือผี เช่น ผีเสื้อบ้าน ซึ่งเป็นผีประจำหมู่บ้าน พอถึงเดือนเก้าของทุกปีจะมีพิธีการเลี้ยงผี โดยฆ่าวัว ฆ่าควาย ฆ่าหมู ฆ่าไก่ มาบูชาผี เพื่อให้ผีดูแลทุกข์สุข และขจัดโรคภัยไข้เจ็บของคน ในหมู่บ้าน ชุมชนมีความเชื่อว่าการอยู่ดี กินดี การมีสุขภาพดี และการมีความสุข จะเกิดขึ้นได้ เพราะผีบ้านผีเรือนของตนเองบันดาลให้เกิดขึ้น จึงมีการเลี้ยงผีบ้านผีเรือนของตนเอง บางครอบครัวจะเลี้ยงตอนเจ็บป่วย หรือบางครอบครัวจะเลี้ยงทุกเทศกาล เช่น ในวันเข้าพรรษา วัน สงกรานต์ ประเพณีเป็ง หรือบางครอบครัวเลี้ยงทุกวันพระ แล้วแต่ความเชื่อของตน ในการ เลี้ยงผีบ้านผีเรือน หรือผีปู่ย่า (บรรพบุรุษ) บางทีอาจเลี้ยงด้วยหัวหมู เหล้าไหไก่คู่ (ไก่ 2 ตัว) เหล้าขาว หรือเหล้าโรง 1 ขวด หรือ 1 ขัน (ประกอบด้วยข้าวเหนียว 1 ถ้วย แอง 1 ถ้วย ขนม 1 อย่าง น้ำ 1 แก้ว เหมียง บุหรี่) ในอดีตหากมีการเจ็บป่วย หรือการตายเกิดขึ้นในชุมชน

ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเพราะคนในครอบครัวผิดผี หรือเลี้ยงผีบ้านผีเรือน หรือผีปู่ย่าไม่ดีพอ การรักษา คือ จะมีการบนกับผีโดยมีเจ้าทรง เจ้าทรงก็คือคนในหมู่บ้านที่ผีเลือกขึ้นมา ผีจะเข้าคนนั้น ซึ่งเจ้าทรงนี้จะเป็นได้คนเดียวในหมู่บ้าน และส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง ชาวบ้านเรียกว่า "ม้าขี่" ซึ่งก็หมายถึงคนทรงนั่นเอง ผู้ชายจะไม่ค่อยได้เป็น หรือถ้าเป็นผู้ชายก็จะเป็นพวกกระเทยที่มีลักษณะเหมือนผู้หญิงมากกว่า วิธีการคือ นำขันน้ำไปให้เจ้าทรงเป่าเสกและทำพิธีไหว้ผี จากนั้นจึงนำไปให้ผู้ป่วยกิน ลูบหัว วิธีนี้จะใช้กับโรคเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ไข้, ปวดเมื่อย ถ้าเป็นโรคใหญ่ ๆ ก็ต้องไปหาหมอเมือง หรือที่เรียกว่า "พ่อเลี้ยง" เช่น โรควันโรค พ่อเลี้ยงก็จะรักษาโดยการใช้สมุนไพรตามอาการของโรค ถ้าเป็นโรคเกี่ยวกับกระดูก ต้องใช้เวทย์มนต์เป่าพร้อมกับเข้าเผือก ถ้าน้ำร้อนลวกก็ใช้ยาสมุนไพรพร้อมกับใช้เวทย์มนต์ ถ้ามีการเกิดลูก จะมีหมอดำแหหรือที่เรียกว่า "แม่จ้าง" แม่ฮับยกท้องล้งลูก

ความเชื่อที่กล่าวมาเป็นการเชื่อดั้งเดิม ซึ่งในปัจจุบันได้เลือนหายไป แต่ยังคงมีความเชื่อเรื่อง "เจ้าบ้าน" และความเชื่อเรื่องพิธีกรรมในการบำบัดโรคความเจ็บป่วยของคนในชุมชน ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดในตอนต่อไป สำหรับความเชื่อเรื่องเจ้าบ้านจากการศึกษา พบว่า หมู่บ้านเตี๊ญก มีหอเจ้าบ้านอยู่บริเวณท้ายหมู่บ้าน และจะจัดให้มีพิธีดำหัวเจ้าบ้านปีละ 1 ครั้ง ในวันที่ 16 หรือ 17 เมษายน ซึ่งเจ้าทรงหรือม้าขี่ของหมู่บ้านนี้ คือ แม่สุกัณฑ์ นามอินทรี อายุ 65 ปี (รายละเอียดของร่างทรงกล่าวถึงไว้แล้วในตอนต้นที่ 1) วิธีการดำหัวของชาวบ้านก็คือ เมื่อถึงวันดำหัว ชาวบ้านจะเก็บเงินมารวมกันไปซื้อของมาไหว้และนำไปไหว้ที่หอเจ้าบ้านในวันนั้น ทุกคนจะมารับประทานอาหารร่วมกัน และมีดนตรีให้ชาวบ้านได้ร้องได้เล่นกันสนุกสนาน สำหรับหอเจ้าบ้านผู้ที่มิบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงจะเป็นผู้ที่คอยดูแล ส่วนความเชื่อในเรื่องการเลี้ยงผีได้หายไปจากหมู่บ้าน หมู่บ้านนี้ไม่มีประเพณีการเลี้ยงผีซึ่งในเรื่องนี้ นายมงคล พงษ์มุล ได้พูดว่า "ตนเองไม่มีความเชื่อเรื่องผีแล้ว เพราะเป็นเรื่องที่พิสูจน์ไม่ได้ และไม่เคยเห็น แต่ถึงแม้ว่าตนเองจะไม่เชื่อแต่ก็ไม่เคยขัดขวางและไม่เคยลบหลู่" ส่วนลุงชัน จีรัง กล่าวว่า "สำหรับหมู่บ้านนี้ คนสมัยใหม่ที่อายุประมาณ 30-50 ปี และคนที่เรียนสูง ๆ ไม่มีใครนับถือแล้ว แต่หมู่บ้านอื่น หรือหมู่บ้านใกล้เคียงยังมีอยู่"

สำหรับความเชื่อเรื่องสาเหตุของการเจ็บป่วย หลังจากที่ชาวบ้านมีการศึกษาสูงขึ้น รวมทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชนได้เข้ามามีบทบาทในการให้ความรู้ในเรื่องการดูแลสุขภาพอนามัยอย่างสม่ำเสมอ ตั้งองค์กรด้านสาธารณสุข ทำให้ชาวบ้านมีการรับรู้เรื่องราวของการเจ็บป่วย และการดูแลสุขภาพเปลี่ยนไป ทำให้ความเชื่อเรื่องสาเหตุของการเจ็บป่วยเปลี่ยน

ไปด้วย กล่าวคือ ชาวบ้านเชื่อว่าการเจ็บป่วยมีสาเหตุมาจากเชื้อโรค และความบกพร่องในการดูแลสุขภาพตนเอง ตัวอย่างการเจ็บป่วยที่พบโดยทั่วไปภายในชุมชน เช่น

1. อาการของไข้หวัด ชาวบ้านเชื่อว่าเป็น โรคที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของอากาศ ตากลม ตากแดดจัด หรือถูกละอองฝนมากเกินไป หรือถ้าอาการไข้หวัด เกิดขึ้นกับเด็ก ก็มักจะอ้างว่าผู้ใหญ่ดูแลเด็กไม่ดี ปลอ่ยให้เด็กเล่นน้ำฝน หรือ เล่นกลางแจ้ง เวลาแดดจัดหรือติดต่อกับเด็กคนอื่น

2. โรคท้องร่วง เชื่อว่าเกิดจากอากาศร้อนจัด และรับประทานอาหารรสจัด หรืออาหารที่ไม่สะอาด รับประทานอาหารที่มีแมลงวันตอม หรือรับประทานอาหารจำพวกผักผลไม้ ที่มียาฆ่าแมลง

3. อาการปวดเมื่อย ปวดศีรษะ ชาวบ้านเชื่อว่า เป็นผลมาจาก การทำงานหนักเกินไปโดยเฉพาะคนที่อาชีพทำสวน ทำไร่ และรับจ้าง ร่างกายตรากตรำ จึงมักจะมีอาการปวดข้อ ปวดเมื่อยตามตัว และปวดศีรษะอยู่เป็นประจำ รวมถึงผู้สูงอายุที่กระดูกเสื่อมลง

4. โรคปวดท้อง จุกเสียด ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นโรคที่เกิดกับผู้ใหญ่เป็นส่วนใหญ่ มีสาเหตุมาจากการรับประทานอาหารไม่เป็นเวลา และรับประทานอาหารบางประเภทเช่น อาหารรสจัด อาหารหมักดองต่าง ๆ ซึ่งก็มีผลต่ออาการปวดท้องได้เช่นกัน

5. เชื้อราที่เท้า หรือคันตามนิ้วมือนิ้วเท้า ชาวบ้านเชื่อว่าการเกิดจากการไปทำอะไรทำนาและแช่น้ำนาน หรืออาจแพ้ผักที่ปลูกเช่น ผักชี แต่ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยพบโรคนี้เนื่องจากว่าอาชีพของคนในชุมชน ได้เปลี่ยนจากการทำไร่ ทำนา ไปเป็นการทำสวนแทน และในการทำสวนชาวบ้านก็ได้ใส่รองเท้าบูทกันน้ำได้

6. ร้อนใน (แผลที่ปาก) ชาวบ้านเชื่อว่ากินของหวานมากเกินไป ทั้งขนมหวาน และผลไม้ที่มีรสหวาน เช่น ลำไย

7. เอดส์ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นโรคที่เกิดจากที่ไปเที่ยวผู้หญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาตนเอง แล้วติดเชื้อโรคกลับมาแพร่เชื้อให้ภรรยาตนเองที่บ้าน

อนึ่งการเจ็บป่วยบางชนิดชาวบ้านไม่สามารถบอกได้ว่าเกิดจากสิ่งใดเช่น มะเร็งไขปลา (งูสวัด) เจ็บตา ตาแดง ความดันโลหิตสูง เบาหวาน ส่วนโรคบางโรคก็ไม่พบว่าเกิดขึ้นในชุมชนเช่น หัด อีสุกอีใส ไข้เลือดออก เนื่องจาก ชาวบ้านในหมู่บ้านจะพาบุตร

หลานไปรับการฉีดยาป้องกันโรค (Vaccine) ครอบตามกำหนด และทางราชการได้เข้ามาพ่นยาฆ่ายุงให้ในหมู่บ้านเป็นประจำ

1.2 ความเชื่อในเรื่องการบำบัดบำบัดเปาความเจ็บป่วย

เมื่อเกิดการเจ็บป่วยของคนในชุมชน และแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถรักษาให้หายได้หรือ เป็นโรคที่เป็น ๆ หาย ๆ หรือในกรณีที่เป็นโรคที่ทุกคนคิดว่า จะต้องตายแล้วแต่กลับหายจากโรคนั้น คนในชุมชนญาติพี่น้องก็จะนำกลับมารักษาตามแบบพื้นบ้าน ซึ่งจะมีความเชื่อในเรื่อง พิธีกรรม การบำบัดบำบัดเปา ความเจ็บป่วยพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ได้แก่

1. พิธีสืบชะตา คือ พิธีกรรมที่ชาวบ้านเชื่อว่าเมื่อทำแล้วจะทำให้คนป่วยมีชีวิตที่ยืนยาวหรือต่อชีวิตของคนป่วยไปอีก และ เพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ผู้ป่วย พิธีกรรมจะกระทำ โดยใช้ไม้ค้ำ 40 อัน มาทำเป็นขั้วโดยไม้ค้ำนั้นวัดตามตามความสูงของคนป่วย หรือ ผู้เข้าพิธีนั้น จะมีมะพร้าว 1 ถาด กล้วย 1 เครือ อ้อย 1 ต้น วางไว้ตรงมุมขั้ว และคนป่วยจะเข้าไปนั่งตรงกลางขั้ว และมีด้ายสายสิญจน์ เวียนรอบศีรษะหรือ เวียนรอบขั้วไม้ค้ำโดยจะมีพระจับด้ายสายสิญจน์สวดมนต์ และผูกข้อมือผู้ป่วย ในบางครั้งพิธีสืบชะตาก็ได้ใช้กับคนป่วยอย่างเดียว แต่บางครั้งใช้ พิธีสืบชะตาในงานขึ้นบ้านใหม่ของตนเอง โดยถือความเป็นสิริมงคล แก่ตนเอง และ ครอบครัวซึ่งนิยมทำในช่วงเช้าก่อนเลี้ยงเพลพระ นางตา ฟองมูล และ นายมงคล ฟองมูล เล่าว่า เมื่อครั้งที่บิดาของมงคลป่วยเป็นโรคไต ได้ไปรับการรักษาที่โรงพยาบาล แต่ก็ไม่ทำให้พ่อตนเองหาย จึงได้นำกลับมารักษาที่บ้านและได้ทำพิธีกรรมสืบชะตาให้ ทำให้พ่อนายมงคลมีอายุ อยู่ได้ถึง 2 ปี จึงถึงแก่กรรม

2. การผูกข้อมือเรียกขวัญ เป็นการผูกข้อมือคนป่วย หรือผู้ที่ประสบอุบัติเหตุหรือตกใจอย่างใดอย่างหนึ่ง คนแก่คนเฒ่าหรือ ผู้อาวุโส จะเป็นผู้ผูกข้อมือเรียกขวัญคนป่วย โดยให้คนป่วยยื่นมือให้ผู้อาวุโสใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกข้อมือที่ละข้าง โดยมากมักจะกล่าวว่า "มัดมือซ้ายขวัญมามัดมือขวาขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว หื้อหายจากโรคภัยไข้เจ็บ หื้อขวัญอยู่บ้านอยู่เย็นอยู่กับป่อกับแม่" พอกล่าวจบก็เป่าลงบนด้ายสายสิญจน์แล้วใช้มือดึงด้ายสายสิญจน์ให้ขาด โดยเศษด้ายใช้วางที่ศีรษะ ในเรื่องนี้ พ่อติบ ขิงชา เล่าว่า แม่สุ ภรรยาตนเองเป็นไส้ติ่งอักเสบ และไปรับการผ่าตัดที่โรงพยาบาล ขณะนั้นอาการของแม่สุ ไม่ดี เพื่อนบ้าน และญาติพี่น้องทุกคนในหมู่บ้านที่เข้าไปเยี่ยมเห็นแล้วพากันร้องไห้ คิดว่าแม่สุจะตายแล้ว แม่แต่ตนเองที่อยู่บ้าน ก็เห็นวิญญาณของแม่สุมาหาในตอนกลางคืน ทำให้ตนใจไม่ดี คิดว่าแม่สุจะตาย ทำให้ต้องรีบไปเยี่ยมที่โรงพยาบาล แต่แม่สุก็ไม่ได้ตายตามที่ทุกคนคิด แต่กลับหาย

และสามารถกลับมาอยู่บ้านได้ ตนและลูกหลานจึงได้ทำพิธีผูกข้อมือเรียกขวัญให้ ปัจจุบันแม่สุแข็งแรงดี สามารถทำงานได้เหมือนเดิม

3. การสะเดาะเคราะห์ ในกรณีที่ได้รับการหักจากพระหรือเจ้าทรงว่าจะมีเคราะห์กับชีวิตตนเอง เช่นอาจจะเกิดอุบัติเหตุหรือเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยต้องไปทำพิธีสะเดาะเคราะห์ เช่นการปล่อยนกปล่อยปลา หรือการไปทำบุญ หรือส่งดวง คือ การนำเครื่องประกอบพิธีกรรมไปวางไว้ตามทิศ หรือสถานที่ที่จะก่อให้เกิดชะตากรรมแก่ผู้ป่วย เพื่อเป็นการปล่อยเคราะห์ให้หลุดพ้นจากตัว

การส่งดวง จะมี 2 ชนิด คือ ดวง 4 ห้อง หรือ 9 ห้องโดยของที่ใช้ส่งดวงจะมีห้องละ 9 อย่าง หรือ แล้วแต่พระหรือเจ้าทรงจะกำหนด เช่น กล้วย, อ้อยจะผ่าเป็นซีก หมา กุหลาบ พริกแห้ง กระเทียม ไส้ลงในดวงและปั้นรูปราศรีเกิดของผู้ที่จะสะเดาะเคราะห์ใส่ไว้ในดวง ปู่จ่าน (มักทายกหรือผู้ที่รู้คาถา) จะว่าคาถาแล้วนำดวงไปไว้ที่หน้าบ้านหรือที่ผู้สะเดาะเคราะห์ประสบอุบัติเหตุหรือทางแพร่ง บางคนอาจมีการนำปู ปลา ไปปล่อยลงน้ำ

4. สำหรับคนใกล้ตาย จะมีพิธีกรรมที่เรียกว่า ลาชั้นแก้วทั้ง 3 หมายถึง คนที่ใกล้ตายมีอาการทรมานทรมาน ญาติพี่น้องมีความเชื่อว่าหากนำเอาพระพุทธรูปธรรมพระสงฆ์มาให้คนป่วยได้เห็นจะทำให้คนป่วยระลึกถึงคุณงามความดี จะทำให้จิตใจสงบจะตายไปอย่างสงบไม่ทุกข์ทรมาน การลาชั้นแก้วทั้ง 3 คือการนำเอาพานรูปเทียนดอกไม้ และจะมีโบายานที่บรรจุคำสวดของพระพุทธรูป หรือ ชาวบ้านเรียก "ธรรม" วางไว้บนเหนือศีรษะคนป่วย หรือ บางครั้งอาจนำพระมาเทศน์ธรรม 1 กัณฑ์ เมื่อเทศน์เสร็จ จะเอาพานและธรรมไว้บนเหนือศีรษะ ผู้ป่วย หรือไว้บนหัว

ดังนั้นจากความเชื่อดังกล่าว เวลาชุมชนเกิดการเจ็บป่วยการดูแลสุขภาพ ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นชุมชนจะพยายามหาทางแก้ไข ทางเลือกใดที่คิดว่าน่าจะช่วยให้หายจากการเจ็บป่วยก็พยายามจะนำไปรักษา หากทางเลือกนั้นไม่ได้ผลก็แสวงหาทางเลือกในการรักษาอื่น ต่อไป จนกว่าจะพบวิธีการที่เหมาะสมที่สุดที่สามารถแก้ไขอาการเจ็บป่วยนั้น ๆ ได้ และสิ่งที่จะช่วยสนับสนุนการแสวงหาทางเลือกที่เหมาะสมอาจประกอบไปด้วย การตัดสินใจเลือกกระบวนการรักษา การเข้าถึงบริการทางการแพทย์ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันยามเจ็บป่วย ซึ่งการศึกษาพบรายละเอียด ดังนี้

1. การตัดสินใจเลือกกระบวนการดูแลสุขภาพอนามัยของชุมชน

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน มีความเห็นตรงกันว่า เมื่อเกิดการเจ็บป่วยขึ้นกับสมาชิกในครอบครัว การตัดสินใจว่าจะรักษาโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นกับตนเอง หรือสมาชิกในครอบครัว จะขึ้นอยู่กับฐานะและสถานภาพของบุคคลในครอบครัว ซึ่งจะมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ หากในครอบครัวใดผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว คือพ่อบ้านแม่บ้านเกิดการเจ็บป่วย การรักษาจะขึ้นอยู่กับตนเองเป็นหลักว่าจะทำการรักษาอย่างไร เมื่อใด แต่หากบุคคลในครอบครัวเกิดการเจ็บป่วย ถ้าเป็นบุตร หลาน และในขณะที่มีอาการเจ็บป่วยอยู่ เช่น เป็นไข้อยู่ในความดูแลของ ปู่ ย่า ตา ยาย ในขั้นแรก ปู่ ย่า ตา ยาย จะดูแลรักษาไปก่อน เช่น อาจเช็ดตัวให้ หรือให้กินยาพาราเซตามอล (ยาแก้ปวดลดไข้) ซึ่งอาจเป็นยาเก่าที่เคยได้ตรวจไว้ในครั้งก่อน แล้วยังเหลือ จนกระทั่ง พ่อ แม่ ของบุตรหลานกลับมาจึงให้ พ่อแม่ ของบุตรหลาน ตัดสินใจ เอาเองว่า จะเอาลูกไปรักษาที่ไหน แบบใดและเมื่อใด แต่ถ้าในกรณีที่ ปู่ ย่า ตา ยาย เจ็บป่วยเอง ก็จะแล้วแต่ลูกหลานจะเป็นผู้พาไป ส่วนใหญ่ลูกหลานจะพาไปรักษากับแพทย์ปัจจุบัน แต่ถ้ารักษาไปสักระยะหนึ่งแล้วยังไม่หายหรือเป็น ๆ หาย ๆ และถ้าหากเพื่อนบ้านญาติที่น้องคนอื่น ๆ ไปเยี่ยม ก็จะแนะนำให้ไปรักษาแบบอื่นต่อไป ขึ้นอยู่กับความศรัทธา และประสบการณ์ของผู้แนะนำ ดังเช่น กรณีของพ่อนายมงคล ฟองมูล ซึ่งเป็นโรคไต ลูกได้พาไปรักษาที่โรงพยาบาลมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นเวลานานแล้วไม่หายญาติที่น้องจึงนำกลับมารักษาต่อที่บ้าน โดยการทำพิธีสืบชะตาให้ ทำให้พ่อนายมงคล มีอายุต่อมา ถึง 2 ปี จึงเสียชีวิต หรือกรณีของแม่นางปราณี ซึ่งเป็นโรงนี้มีอาการปวดเอว และปวดหลัง ซึ่งนางปราณีเป็นผู้นำไปรักษาที่โรงพยาบาลของรัฐแห่งหนึ่ง แล้วแพทย์ไม่เจาะนิ้วให้เนื่องจากอายุมากแล้ว นางปราณีจึงนำกลับมาพักรักษาที่บ้านแล้วไปซื้อยาสมุนไพรจากอำเภอหางดง โดยได้รับคำแนะนำจากเพื่อนบ้าน มาให้แม่ตนเองกินเป็นต้น

การดูแลสุขภาพของคนในชุมชนบ้านเดืองก มีวิธีการจะแตกต่างกันออกไปในแต่ละโรคดังนี้

1.) ไข้ ถ้าครอบครัวใดมีเด็กเจ็บป่วยด้วยอาการที่เป็นไข้ พ่อแม่ก็จะดูแลโดยการเช็ดตัวลดไข้ให้ และให้กินยาแก้ปวดลดไข้พาราเซตามอล ซึ่งสามารถหาซื้อได้ตามร้านขายของชำในหมู่บ้าน หรือไปซื้อที่กองทุนยาในศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนของหมู่บ้าน หรือเป็นยาที่เหลือจากการตรวจครั้งก่อนและเก็บไว้ให้เด็กรับประทาน แต่ถ้ากินยาและเช็ดตัวให้แล้วยังไม่หายก็จะพาไปสถานอนามัย โรงพยาบาล หรือคลินิก เพื่อทำการรักษาต่อ แล้วแต่ฐานะและความเชื่อความศรัทธาของแต่ละครอบครัว

ถ้าอาการใช้นั้นเกิดในผู้ใหญ่ก็กินยาแก้ไข้ประเภทพาราเซตามอล ถ้าไม่หายก็จะไปรักษากับสถานีนามัย คลินิก หรือโรงพยาบาลเช่นกัน

2.) ท้องผูก ถ้ามีอาการท้องผูกเกิดขึ้นกับสมาชิกในครอบครัว ถ้าเกิดกับผู้ใหญ่ จะซื้อยามารับประทานเอง และรับประทานผลไม้ ประเภทส้มให้มาก ๆ หรืออาจใช้ยาสมุนไพร เช่น ยาเล็บมีดหลวงมาต้มกิน แต่ถ้าเกิดในเด็ก ถ้าเป็นไม่มากก็จะซื้อยาประเภท ยาระบายจากร้านค้ามาให้กิน ถ้าเป็นมากหรืออาการไม่ดีขึ้นก็จะพาไปสถานีนามัย โรงพยาบาล หรือคลินิก

3.) ปวดท้อง ท้องเดิน

ปวดท้อง ถ้ามีอาการปวดท้องในผู้ใหญ่ ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะนอนพักและอาจประคบด้วยน้ำร้อนก่อน ถ้ายังไม่หายก็จะไปซื้อยาประเภทยาราคา ที่ ร้านค้า ในหมู่บ้าน มากินเองแต่ถ้ายังไม่หายอีก ก็จะไปพบแพทย์ หรือ หมอนามัย ถ้าเป็นการปวดท้องในเด็ก พ่อบ้าน แม่บ้าน มักจะพาไปพบแพทย์เลย

ท้องเดิน ถ้าท้องเดินเกิดขึ้นในเด็ก แม่บ้านจะพาไปที่สถานีนามัย และจะได้รับการแนะนำให้ใช้ผลเกลือแร่ ผสมน้ำสะอาดให้ดื่ม วันละหลาย ๆ ครั้ง สำหรับผู้ใหญ่อาจจะกินยาเม็ดซึ่งเป็นสมุนไพร แต่ถ้าไม่หายก็จะไปรักษากับหมอแผนปัจจุบัน

4.) ร้อนใน (แผลในปาก) ถ้ามีอาการร้อนในเกิดขึ้นแก่สมาชิกในครอบครัว ครั้งแรกอาจให้ดื่มน้ำที่เป็นของแสดง เช่น ของหวาน ผลไม้หวาน เช่น ลำไย ก่อน และบางครั้งอาจพาไปหาแพทย์แผนปัจจุบันเลย หรือบางครั้งอาจใช้ยาสมุนไพร ในบ้านตนเอง เช่น ยางมะโห้วมาทา

5.) อาการไอ ถ้าสมาชิกในครอบครัวเกิดอาการไอ ทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และเด็ก ส่วนใหญ่อาจใช้ยาสมุนไพรที่มีในหมู่บ้าน เช่น มะนาว ผสมกับน้ำผึ้ง หรือ เขม่าควัน และเกลือ มาปั้นเป็นก้อนให้กิน แต่ถ้าไอมากแล้วไม่หาย จึงพาไปรักษากับแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งอาจเป็นสถานีนามัย โรงพยาบาล หรือ คลินิก ก็ได้

6.) อาการปวดเมื่อย เมื่อคนในชุมชนเกิดปวดเมื่อยขึ้น เมื่อว่างจากการทำงานชาวบ้านจะนั่งคุยกันและผลัดกันบีบนวด แต่ถ้าอยู่ที่บ้านก็อาจให้ลูกหลานช่วยบีบนวด หรือเหยียบให้ และเนื่องจากในหมู่บ้านนี้มีหมอบีบนวดอยู่ ในบางครั้งก็อาจจะเดินไปหาหมอบีบนวดเพื่อให้บีบนวดให้ก็ได้ แต่ถ้ามีอาการมากขึ้น เช่น มีอาการของการอักเสบบวมร่วมด้วย จะไปรักษากับแพทย์ที่โรงพยาบาล คลินิก หรือหมอนามัย แล้วแต่กำลังของแต่ละครอบครัว

7.) อุบัติเหตุ เช่น หกล้ม ขาหัก หรือโดนมีดบาด ในกรณีนี้ที่โดนมีดบาด ถ้าแผลไม่ใหญ่มากจะรักษาเองโดยใช้ยาสามัญประจำบ้านหรือถ้าโดนมีดบาดในขณะที่ทำสวน ก็ จะหายาสมุนไพรที่มีอยู่ในสวน จำพวกหญ้าเมืองวาย ทาเพื่อระงับเลือดเลย ถ้าเป็นอุบัติเหตุ ขนขาหัก ก็จะพาไปโรงพยาบาลก่อนเพื่อทำการรักษา หลังจากกลับจากโรงพยาบาลแล้ว ก็อาจ จะให้หมอฟันบ้านในหมู่บ้าน เป้าน้ำมนต์ให้

8.) โรคเรื้อรัง เช่นเบาหวาน ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคนิ่ว โรคเหล่านี้ จะรักษากับแพทย์แผนปัจจุบันเนื่องจากในหมู่บ้านจะมีกิจกรรมเพื่อตรวจสุขภาพโดยการที่ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ให้บริการชาวบ้าน ในเรื่อง ตรวจวัด ความดันโลหิต ตรวจเบาหวาน ชาวบ้านได้รับความสะดวก และได้รับการเอาใจใส่ดีจากอาสาสมัคร ซึ่งการดูแลรักษาโรคเหล่านี้ชาวบ้าน จะไปรับการรักษา จากคลินิก โรงพยาบาล และ สถานีอนามัย อยู่เป็นประจำ อย่างสม่ำเสมอ และได้รับความรู้จากอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านอยู่เป็น ประจำเช่นกัน แต่ในขณะเดียวกันก็อาจให้ยาสมุนไพรรับประทานควบคู่ไปด้วย หรือถ้าเป็นกรณีที่ เจ็บป่วยรุนแรงจนต้องนอนพักรักษาตัวที่โรงพยาบาล อยู่ยาวนานแล้วยังไม่หายก็อาจกลับมารักษา แบบพื้นบ้านได้เช่นกัน ดังเช่นในกรณีของ ลุงแก้ว ยานะวงษา เป็นโรคเบาหวานและได้รับ การรักษาจากคลินิกหมอชัชวาล เป็นประจำ แต่ลุงแก้วก็ยังมาขอ หญ้าหนวดแมว ซึ่งเป็น ยาสมุนไพรจากบ้านแม่ตา ฟองมูล ไปต้มกินเป็นประจำ

9) โรคมะเร็งไขปลาคา (งูสวัด) เมื่อเกิดขึ้นอาจจะไปรักษาที่โรงพยาบาลก่อน ถ้าหากยังไม่หายก็อาจไปให้หมอเป่าเสก เป่าไล่พิษให้หรือบางคนอาจไปหาหมอฟันบ้านให้รักษา เลย หรืออาจจะรักษาเองโดยใช้ไข่ดิบ (เฉพาะไขขาว) ทาบริเวณที่เป็น เพราะไขขาวจะทำให้เกิด ความเย็น

2. การเข้าถึงบริการทางการแพทย์แผนปัจจุบันและพื้นบ้าน

จากการสัมภาษณ์ เกี่ยวกับการเลือกใช้บริการทางการแพทย์เพื่อการดูแลสุขภาพตนเองยามเจ็บป่วยพบว่า ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยนิยมไปรักษาตนเองที่คลินิก มากกว่าโรงพยาบาล หรือสถานีอนามัย ด้วยมีความรู้สึกที่ว่า หมอที่คลินิก รักษาเก่งกว่า หมออนามัย และมีคุณภาพดีเท่าโรงพยาบาล แต่โรงพยาบาลมีข้อจำกัดเรื่องเวลาที่ไปตรวจแต่ละครั้ง ต้องใช้เวลานานมาก และระยะทางก็ไกลกว่าคลินิก และคลินิกยังสะดวกไม่ต้องเสียเวลา คอยนาน และการรักษาได้ผลดีมีคุณภาพ ความสามารถน่านับถือ พ่ออินโสม วุฒิ เล่าว่าเมื่อ เกิดการเจ็บป่วยขึ้น ชาวบ้านจะพูดกันว่าโรงพยาบาลไหน คลินิกไหนรักษาดี ก็จะแนะนำกันไป

รักษา แต่โดยส่วนตัวของพ่ออินโสม แล้ว จะชอบไปรักษาที่คลินิกมากกว่า เพราะไปรักษาแล้ว รักษาหาย ไปแล้วรักษาถูกกับโรค

สำหรับการรักษาแบบพื้นบ้าน ถึงแม้ว่าในหมู่บ้านนี้ ยังมีหมอพื้นบ้านอยู่ และ ค่าบริการจะถูกกว่าแผนปัจจุบันชาวบ้านไม่ต้องเสียค่ารักษา เพียงแต่เสียค่าครูเพียงเล็กน้อย ประมาณ 20 - 30 บาท เท่านั้น ในขณะที่ระบบการแพทย์แผนปัจจุบันต้องเสียค่าใช้จ่ายมากกว่าหลายเท่า แต่ชาวบ้านก็พอใจที่จะไปรักษากับแพทย์แผนปัจจุบัน เพราะมีความเห็นว่า การแพทย์พื้นบ้านรักษาหายช้ากว่า พอมูล สายโพธิ์ กล่าวว่า การรักษาด้วยหมอพื้นบ้านจะเห็นผลช้ากว่ายาแผนปัจจุบัน ตนเองก็นิยมไปรักษากับแพทย์แผนปัจจุบัน เพราะเป็นโรคความดันโลหิตสูง ยกเว้นเป็นโรคที่อาการไม่มาก เช่น หูอื้อ ก็จะไม่ไป แต่จะรักษาเองโดยใช้ ก้านละหุ่งเป่าก็หาย

อย่างไรก็ตาม การเลือกใช้บริการสาธารณสุข ก็ยังขึ้นอยู่กับชนิดของโรคด้วย กล่าวคือ ถ้าเป็นโรคที่ในชุมชนมีผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการรักษาหรือเป็นโรคที่ทุกคนเชื่อว่าจะต้องรักษาด้วยหมอพื้นบ้านจึงจะหาย เช่น โรคมะเร็งไขปลา (งูสวัด) เจ็บตา ตาแดง ชาวบ้านก็จะรักษาแบบพื้นบ้าน ถ้าเป็นโรคที่ต้องอาศัยยาแผนปัจจุบันซึ่งในชุมชนไม่มีผู้รู้ที่ดูแลรักษาได้ เช่น โรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง ฯลฯ ก็จะรักษากับยาแผนปัจจุบัน นางปราณี โปธา เล่าว่า ตนเองเคยเป็นมะเร็งไขปลาที่แขนซ้าย ซึ่งในครั้งแรกนั้นไม่รู้ว่าเป็นอะไร จึงไปรักษาที่คลินิก แต่ไม่หาย จึงได้รู้ว่าเป็นมะเร็งไขปลา จึงไปให้หมอเป่าเสกในหมู่บ้าน 9 เป่าให้ ประมาณ 10 วันจึงหาย นางปราณี เล่าว่า ถ้าตนเองรู้ว่าเป็นโรคนี้ตั้งแต่แรกก็คงไม่ไปคลินิก แต่จะให้หมอเป่าเสกรักษาตั้งแต่แรก และเหตุที่ตนเองไม่ให้หมอเป่าเสกในหมู่บ้าน 10 ซึ่งเป็นหมู่บ้านของตนเองรักษา เนื่องจากหมอเป่าเสกในหมู่บ้าน 10 รักษาไม่ถูกกับโรคของตน รักษาแล้วยิ่งกลับร้อนขึ้น แต่หมอในหมู่บ้าน 9 รักษาแล้วตนเองหาย

3. การช่วยเหลือเกื้อกูลในหมู่บ้านเมื่อเจ็บป่วย

เป็นธรรมเนียมของหมู่บ้านเดื่อจิก เมื่อมีคนป่วยเกิดขึ้นในชุมชน เพื่อนบ้านต่างพากันไปเยี่ยมถามอาการและช่วยกันให้คำแนะนำ ปรีक्षा จากประสบการณ์ว่า ควรไปรักษาพยาบาลที่ไหน ในกรณีป่วยมากต้องนำผู้ป่วยส่งโรงพยาบาล ญาติพี่น้องจะช่วยกันนำส่งโรงพยาบาล โดยการเช่ารถ หรือผู้ใดมีพาหนะส่วนตัว ก็จะนำผู้ป่วยไปรักษาพยาบาลโดยรีบด่วน แม้กระทั่งการที่มีเพื่อนบ้านที่คลอดลูกและกำลังอยู่เดือน ขาวบ้านที่อยู่รอบ ๆ ข้างจะต้องระมัดระวัง ไม่ทำให้เกิดสิ่งที่จะไปกระทบกระเทือนคนอยู่เดือนด้วย

สำหรับเรื่องของค่าตอบแทน ถ้าเป็นญาติสนิทจะไม่มีค่าตอบแทนใด ถ้าบ้านใกล้เคียงกันโดยมาก จะเติมน้ำมันให้กันบางครั้งเท่านั้นประมาณ 100 บาท (รถยนต์) รถจักรยานยนต์ไม่ต้องเสียอะไรเลย

2. ความเชื่อเรื่องการดูแล/ป้องกันสุขภาพมารดาและทารก

2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับหญิงตั้งครรภ์

เมื่อมีการตั้งครรภ์เกิดขึ้น การตั้งครรภ์ปกติจะมีอายุครรภ์ 9 - 10 เดือน หญิงตั้งครรภ์ในหมู่บ้านเด็กรักจะมาฝากครรภ์ ที่สถานีอนามัย หรือโรงพยาบาล เพื่อรับการตรวจครรภ์ ฉีดวัคซีน (Vaccine) และนำยาบำรุงมารับประทาน เมื่อถึงกำหนดคลอดจะไปคลอดที่โรงพยาบาล เมื่อคลอดเรียบร้อยแล้ว จะกลับมาอยู่เดือนที่บ้านตามแบบพื้นบ้านต่อไป

ความเชื่อเกี่ยวกับหญิงตั้งครรภ์ของชาวบ้านเด็กรัก จะมีข้อห้ามของหญิงตั้งครรภ์ที่ไม่ควรปฏิบัติ รวมถึงอาหารที่ห้ามบริโภคด้วย หญิงตั้งครรภ์จะมีความวิตกกังวล และเชื่อว่าการตั้งครรภ์เป็นระยะที่มีอันตรายอาจล้มป่วยหรือถึงตายได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้น จึงต้องมีข้อห้าม และพิธีกรรมต่าง ๆ สำหรับตั้งครรภ์ คือห้ามหญิงมีครรภ์ไปบ้านศพ โดยเชื่อว่าวิญญาณผู้ตายจะมาเข้าท้อง สามีจะต้องไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเพราะจะทำให้บาปตกแก่ลูก ลูกที่เกิดออกมาจะไม่สมบูรณ์ และห้ามผู้หญิงมีครรภ์ไปช่วยงานทำบุญต่าง ๆ เช่น ชื่นบ้านใหม่ แต่งงาน เพราะจะเป็นตัวขัดโชคขัดลาภ ดังนั้นหญิงตั้งครรภ์จะถูกห้ามไม่ให้ออกจากบ้านไปไหน

นอกจากข้อห้ามดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีข้อห้ามอื่น ๆ อีก เช่น ห้ามนั่งฟังไฟ ห้ามตัดใบตอง หรือต้นกล้วยเพราะกลัวจะมาโดนท้อง ห้ามสอยผ้าที่อยู่กับตัว อาจทำให้ลูกเกิดยาก ห้ามไปตีตึงคนอื่น เพราะกลัวจะเข้าตัว เด็กในท้องจะเป็นอย่างที่ตนเองไปว่าเขาไว้ ห้ามนอนหงาย เพราะกลัวว่าเด็กในท้องจะหายใจไม่ออก ห้ามอุ้มมะพร้าวและหัวปลี เพราะกลัวลูกจะเกิดยาก และเมื่อต้องรับประทานอาหารร่วมกับผู้อื่น จะต้องลุกจากสำรับก่อนผู้อื่น เพราะถ้าลุกจากสำรับภายหลังคนอื่น จะทำให้กลายเป็นคนคลอดลูกยาก

สำหรับลูกในท้องของหญิงตั้งครรภ์ ถ้าต้องการรู้ว่าเป็นชายหรือหญิง ให้ดูที่หน้าท้องถ้าท้องมีลักษณะแหลมแสดงว่าลูกในท้องเป็นชาย ถ้าน้ำท้องมีลักษณะแบนแสดงว่าลูกในท้องเป็นหญิง

อาหารสำหรับหญิงตั้งครรภ์ กินได้ทุกอย่างโดยเฉพาะน้ำเต้าหู้ กล้วยปลาน้อย ยกเว้นอาหารแสลง เช่น ผักชะอม เหล้า เบียร์

2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการคลอดบุตร

ปัจจุบัน ชาวบ้านเดิ๊งก็จะไปคลอดบุตรที่โรงพยาบาลทุกราย ดังนั้นความเชื่อและการปฏิบัติตัวเกี่ยวกับการคลอดบุตร จึงเป็นความเชื่อและการปฏิบัติตามที่แพทย์ และพยาบาลในโรงพยาบาลบอก การคลอดบุตรจะมอบให้เป็นหน้าที่ของแพทย์และพยาบาลในโรงพยาบาลทั้งหมดจนกลับบ้าน

หลังจากที่คลอดเด็กแล้ว และนอนพักที่โรงพยาบาลเป็นเวลา 3 วัน ถ้าหากไม่มีอาการแทรกซ้อน แพทย์จะอนุญาตให้แม่และเด็กกลับบ้าน จากการสัมภาษณ์ แม่บ้าน พ่อบ้าน ผู้อาวุโส และจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมหญิงหลังคลอดพบว่า หลังจากคลอดแล้ว แม่และเด็กจะต้องอยู่เดือน ซึ่งระยะเวลาของการอยู่เดือนจะขึ้นอยู่กับเพศของทารก กล่าวคือ ถ้าบุตรที่เกิดมาเป็นหญิง จะต้องอยู่เดือนเป็นเวลา 32 วัน เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้บุตรที่เป็นหญิงนั้น เมื่อโตขึ้นจะมีกิจการงานที่ดี แต่ถ้าบุตรเกิดมาเป็นชาย จะต้องอยู่เดือนเป็นเวลา 25 วัน เพราะเชื่อว่า บุตรชายเมื่อโตขึ้นจะแคล้วคลาดจากอันตรายทั้งปวง การอยู่เดือน พ่อ แม่ ฝ่ายหญิงหรือสามีจะเป็นผู้ดูแลจัดหาให้ สำหรับอุปกรณ์ที่จะใช้ในการอยู่เดือนประกอบด้วย

1. ผ้าพันหัว ปัจจุบันเป็นหมวกสำเร็จรูปแทนผ้าพันหัว
2. ผ้ารัดหน้าท้อง อาจใช้สเดย์รัดหน้าท้อง แทนผ้ารัดท้องก็ได้
3. เสื้อกันหนาว , ถุงเท้า

การอยู่เดือนมีขั้นตอนและวิธีการ คือ เมื่อกลับจากโรงพยาบาลแล้วให้ผู้ที่อยู่เดือน สวมถุงเท้า ใส่เสื้อกันหนาว หรือเสื้อแขนยาวเพื่อป้องกันลมเข้ามาปะทะร่างกาย เนื่องจาก เชื่อว่าหลังคลอดรูขุมขนจะห่าง ดังนั้น จึงต้องใส่เสื้อผ้าให้มิดชิดกันเอาไว้ หญิงหลังคลอดต้องรัดหน้าท้อง เพื่อให้ท้องกระชับไม่ใหญ่ ให้นอนพริ้วผ้า (นอนอิงกับที่นอน) ห้ามนอนราบ เพราะต้องการให้น้ำเลือด (น้ำคาวปลา) ไหลออกให้หมด หลังจากอยู่เดือนครบแล้ว จะมีการรมยา คือ นำยาสมุนไพรมาต้มกินเพื่อรักษาแผลช่องคลอด พร้อมกับรมควันยาสมุนไพรทั่วตัว วิธีการรมยา คือ การนั่งยอง ๆ ในห้องเล็ก ๆ แล้วเอาน้ำยาสมุนไพรลาดบนอิฐ ที่เผาร้อน ๆ ให้เกิดเป็นไอน้ำผ่านทางช่องขา และลำตัวขณะนั่งยอง ๆ เพื่อให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น

หญิงอยู่เดือนจะมีข้อห้ามมากมาย เช่น ห้ามกิน ไข่ ชะอม หรือผักที่มีกลิ่นห้ามกินเนื้อ กินหมู ของหมักดอง และอาหารที่มีรสเผ็ด ซึ่งถือว่าเป็นของแสลงจะให้กินแต่ ข้าวจี๋

น้ำพริกตำกับน้ำปูเลย เพราะมีความเชื่อว่า น้ำปูเลย เป็นยาบำรุงเลือดลม ห้ามไม่ให้ทำงานหนัก ห้ามออกนอกบ้าน ให้เก็บตัวอยู่แต่ในบ้าน ห้ามสระผม เพราะไม่ต้องการให้ไปรับกลิ่นไม่ให้โดนแดดโดนลม และต้องการให้มารดาหลังคลอด ได้พักผ่อน เนื่องจากได้เสียแรงและเสียเลือดในขณะที่คลอด ในขณะที่อยู่เดือน ชาวบ้าน เพื่อนบ้าน ที่อยู่บ้านข้างเคียง ก็จะต้องระมัดระวังในการทำอาหารที่ไม่ให้เกิดกลิ่น หรือกระทบกระเทือนต่อการอยู่เดือนไปด้วย เช่น จะไม่เผาสีของให้เกิดควัน หรือทำอาหารที่มีกลิ่นให้ผิดสับแก่ผู้อยู่เดือน

ในกรณีที่หญิงคลอดบุตรมาแล้วไม่อยู่เดือน ชาวบ้านเชื่อว่า จะเกิดอาการลมผิดเดือนขึ้น ซึ่งอาการของลมผิดเดือนนี้จะมีหลายอย่างเช่น ผอมแห้งแรงน้อย ใจสั่น วิงเวียน หน้ามืด เป็นลมชัก ถ้าเป็นหนัก ๆ บางคนถึงกับประสาตเสีย เป็นบ้าไปเลย ถ้าเป็นแล้วจะติดตัวไปจนแก่เป็น ๆ หาย ๆ เรื่อย ๆ การผิดเดือนนี้ชาวบ้าน เชื่อว่า เกิดจากสาเหตุ 2 ประการ คือ กินผิด กับ ผิดสับ

กินผิด ก็คือ ขณะเมื่ออยู่ไฟ เกิดกินของแสลงเข้าซึ่งก็มีอยู่มากเช่น เนื้อวัว เนื้อควาย เนื้อไก่ แต่ก็อาจจะขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าจะผิดหรือแสลงอันไหน ส่วนการผิดสับนั้นคือ ขณะเมื่ออยู่ไฟ เกิดไปได้กินอะไรที่ไม่ถูกกับตน คือไปต้องจุมูกเข้า เช่น ได้กลิ่นแกงผักชะอม กลิ่นควันไฟ กลิ่นน้ำอบ น้ำหอม หรือกลิ่นน้ำมันใส่ผมของสามี ก็อาจมีอาการต่าง ๆ กลายเป็นลมผิดเดือนได้ แต่เดิมนั้น (ประมาณ 20 ปีมาแล้ว) หลังจากที่ยิงหลังคลอด ออกเดือนแล้วจะทำการขอขมาสามี คือหลังจากออกเดือนภรรยา จะต้องรำลึกถึงความดีของสามีที่ปฏิบัติต่อเธอและลูกน้อย คอยรับใช้สนองความต้องการของตน สิ่งเหล่านี้หญิงทั้งหลายเกรงจะเป็นบาปกรรม ความยำเกรงและเคารพต่อสามีของตน ดังนั้น เพื่อมิให้เป็นบาปดังกล่าว หญิงออกเดือนจะต้องเตรียม ข้าวตอก ดอกไม้ คือ พานดอกไม้รูปเทียน ขอขมาสามี โดยนำเอาพานเข้าไปหาสามีซึ่งนั่งอยู่พร้อมกับกล่าวว่า "ข้าเจ้าขอสุมาอ้ายเนื้อที่ได้ปากล้ำคำเหลือ และได้ใช้อ้าย ขออย่าได้เป็นบาปเป็นกรรมกับข้าเจ้า" แล้วก็นำพานเข้ามอบให้สามีเป็นเสร็จพิธี แต่ปัจจุบันนี้ หญิงหลังคลอดในหมู่บ้านเดี๋ยก เมื่อออกเดือนแล้วไม่มีใครทำพิธีขอขมาสามี อาจเนื่องมาจากการอยู่เดือนดังกล่าว ส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของยายเป็นผู้ดูแลจัดการมากกว่า ประกอบกับปัจจุบันทั้งสามีและภรรยาไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้ เพราะต่างคนก็ต้องช่วยกันทำมาหากินและช่วยกันดูแลครอบครัว

2.3 ความเชื่อเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตร

ชาวบ้านต๋องจ๊ก ทุกครอบครัวเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ยกเว้น ในกรณีสุดวิสัยที่แม่ไม่มีนม แม่จะเลี้ยงด้วยนมผสมแทน จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านต๋องจ๊ก เมื่อมีบุตรมักนิยมเลี้ยงลูกด้วยนมตนเอง เพราะมีความเชื่อว่าการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ทำให้ลูกมีสุขภาพดี และเป็นเด็กที่โตขึ้นจะมีความกตัญญู มีนิสัยอ่อนโยน เลี้ยงดูง่าย และเด็กที่เลี้ยงด้วยนมกระป๋อง เด็กจะสุขภาพไม่สมบูรณ์ โตขึ้นจะโง่ เป็นวัวเป็นควาย เพราะกินนมสัตว์ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ชาวบ้านส่วนใหญ่บอกว่าเป็นเพียงความเชื่อที่เชื่อตามคำบอกเล่าของปู่ย่าตายายสืบต่อกันมาเท่านั้น และที่หญิงหลังคลอดในหมู่บ้านนิยมให้บุตรกินนมตนเอง นอกจากความเชื่อที่สืบทอดกันมาแล้ว อีกส่วนอาจเกิดจากการที่หน่วยงานทางด้านสาธารณสุขได้มีการรณรงค์ให้แม่หันมาเลี้ยงดูบุตรด้วยนมแม่แทนนมผสม และพยายามให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของนมแม่มากขึ้น

การเลี้ยงดูบุตรด้วยนมมารดานั้น หญิงหลังคลอดให้บุตรกินนมตนเองนานประมาณ 3-8 เดือน ขึ้นอยู่กับแต่ละครอบครัว ถ้าครอบครัวใดที่พ่อแม่ต้องรีบกลับไปทำงานก็จะให้ลูกกินนมตนเองเพียง 3 เดือน จากนั้นก็ปล่อยให้มาระการเลี้ยงดูบุตรไว้ให้ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นผู้เลี้ยงดูแทนในตอนกลางวัน ในช่วงนี้ปู่ ย่า ตา ยาย จะให้เด็กกินนมผสมแทนนมแม่ และแม่รับช่วงการเลี้ยงดูในตอนกลางคืน ในขณะที่แม่ให้ลูกดูนมตนเองนั้น แม่จะไม่กินอาหารเปรี้ยว เผ็ด เค็ม เนื่องจากกลัวลูกได้อาหารจากนมแม่ทำให้ท้องเสียได้ พอเด็กอายุได้ประมาณ 2-3 เดือนจะเริ่มให้กินข้าว "มำ" ข้าวมำในอดีตนั้นคือ การที่นำข้าวเหนียวที่หุงแล้วมาเคี้ยวปนกับกล้วยในปากของผู้ที่เลี้ยงดูเด็ก ส่วนใหญ่เป็นยายหรือแม่ แล้วนำไปป้อนเด็ก แต่ในปัจจุบันคือการนำข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้าที่หุงแล้วมาแช่น้ำแล้วนำมาตำในครกเล็ก ผสมกับผิวของกล้วยลงไปแล้วนำไปป้อนเด็ก ซึ่งเด็กจะกินข้าวมำจนอายุประมาณ 6 เดือน จากนั้นก็เปลี่ยนเป็นข้าวต้มผสมน้ำต้มผักใส่เนื้อ เช่น ตับหมูบดและปลา จนอายุประมาณขวบครึ่งก็ให้กินข้าวเหนียวเช่นเดียวกับผู้ใหญ่

การอาบน้ำเด็ก การอาบน้ำเด็ก จากการสังเกตพบว่า ย่า ยาย ที่เป็นผู้เลี้ยงเด็กจะนำเอาเด็กมานอนบนหน้าแข้ง แล้วจึงใช้น้ำอุ่นชำระล้างร่างกายเด็กจนสะอาด บางครอบครัวใช้หอมแดง (หอมบัว) ทูบแล้วแช่น้ำอาบให้เด็กด้วยเพื่อป้องกันไม่ให้เด็กเป็นหวัด หลังจากอาบน้ำแล้ว ก่อนนำเด็กขึ้นมาแต่งตัว ต้องทำการดัดแขน ดัดขาเด็ก เพื่อป้องกันไม่ให้แขนขาเด็กโก่งค้อม เมื่อโตขึ้นจะได้มีรูปร่างสวย และมีการบีบดัดงูของลูกเพื่อให้โค้งแหลม เมื่อโตงูจะได้อะไม่แพบ

การตากผ้าอ้อมเด็ก จะตากในเวลากลางวัน ไม่ตากในเวลากลางคืน แต่ถ้าจำเป็นก็ตากในร่ม เพื่อป้องกันไม่ให้ผ้าอ้อมถูกน้ำค้าง เพราะจะทำให้ผ้าอ้อมอับชื้น ทำให้เด็กเป็นหวัดได้

เมื่อเด็กอายุครบ 1 เดือน ต้องโกนผมเด็กออกให้หมด เพราะเชื่อว่าผมแรกเกิดเป็นผมในท้องต้องโกนออก แล้วนำไปไว้ที่ต้นกล้วยเพื่อให้เด็กอยู่เย็นเป็นสุข และทำให้ผมตก

การเลี้ยงดูเด็ก ไม่นิยมเอาเด็กออกจากห้องในตอนแรกเกิด หรือในระหว่างอยู่เดือน เพราะกลัวว่าเด็กถูกแดด ถูกลม แล้วไม่สบาย ต้องรอจนกว่าเด็กอายุครบ 3 เดือน จึงนำออกมานอกบ้าน แต่ปัจจุบันนี้ เมื่อแม่ออกเดือนแล้วก็มักอุ้มลูกตนเองออกมาเดินนอกบ้านเลย ก่อนนำเด็กออกมาจากบ้านจะมีการทำพิธี "มีนหม้อ" กล่าวคือ การนำเอาขี้เถ้าที่ติดกันหม้อมาป้ายที่หน้าผากเด็ก เพื่อกันมิให้มด แมลงมาตอม และกันสิ่งไม่ดีทั้งหลายมารบกวนเด็ก และในขณะที่ป้ายจะพูดว่า "ปู่ย่าด่ารักษาลูกหลานด้วยเนื้อ" การทำมีนหม้อนี้ ไม่ได้ทำทุกคนครบถ้วน ขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละครอบครัว เช่น ครอบครัวของ เด็กชายสุพัฒน์ ใจอินทร ซึ่งมียายจันทร์ ใจอินทร อายุ 60 ปี ซึ่งเป็นยายผู้เลี้ยงดู และยังมีความเชื่อในเรื่องนี้อยู่ ก็ได้ทำการมีนหม้อให้หลานชายตนเอง แต่สำหรับครอบครัว เด็กชายจักรินทร และเด็กหญิงปิยะพร อินตะวงศ์ ซึ่งมียายอำไพ อินตะวงศ์ อายุ 47 ปี เป็นผู้เลี้ยงดู ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการทำมีนหม้อ และไม่ได้ทำให้กับหลานของตนเอง

3. สุขภาพอนามัยของชุมชน

3.1 วิถีปฏิบัติของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม/ป้องกันสุขภาพอนามัย

1) อาหารการกิน

อาหารหลักของชาวบ้านในชุมชนบ้านเดื่องก นิยมกินได้แก่ข้าวเหนียว ข้าวเหนียวเป็นอาหารที่กินกันทั้ง 3 มื้อ ซึ่งเมื่อประมาณ 30 - 40 ปีมาแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกเอง โดยจะเก็บไว้ในยุ้งฉาง (หลองข้าว) เพื่อขายบ้าง และเก็บไว้กินเองบ้าง ปัจจุบัน บ้านเดื่องกไม่มีที่ทำนาเพราะเอาที่นาไปทำเป็นสวนลำไย โดยเริ่มทำสวนลำไยมานาน 30 ปีแล้ว โดยที่ค่อย ๆ ทยอยเป็นสวนลำไย และเป็นทั้งหมดประมาณ 5 ปีที่แล้ว สาเหตุเนื่องจาก เพาะปลูกข้าวไม่ได้ผล เพราะที่ดินเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมมา

สำหรับพืชผัก ในอดีตจะปลูกเอง เช่นกัน เช่น ผักกาด ผักบุ้ง ตำลึง พริกปลาทู หาได้ในทุ่งนา แต่มาในปัจจุบันชาวบ้านเดื่องจิก จะซื้อเนื้อสัตว์ที่ตลาดส่วนใหญ่ จะเป็นเนื้อหมู เนื้อวัว แต่สำหรับปลายังสามารถหาได้ในร่องน้ำของสวนลำไย เช่น ปลาหมอ ปลาช่อน ปลาตะเพียน พวกผักก็อาจจะซื้อบ้าง หรือบางครั้งก็ปลูกไว้กินเอง หรือ เก็บตาม ริมรั้วบ้าน เช่น พวกผักกาด ถั่วฝักยาว กระหล่ำปลี กระทิน ตำลึง มะลุ่ม ขี้เหล็ก ขิง ข่า ตะไคร้ เป็นต้น

ชาวบ้านเดื่องจิก แบ่งมื้ออาหารในแต่ละวันดังนี้

- อาหารมื้อเช้า (ข้าววาย) กับข้าวในตอนเช้านั้นมีไม่มากโดยมัก จะมีน้ำพริกแห้ง ๆ เป็นพื้น และแกล้มด้วยผักต้ม หรือเป็นน้ำพริกอ่อนแกล้มด้วยผักสด

- อาหารกลางวัน (ข้าวตอน) กับข้าวเป็นน้ำพริกอยู่แต่จะมีอาหาร ประเภทเนื้อได้แก่ เนื้อแดงปิ้ง หรือ จิ้น (ชิ้น) ปิ้ง (หมูท่าเกลือพริกไทยปิ้ง) หรือกินกับแคบหมู รวมทั้งการกินขนมเส้น (ขนมจีน) น้ำเงี้ยวเป็นอาหารกลางวัน

- อาหารเย็น (ข้าวแดง) กับข้าวจะเป็นน้ำพริกต่าง ๆ เช่น น้ำพริกอ่อน น้ำพริกปลาร้า และแกงเช่น แกงแค นอกจากนี้ยังมีเครื่องจิ้ม น้ำพริกพิเศษ คือ น้ำพริกซึ่งเป็นหนังวัว ที่เคี้ยวให้ขึ้น แล้วนำมาทำเป็นแผ่น เวลากินก็นำมาผิงไฟให้สุกแล้วจิ้มกับ น้ำพริก

สำหรับรสชาติของอาหารนั้นนิยมรสอ่อนไม่นิยมรสหวานไม่เปรี้ยว มากโดยใช้ความเปรี้ยวจากมะเขือส้ม มะกอก ส่วนรสเค็มใช้ปลาร้าใส่ในอาหาร

ประเภทของอาหารชาวบ้านนิยมกิน อาหารคาวประเภท แกงแค แกงหน่อไม้สด แกงอ่อมเนื้อ แกงขนุนอ่อน (แกงมะขนุน) แกงชะอม (แกงผักหละ) แกงยอดผักทอง แกงหน่อไม้ดอง (แกงผักส้ม) แกงผักกาดจ้อ แกงเลียงบวด (แกงมะนอย) วิธีปรุงอาหารคาวส่วนใหญ่ ใช้วิธี ต้ม แง ปิ้ง ย่าง ถ้าเป็นอาหารหวาน ส่วนใหญ่จะเป็นขนมที่ทำมาจากแป้ง น้ำตาล กะทิ เช่น ข้าวเหนียวเปียก ขนมเทียน ขนมไข่หงส์ ขนมชั้น ลอดช่อง ของว่างนิยมกินหลังอาหาร คือ เมี่ยง ซึ่งเป็นใบชาหนึ่งทีนำไปหมักด้วยน้ำส้ม น้ำตาล ให้ออกรสเปรี้ยว หวาน ซึ่งมี 3 ชนิด คือ เมี่ยงหวาน เมี่ยงส้ม และ เมี่ยงฝาด ส่วนผลไม้ นิยมกิน เช่น ลำไย น้อยหน่า กัลยาร ส่วนผักที่ใช้ ทำอาหารจะเป็นประเภท ผักตำลึง ผักบุ้ง ผักกาด กระทิน ขิง ข่า ตะไคร้ กระเพรา

2) การพักผ่อน

ชาวบ้านถือว่า การพักผ่อนคือการนอน ดังนั้นหลังจากกลับจากการไปทำงานในตอนเย็น เมื่ออาบน้ำและรับประทานอาหารเย็นแล้วก็จะเข้านอนอาจนอนหัวค่ำบ้าง นอนดึกบ้าง แล้วแต่รายการทีวีที่น่าสนใจ และตื่นแต่เช้าเพื่อไปทำงาน ซึ่งการพักผ่อนนอกจากจะเป็นการนอนในตอนกลางคืน การพักผ่อนก็มักทำกันในตอนบ่าย ๆ ด้วยเหมือนกัน เช่น หลังจากกลับจากการทำสวน และรับประทานอาหารกลางวันเรียบร้อยแล้ว ก็จะนอนพักพอให้หายเหนื่อยจึงไปทำงานต่อ นอกจากการนอนแล้ว รูปแบบของการพักผ่อนอย่างอื่นที่พบคือ เมื่อว่างเว้นจากการทำงานพ่อบ้านจะมารวมตัวกัน ชนไก่ สำหรับแม่บ้านจะไปคุยกันตามร้านค้า หรือบ้านเพื่อนบ้าน บ้านใดบ้านหนึ่ง ก็ได้

3) การออกกำลังกาย

ส่วนใหญ่เป็นรูปแบบของการทำงานกลางแจ้ง เพราะชาวบ้านถือว่าการทำงานเป็นการออกกำลังกายไปในตัว ซึ่งการทำงานทำให้ร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ นอกจากการทำงานแล้วปัจจุบันพบว่า การออกกำลังกายของชาวบ้านจะมีลักษณะของการเล่นกีฬาด้วย เช่น กลุ่มเด็กวัยเรียนหรือกลุ่มวัยรุ่นในหมู่บ้านนิยมเล่นฟุตบอล ซึ่งในตอนเย็นหลังเลิกเรียนพวกเขาจะรวมกลุ่มกันมาเล่นฟุตบอลหน้าบ้านผู้ใหญ่บ้าน และในสนามของโรงเรียน อุทุมพรารามเป็นประจำ นอกจากกีฬาประเภทฟุตบอลแล้ว ยังมีการออกกำลังกายด้วยการขี่จักรยาน แต่ก็พบไม่มากนักมีเพียงไม่กี่คนเท่านั้น เช่น พ่อโสม อินต๊ะวงศ์ เล่าว่าตนเองชอบขี่จักรยานตอนเย็นรอบหมู่บ้านบ่อย ๆ และเป็นที่สังเกตว่า การออกกำลังกายในหมู่บ้านเด็กก็จะนิยมกันในกลุ่มผู้ชายมากกว่าผู้หญิง กลุ่มผู้หญิงส่วนใหญ่แล้วพอเลิกจากการทำสวนมักมารวมตัวนั่งคุยกันมากกว่า

4) กิจวัตรประจำวัน

ชีวิตประจำวันของชาวบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไม่แตกต่างกันมากนัก ชาวบ้านจะตื่นนอนในตอนเช้าเวลาประมาณ ตี 5 ถ้าลูกหลานไปโรงเรียน แต่ถ้าลูกหลานไม่ไปโรงเรียน ก็จะตื่นประมาณ 6 โมงเช้า เมื่อตื่นนอนแล้ว แม่บ้านจะมีหน้าที่ทำกับข้าวส่วนพ่อบ้านก็จะกวาดลานบ้าน เมื่อทำงานบ้านเรียบร้อยแล้ว ก็จะรับประทานอาหารเช้าร่วมกัน จากนั้นพ่อบ้านก็จะออกไปทำสวนหรือออกไปทำงานตามแต่อาชีพของตน ส่วนแม่บ้านก็จะทำงานบ้านต่อ เช่น ซักผ้า ภูบ้าน ล้างจาน ลูก ๆ ก็ไปโรงเรียน เมื่อแม่บ้านทำงานบ้านเรียบร้อยแล้วก็จะตามพ่อบ้านเข้าสวน แต่บางคนก็มารับจ้างปลูกหอมกระเทียมในหมู่บ้าน เวลาประมาณ 11 โมง ถึงเที่ยง ทั้งพ่อบ้านและแม่บ้านจะกลับมากินข้าวกลางวันที่ทำไว้ในตอน

เช้า หลังจากนั้น ก็จะสูมู้กัน (จับกลุ่มคุยกัน) หรือบางคนก็จะนอนพักผ่อน จนถึงเวลาประมาณ 2 - 3 โมงเย็น ก็จะออกไปทำสวนต่อ สำหรับแม่บ้านเมื่อช่วยพ่อบ้านทำสวนถึงประมาณ 4 โมงเย็น ก็จะกลับบ้านเพื่อเตรียมอาหารเย็นโดยซื้อจากตลาดย่อยในหมู่บ้าน หรือใช้พืชผักที่มีปลูกไว้ในบ้านหรือตามรั้วบ้าน มาเตรียมไว้ เมื่อสมาชิกในบ้านหิวเมื่อไหร่ก็จะทำกินกันตอนนั้น ซึ่งในเรื่องเวลาในการทำกับข้าวเย็นชาวบ้านบอกว่า จะไม่มีการดูเวลาดายตัว จะใช้เวลาจากธรรมชาติ หลังจากกินข้าวเย็นเรียบร้อยแล้ว สมาชิกในบ้านก็จะนั่งดูทีวีและเข้านอนประมาณ 4 - 5 ทุ่ม แต่ถ้าไม่ได้ดูทีวีจะเข้านอนเวลาประมาณ 2 - 3 ทุ่ม สำหรับอาหารเย็นในปัจจุบันนี้ ถ้าเข้าสู่ฤดูกาลเก็บผลลำไยทำให้ต้องทำงานหนักมาก นางครอบครัวจะไม่ทำกับข้าวเอง แต่จะใช้วิธีซื้อกับข้าวเย็นจากตลาด หรือใช้วิธีทำอาหารเลี้ยงกันเป็นกลุ่ม

อนึ่งสมาชิกในครอบครัวที่เป็นเด็กหรือวัยรุ่น หลังจากกลับมาจากโรงเรียนแล้ว จะไปออกกำลังกายโดยการเล่น กีฬา เช่น ฟุตบอล

3.2. สมุนไพรในชุมชน

ชาวบ้านดั้งเดิม รู้จักพืชพรรณธัญญาหารและสามารถนำมาประกอบอาหารได้ดีและนอกจากจะนำมาเป็นอาหารในชีวิตประจำวันแล้ว ยังนำมาใช้เป็นยารักษาโรคได้อีกด้วย จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านได้ปลูกสมุนไพรไว้ บริเวณบ้านหรือบางบ้านก็นำมาปลูกเป็นรั้วบ้าน เมื่อเกิดอาการเจ็บป่วยของบุคคลในครอบครัวเล็กน้อย เช่น มีดบาด เป็นแผลถลอก ก็มักจะนำสมุนไพรมาเป็นยารักษาโรคในเบื้องต้น หรือ แม้กระทั่งโรคเรื้อรัง เช่น โรคเบาหวาน ก็สามารถนำมาปรุงเป็นยารักษาโรคได้ สมุนไพรที่พบในหมู่บ้านสามารถระบุได้ดังนี้

ตาราง 4 ชื่อสมุนไพรที่มีในชุมชนบ้านเดือจิก

ชื่อสมุนไพร	ประโยชน์ทางยา	การนำมาเป็นอาหาร
1. ทับทิม (บ่อเก้า)	ใช้รักษาท้องร่วง ท้องเสีย แผล เน่าเปื่อย ผิ หนอง	ผลไม้
2. ว่านหนุมาน หรือ หนุมาน นั่งแท่น	น้ำร้อนลวก เป็นตุ่ม ปากเป็น แผล แผลไฟไหม้	-
3. มะนาว	แก้ไอ ขับเสมหะ แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ	เป็นส่วนผสมอาหารให้มีรส เปรี้ยว
4. ยางมะหั่ว	เจ็บปาก , ปวดฟัน	-
5. ว่านทิงเจอร์	ใช้รักษาแผลสด , น้ำร้อนลวก	-
6. ว่านหางจระเข้ (หวานไฟไหม้)	น้ำร้อนลวก ไฟไหม้	-
7. ใบผักหนอก (ใบบัวบก)	แก้ร้อนเพลีย เมื่อยล้า	ผักต้มน้ำเป็นน้ำบัวบก หรือ นำมากินกับน้ำพริก
8. บรเพ็ด (จุ่มจะลิง)	ใช้กับเด็กแก้อาหาร, คออักเสบ เจ็บปากและใช้หย่านมลูกแก้ ไข้	-
9. ใบกระเพรา (ก้อมก้อดำ)	แก้ปวดท้อง ท้องขึ้น จุกเสียด ในท้อง	ผัดใส่หมู ใส่ไก่
10. หญ้าหนวดแมว	ดื่มน้ำแก้โรคเบาหวาน	-
11. ตะไคร้ (จะไคร้)	แก้โรคทางเดินปัสสาวะ ขับลม ในลำไส้เจริญอาหาร แก้ท้อง อืด ท้องเฟ้อ แก้กาว	เครื่องปรุงอาหาร
12. ขิง	แก้ลมจุกเสียด แก้เสมหะบำรุง ธาตุ แก้กลิ้นเหียน อาเจียน	เครื่องปรุงอาหาร
13. ฟ้าทะลายใจ	โรคท้องร่วงและโรคทางเดิน หายใจ (เจ็บคอ) รักษา ผิ แผล พุพอง	-

ชื่อสมุนไพร	ประโยชน์ทางยา	การนำมาเป็นอาหาร
14. ยางมะหุ้ง (โปโห่ง)	ร้อนใน	-
15. ขี้เหล็ก	ทำให้อ่อนหลับ เจริญอาหาร	ต้มจิ้มน้ำพริก , แกง
16. กระเทียม (หอมเทียม)	เป็นยาขับลมในลำไส้ แก้กกลาง เกลื่อน แก้อิ ชับเสมหะ ช่วย ย่อยอาหาร	ใช้เป็นเครื่องปรุงอาหาร
17. กล้วย	รักษาแผลในกระเพาะอาหาร (โรคกระเพาะอาหาร)	ผลไม้
18. ข่า	ขับลม แก้อาการ ผกซ้ำ	เครื่องปรุงอาหาร
19. กระชาย (ละแอน)	แก้ปวดมวนในท้อง แก้ชัก ท้อง อืด ท้องเฟ้อ และบำรุงกำลัง	เครื่องปรุงอาหาร
20. ฝรั่ง (บ๊อแก้วกา)	แก้ท้องเสีย ใบใช้ระงับกลิ่น ปาก	ผลไม้
21. มะระขี้นก (บ่อหอย)	เจริญอาหาร แก้โรคของม้าม และตับขับพยาธิ แก้ปากเปื่อย ปากเป็นขุย	ต้มให้สุกรับประทานร่วมกับน้ำ พริก
22. ตำลึง (ผักแคบ)	แก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อยที่ทำ ให้ปวดแสบ ร้อนใน	ต้มกินกับน้ำพริก หรือ แกง
23. น้อยหน่า (ปอนอแน)	รักษาแผล แก้กกลางเกลื่อน และฆ่าเหา	ผลไม้

ข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ ชาวบ้านและการสำรวจหมู่บ้านเดื่องจิก ปี พ.ศ. 2541

จากข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อด้านสุขภาพอนามัยของชุมชนดังกล่าวมา สรุปได้ว่า
ชุมชนมีการปฏิบัติตัวในการดูแลสุขภาพอนามัยตามความเชื่อของชุมชน ชุมชนมีการตัดสินใจ
เลือกวิธีปฏิบัติด้านสุขภาพอนามัยโดยผ่านความเชื่อ คือ ความเชื่อในเรื่องสาเหตุของโรค ชนิด
ของโรค ความรุนแรงของโรค ประสิทธิภาพของระบบการดูแลสุขภาพ ความเชื่อเหล่านี้เป็น
เงื่อนไขปัจจัยสำหรับการตัดสินใจของชุมชนในการเลือก หรือปฏิบัติเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ

นอกจากความเชื่อแล้ว องค์ประกอบอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกกระบวนการดูแลสุขภาพพจนามัยยังขึ้นอยู่กับความรู้ในเรื่องของโรค ฐานะทางเศรษฐกิจ และความศรัทธาต่อผู้ให้บริการ

การตัดสินใจดูแลรักษาความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล แต่ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ถือเป็นธุระที่จะต้องช่วยดูแลและให้คำแนะนำด้วย เพราะหมู่บ้านมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติกันสูงมาก เมื่อคนใดคนหนึ่งเจ็บป่วยก็จะมีญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านจำนวนมากมาช่วยให้กำลังใจ ในบางครั้งมีการทำพิธีกรรมบางอย่าง เช่น การเรียกขวัญ เพื่อสร้างกำลังใจแก่ผู้ป่วย เป็นต้น

ตอนที่ 3 ความสามารถในการพึ่งตนเองด้านสุขภาพพจนามัยของชุมชน

ความสามารถในการพึ่งตนเองด้านสุขภาพพจนามัยของชุมชนในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์การตัดสินใจในการเลือกการดูแลรักษาสุขภาพพจนามัยของชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับ ความเชื่อ เสน่ห์ ปัจจัยต่าง ๆ ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลตอนที่ 1 และตอนที่ 2 ที่ได้กล่าวมาแล้วสำหรับการวิเคราะห์ในตอนนี้ โดยพิจารณาถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่เชื่อมโยงกับความเชื่อ และการพึ่งตนเองในการดูแลสุขภาพพจนามัยของชุมชน

เดิมชุมชนบ้านเดื่องกักเป็นสังคมการเกษตร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำไร่ทำนาเป็นส่วนใหญ่ คนในชุมชนมีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรงไม่ค่อยเจ็บป่วยบ่อยนัก เพราะชุมชนมีการออกกำลังกายในรูปแบบของการทำงาน อาหารที่รับประทานเป็นอาหารที่ผลิตเอง หรือหาได้จากธรรมชาติ ไม่มีสารพิษ และพืชผักเป็นยาสมุนไพรด้วย เช่น ชะอม ขิง ข่า ตะไคร้ ขี้เหล็ก ซึ่งถือว่าการป้องกันโรคไปในตัว คนในชุมชนได้รับแต่อากาศบริสุทธิ์ เนื่องจากชุมชนนี้ภายในหมู่บ้านมีต้นไม้จำนวนมาก จึงไม่มีควันพิษ ชุมชนแบบเดิมมีการพึ่งตนเองด้านสุขภาพพจนามัยสูง

โรคที่เกิดกับชุมชนเป็นโรคพื้น ๆ เช่น ปวดเมื่อยจากการทำงาน เจ็บตา ปวดศีรษะ เป็นไข้ ชุมชนสามารถให้การดูแลป้องกันสุขภาพพจนามัยของตนเองได้โดยอาศัยแพทย์พื้นบ้านที่มีความชำนาญในการรักษาการเจ็บไข้ได้ป่วยหลายด้าน โดยมีแพทย์พื้นบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นคอยดูแลและได้รับการสนับสนุนด้านกำลังใจจากเครือญาติด้วย

ต่อมาเมื่อการแพทย์สมัยใหม่เข้ามา โดยการผ่านเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ส่งเข้าไปอยู่ในพื้นที่เพื่อให้เกิดการศึกษาและบริการการดูแลรักษาแบบสมัยใหม่ เช่น กระทรวงสาธารณสุข ได้ตั้งหน่วยงานในระดับตำบลเพื่อทำหน้าที่ให้ความรู้ และให้บริการการดูแลรักษาสุขภาพของคนใน

ชุมชน พร้อมกันนั้นก็ได้มีการตั้งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน แพทย์ประจำตำบล ศูนย์
สาธารณสุขมูลฐานชุมชน สถานีอนามัย ในระดับอำเภอก็ได้มีการตั้งโรงพยาบาลอำเภอขึ้น
หน่วยงานเหล่านี้ได้ทำการเผยแพร่ความรู้ในเรื่องการส่งเสริม ป้องกันและดูแลรักษาสุขภาพใน
รูปแบบต่าง ๆ เช่น การให้ข้อมูลข่าวสารโดยผ่านทางหอกระจายข่าว เสียงตามสายในหมู่บ้าน
วิทยุโทรทัศน์ โปสเตอร์ แผ่นพับ และหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ในด้านการศึกษา ชาวบ้านก็ได้รับการ
ศึกษาสูงขึ้นจะเห็นว่า คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเดิกรับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 เป็น
อย่างน้อย การที่ชาวบ้านมีความรู้ด้านสุขภาพอนามัยเพิ่มขึ้นทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับการดูแล
รักษาสุขภาพตามแบบแผนใหม่เพิ่มขึ้นด้วย ชุมชนมองว่าการรักษาแบบใหม่จะได้ผลดีกว่าและ
รวดเร็วกว่าแบบเดิม ชุมชนมีการรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บเปลี่ยนไปจากเดิม ชุมชนมี
ความเชื่อในประสิทธิภาพการรักษาของหมอพื้นบ้านน้อยลงหันมาให้ความสนใจรักษาสุขภาพ
กับการแพทย์แนวใหม่เพิ่มขึ้น ในด้านการคมนาคม ชุมชนสามารถเดินทางติดต่อกับตัวเมือง
และหมู่บ้านต่าง ๆ สะดวก ทำให้ชุมชนมีโอกาสได้รับข้อมูลข่าวสารทางด้านสาธารณสุขเพิ่มขึ้น
ด้วย บ้านเดิกรับมีระยะทางห่างจากตัวอำเภอเป็นระยะทาง 12 กิโลเมตร และอยู่ห่างจาก
จังหวัดเชียงใหม่เป็นระยะทาง 24 กิโลเมตร เส้นทางลาดยางโดยตลอด ชาวบ้านส่วนใหญ่มี
ยานพาหนะเป็นของตนเอง ตั้งแต่ รถจักรยาน รถจักรยานยนต์ ถึงรถปิคอัพ รวมทั้งมีรถรับจ้าง
จำนวน 3 คัน การคมนาคมที่สะดวกสบายเช่นนี้ จึงทำให้คนในชุมชนสามารถไปใช้บริการการ
ดูแลสุขภาพกับหน่วยงานของรัฐ เช่น สถานีอนามัย โรงพยาบาล หรือหน่วยงานเอกชน เช่น
คลินิกได้ง่ายขึ้น ชาวบ้านเดิกรับมีฐานะพอที่จะจ่ายค่าบริการจากแพทย์แผนปัจจุบันได้ ดังนั้น
ชุมชนก็มีโอกาสเลือกการดูแลสุขภาพอนามัยได้ตามความเชื่อของตนเองเช่นกัน

อย่างไรก็ตามการเข้ามาของระบบการแพทย์แผนปัจจุบัน ก็ไม่ได้ทำให้ชุมชน
เปลี่ยนแปลงความเชื่อจากเดิมไปหมดทีเดียว เพราะชุมชนก็ยังประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม
เป็นหลัก ถึงแม้ว่าจะเปลี่ยนจากการทำไร่ ทำนา มาเป็นทำสวนลำไยแทนก็ตาม วิถีชีวิตของคน
ในชุมชนจึงไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาหารการกิน ที่ยังสามารถหาเองได้
ตามธรรมชาติ เช่น ปลา และพืชผักต่าง ๆ ยกเว้นเนื้อที่อาจต้องซื้อหาจากตลาดบ้าง ชุมชนยังมีย
การพักผ่อน มีการออกกำลังกายในรูปแบบของการทำงานเช่นเดิม ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องของ
การส่งเสริมป้องกันสุขภาพอนามัยทางอ้อม ชุมชนยังมีความเชื่อในการบำบัดความเจ็บป่วย
แบบพื้นบ้านอยู่ และจะเห็นจากชุมชนบ้านเดิกรับยังมีหมอพื้นบ้านที่ทำหน้าที่แก้ไขปัญห
สุขภาพของชาวบ้าน ตามลักษณะความเชื่อและการรับรู้ในประสิทธิภาพของการรักษา ชนิดของ

โรค ความรุนแรงของโรค ดังจะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านเดื่องกยังมีพิธีกรรมต่าง ๆ ในการแก้ไข ปัญหาสุขภาพ เช่น พิธีสืบชะตา ผูกข้อมือเรียกขวัญ (รายละเอียดกล่าวไว้ในตอนที่ 2 เรื่องความ เชื่อ) หมอพื้นบ้านที่ทำหน้าที่แก้ไขปัญหาสุขภาพของคนในชุมชน ซึ่งแต่ละคนอาจมีความ สามารถหรือบทบาทที่แตกต่างกันไป และเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน เช่น หมอบิบนวด หมอ เป่าเสก หมอสมุนไพร หมอทรง เป็นต้น (รายละเอียดได้กล่าวไว้ในตอนที่ 1 เรื่องหมอพื้นบ้าน) รวมทั้งนโยบายของกระทรวงสาธารณสุขที่ยอมรับบทบาทของแพทย์พื้นบ้านมากขึ้น จึงมีการ ส่งเสริมสนับสนุนแพทย์แผนโบราณ เพื่อให้แพทย์พื้นบ้านเป็นทางเลือกหนึ่งของชุมชน ทำให้ ชุมชนหันมาให้ความสนใจการแพทย์พื้นบ้านมากขึ้น ดังที่เห็นในหมู่บ้านเดื่องกก็มีหมอบิบนวดที่ เกิดจากหน่วยงานทางด้านสาธารณสุขเข้ามาสนับสนุนและอบรมความรู้ ให้ไปประกอบเป็น อาชีพ อีกทั้งยังได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มหมอพื้นบ้านขึ้นมาในชุมชน (รายละเอียดได้ กล่าวไว้ในตอนที่ 1 หมอพื้นบ้าน) มีผลทำให้ชุมชนมีทางเลือกในการพึ่งตนเองในการดูแล สุขภาพอนามัยของตนเองเพิ่มขึ้น การมีทางเลือกหลาย ๆ ทาง ช่วยให้ชุมชนสามารถตัดสินใจ ได้ง่ายขึ้นว่าจะใช้บริการด้านสุขภาพแบบใด ในบางครั้งก็เป็นแบบผสมผสาน เช่น การดูแล สุขภาพมารดาและทารก หญิงมีครรภ์เลือกที่จะไปคลอดบุตรที่โรงพยาบาลทุกราย แต่เมื่อ คลอดแล้วการดูแลตนเองหลังคลอด เมื่อกลับบ้านหญิงหลังคลอดจะปฏิบัติตนตามแบบ พื้นบ้าน เช่น การอยู่เดือน หรือแม้แต่ในขณะตั้งครรภ์ หญิงตั้งครรภ์ในชุมชนก็ยังคงมีความเชื่อใน ข้อห้ามต่าง ๆ ที่พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย บอกและมักจะปฏิบัติตามอยู่เสมอ เพื่อเป็นการส่งเสริม ป้องกันสุขภาพอนามัยของมารดา

การดูแลอาการเจ็บป่วยจากการประกอบอาชีพ หรือจากการออกกำลังกาย เช่น ปวดศีรษะ ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ หรือเป็นไข้ ซึ่งเป็นอาการที่ไม่รุนแรง หรือโรคที่เกิดขึ้นกับชุมชน มานาน ชุมชนรู้จักเป็นอย่างดี เช่น โรคมะเร็งไขปลาคา ชุมชนมักจะดูแลรักษาอาการเหล่านี้ด้วย ตนเองก่อน หรือบางครั้งก็อาจดูแลโดยเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง หรืออาจให้หมอพื้นบ้านที่มีอยู่ใน ชุมชน เช่น หมอบิบนวด หมอเป่าเสกดูแลรักษาให้ แต่ถ้ารักษาไปแล้วอาการไม่ดีขึ้นหรือมี อาการรุนแรงขึ้น ชุมชนก็จะเปลี่ยนไปรักษากับแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นคลินิก โรงพยาบาล หรือสถานอนามัยก็ขึ้นอยู่กับความศรัทธา ความเชื่อในประสิทธิภาพ การรับรู้เรื่องโรค ความ คืบเคย หรือฐานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งลักษณะการดูแลสุขภาพอนามัยที่หลากหลายเช่นนี้ ถือว่า เป็นทางเลือกของชุมชน แต่อย่างไรก็ตามก็ยังมีอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นแล้วชุมชนไม่สามารถพึ่ง ตนเองได้ เช่น การเกิดอุบัติเหตุที่รุนแรง โรคที่ต้องรักษาด้วยการผ่าตัด หรือโรคเรื้อรัง เช่น ความดันโลหิตสูง เบาหวาน โรคหัวใจ ซึ่งโรคเหล่านี้ส่วนใหญ่ชุมชนจะได้รับการรักษาจากระบบการ

แพทย์แผนใหม่เลย แต่เมื่อรักษาไปสักระยะหนึ่งแล้ว ชุมชนอาจกลับมาพึ่งภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ เช่น การรักษาด้วยสมุนไพรใกล้ตัว ที่หาง่ายในชุมชนเอง หรือใช้พิธีกรรมต่าง ๆ ในการบำบัดรักษา เช่น พิธีสืบทอดตา ผูกข้อมือเรียกขวัญ เป็นต้น

การดูแลรักษาสุขภาพของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งทางด้านกายภาพ เช่น การคมนาคมติดต่อ การบริการแพทย์แผนใหม่ที่เข้าไปสู่ชุมชน การศึกษาและสภาพเศรษฐกิจ ทำให้ชุมชนมีทางเลือกมากขึ้น ทำให้สามารถตัดสินใจที่จะเลือกรับบริการด้านสุขภาพตามความสามารถของตนมากขึ้น ทำให้ความสามารถในการพึ่งตนเองในแง่ของการตัดสินใจของชุมชนดีกว่าแต่ก่อน ทั้งแพทย์พื้นบ้านและแผนปัจจุบัน หรือทั้ง 2 แบบผสมผสานกัน